بسم الله الرحمن الرحيم

پر پښتو شعر
د جنگ اغيزې

عزت الله شمسزي

۱۶ جوزا ۱۳۸۱
د افغانستان د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون

کتاب پیژندنه

دکتاب نوم:	پر پښتو شعر د جنګ اغیزې
لیکوال:	عزت الله شمسزی
خپرندوي:	د افغانستان د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون
ایډیټر:	خوشال خلیل
دپښتۍ طرحه:	محمد مظفري
ډیزاین:	محمدتقي حسن‌زاده
چاپشمېر:	لومړی وار ۵۰۰ ټوکه
چاپځای:	د کمیسیون چاپ خونه
نېټه:	۱۳۹۱/ مرغومی
پته:	٦ مه ناحیه، پل سرخ، کارته سه، کابل، افغانستان.
ټیلفون:	۰۰۹۳(۰۲۰)۲۵۰۰٦۷٦-۲۵۰۰٦۷۷
برېښنالیک:	aihrc@aihrc.org.af
ویبپاڼه:	www.aihrc.org.af

لړلیک:

سریزه	۱
جنګ او شعر	۸
د جنګ د شعر موضوعات او مضامین	۱٦
تحمیلي جنګ او افغانان	۱۹
په شعر کې د انساني تلفاتو انځورونه	٤۲
ملي شتمنیو او چاپېریال ته اوښتي زیانونه	۷۳
دماشومانو متاثره کېدل او د ښوونځیو سوځېدل	۷۹
په شعر کې د ورځنیو پېښو انځورونه	۸۵
په شعر کې د جنګ اصطلاحات	۱۰۵
سوله په شعر کې	۱۱۲
پایله	۱۲۱
اخځونه	۱۲۳

د دې کتاب په اړه

ادبیــات او هــنر له بشري حقونو سره ژوره اړیکه لري، پــه اروپا کې له منځنیوپیړیو را وروســته د ویښتیا او روښانتیا په دوران کې همدغه ادیبان او هنرمندان و، چې په خپلو هنري شاهکارونو کې یې د انسان کرامت او مقام ته د درناوي ذهنیت جوړ او په فکري لحاظ یې ټولنه دې ته چمتو کړه چې انسان ته دې د هغه د انسانیت په خاطر درناوی وشي. لــه هغې پســې د دوو نړیوالو جګړو پــر مهال چې بشري ټولنې تــه کوم زیانونه واوښتل، همدغو ناخوالو ته په کتو، لویدیز کې د جنګ ضد شاعرۍ مفهوم رامنځته شو او د جګړو او بربادیو په ضد د شعر لیکنې لړۍ پیل شوه، چې د جګړو د دوران ویجاړۍ او وژنې په کې په ښکلې هنري بڼه انځور او غندل شوې وې. له جنګ جګړو او وحشت نه ســتړې شوې د هغه مهال نړیوال ســیاسي، ټولنیز او فکري حالت ددې زمینه برابره کړه چې د ملګرو ملتونو د ســازمان له جوړیدو لږ وروســته پــه ۱۹۴۸ کال کې د بشر د حقونو نړیواله اعلامیه تصویب کړي، چې په هغه کې د ټولو انســانانو پر طبیعي حقونو په ځانګړي توګه د ژوند او انســاني کرامت ته د درناوي حق پر خوندیتوب ټینګار شوی دی.

د جنګ ضد شــاعري کوم داســې مفهوم نه دی چې په هغه کې دې د مشروع دفاع حــق او د هیوادنیــو ملي جګړو مفاهیم تر پوښــتنې لاندې راشي، او یــا خدای مه کړه هغه تاریخي حماســې دې وننګول شي چې د اســتبداد، ظلم او بې عدالتیو پر وړاندې د مقاومــت پــه ترڅ کې پنځول شــوي دي. بلکــې د جنګ ضد شــاعرۍ کې د جنګ او تاوتریخــوالي نــه کرکه او بیزاري انځور شــوې ده، د جنګ ضد شــعرونو کې د جګړو هغه کرغیړنې شــیبې او پیښــې ثبت شــوي دي چې زموږ ټولنه یې منفي پایلې لا هم احساسوي. د جنګ ضد شــاعر معمولا په دې هڅه کې وي چې په مســتقیم ډول له جنــګ او تاوتریخــوالي نه خلک را وګرځوي، څو په ټولنه کــې بشري کرامت ته درناوی تعمیم او معنا پیدا کړي. دلته د شاعر له انده جنګ هدف او وسیله نه ده، بلکې جنګ هغه ویجاړونکې پدیده ده چې نه یوازې کورونه، ښارونه او باغونه ورانوي بلکې د افغانانو نفس او انسانیت ته هم زیان اړوي.

سیاســتوال سوله د مذاکرې، پخلاینې او اوربند په څیر مفاهیمو کې لټوي، خو سوله

هغه وخت معنا پیدا کوي چې د یوې ټولنې وګړي له رواني پلوه دغه کار ته چمتو وي، یعنې په ټولنه کې د جنګ او تاوتریخوالي د سوچ او فکر د له منځه وړو له لارې موږ له جنګ نه لري، یوې هوسا، سوکالې، عادلانه او پرمختللي ټولنې ته رسیدای شو، چې په هغې کې د زغم او پیرزوینې د فرهنګ په اســاس افراد په کې یو بل ته په درناوي قایل وي او د قانــون پــه چوکاټ کې د خلکو بشري حقونه خوندي وي. همدې ټکو ته په پام ښــاغلي عزت الله شمسزي په دغه(پر پښتو شعر د جنګ اغیزې) ځیرنیز اثر کې هڅه کړې چې د افغانستان په وروستیو څه دپاسه درې لسیزو وسله والو شخړو او جګړو کې د جنګ په اړه شاعرانه موضوعات او د شعر ټولنیز نقش څرګند کړي، څو راتلونکې کې تاریــخ لیکونکي او ادبي کره کره کتونکي وکولای شي له دغه اثر نه د موجوده وضعیت تازه شــاعرانه موضوعات او انګیرنې ترلاســه کړي. ددغه کتاب له مطالعې راته څرګنده شــوه چې په ټولیزه توګه زموږ شــاعرانو د بشري حقونو مفاهیم لکه عدالت او آزادي په هنري او شعري قالبونو کې په ډیره ښه بڼه بیان کړي دي.

د شــعر ژبــه د شــور، عاطفي او ښــکلا ژبه ده، ځکه خــو د ټولنې پــه روان تر بل هر شي ژوره اغیــز پریبــاسي. د افغانســتان د بشر د حقونو خپلواک کمېســیون د خپرونو کتنپلاوي غړو هر یو د کمیســیون مرستیال ښاغلي فهیم حکیم، کمیشنر صاحبانو کې فرید حمیدي، مولوي غلام محمد غریب، ضیا لنګري او ثریا صحبرنګ د کتاب همدغه اهمیــت تــه په کتو د هغه چاپ ګټور وباله او د چاپ سپارښــتنه یې وکړه، په دې هیله چې دغه کتاب به د جنګ اوتاوتریخوالي د ذهنیت او فرهنګ په له منځه وړو کې ګټور تمام شي.

خوشال خلیل

د چاپي خپرونو مسوول

سریزه:

په پښـــتو ادبیاتو په ځانګړې ډول په شـــعر کې د جنګ موضوع له پخوا نه موجوده وه. په پښـــتو لنډیو، نظمونو، غزلونو، نـــارو، څلوریزو، چاربیتو او نـــورو فورمونو کې موږ د حماسي شـــعرونو بېلګې لرو چې په کې تل د هېواد د ســـاتنې او یا هم د خپلواکۍ جنګونو ته ولس هڅول شـــوی دی. خوشـــحال بابا چې کله له مغلو سره په جنګ بوخت و، نو یوه ورځ چې له تیراه نه د یوسفزو مېداني سیمې ته د پښتنو راغونډولو لپاره روان و او دپښتنو جذبه یې ولیده نو په فخر یې وویل:

پښتنو زلمیو بیا لاسونه سره کړل
لکه باز منګولې سرې کاندي په ښکار
سپینې تورې یې ګلګونې کړې په وینو
په اهاړ کې شګفته شولاله زار

هغـــه وخت چې جنګ خوشـــحال بابا ته یوازې یو رومانتیک خیـــال و او په هغه کې یې د وطن ازادي لیدله، نو ګورو چې په پورتني شعر او داسې لسګونو نورو کې یې له اور او وینو ښکلا پنځولې ده.

په پښـــتو لنډیو کې ډېر داســـې مثالونه لرو چې د جنګ رومانتیـــک ذکر په کې کېږي او په داســـې انداز کې ویل شـــوي لکه شاعره چې یې یوه عشـــقي یا پسرلنۍ ښایسته منظره ترسیموي:

یار مې له جنګ نه ترې راغی
شربت د شونډو به په خوله کې ورکومه
ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهرونه دې ګنډم خوله درکومه

خال به د یار له وینو کېږدم
چې شینکي باغ کې ګل ګلاب وشرمونه

پښــتو متل دی وايي دجنګ ســخت ســاعت خوږې خــبرې. پخوانو کــه د جنګ خبرې هم کولې نو په داســې غنايي انــداز کې يې کولې چې د پسرلي خــوږې وږمې، رنګونه او ښايستونه يې د مخاطب سترګو ته درول، داسې بېلګې ډېرې کمې لرو چې له جنګه په کې شکايت شوی وي او يا د جنګ کرغېړنې خواوې په کې بيان شوې وي.

په افغانستان کې يوه مرحله داسې هم راغله چې زموږ د معاصرو شاعرانو په شعر کې هم د جنګ موضوع ته تمايل تر پخوانيو يو څه شدت وموند، د پښتو ژبې د فلسفي شاعر غني خان په شعرونو کې هم داسې بېلګې موندلی شو چې وايي:

چې قطرې قطرې مې پوځ د دښمن نهٔ کا
مورې ما پسې په کوم مخ به ته ژاړې
يا به دا بې ننګه ملک باغ عدن کړم
يا به کړم د پښتنو کوڅې ويجاړې

د افغانســتان په معاصرو شــاعرانو کې د ثور تر کودتا او د روســانو تر يرغل دمخه ښاغلي اکاډميسين سليمان لايق هم پښتون زلمي ته وليکل چې:

ګرزه ملا تړلی له وسلو سره
جار دې شم زلميه له پښتو سره
او يا هم:
را روان به موج خون شي زه پوهېږم
هر يو ځوان به مو مجنون شي زه پوهېږم

په پورتنيو او ســلګونو نورو شعرونوکې موږ وينو چې له جنګ نه وېره نه ښکاري، ښايي يو څو داسې لنډۍ به ولرو چې ووايي:

تورو ټوپکو استاکاره
دښو ځوانانو خون به ستا له غاړې شينه
دګورستان نه مې زړه بد دی
ځوانان ستانه کړي رالېږي تش پالنګونه

د جنګ په اړه ويل شــويو شــعرونو کې د پخوانيو شاعرانو رومانتيک انداز وايي چې دوی غير مســتقيم ډول جنګ ته تمايل ښــودلی، ښــايي لامل به يې دا وي چې پخوانيو لکه د اوس په څېر مسلسل جنګ نه و ليدلی او يا په ځينو حالاتو کې يې ښايي له خپلو فتحو او

ویاړونو څخه خوند اخیستی وي او د احساساتو په څپو کې ورته جنګ په اهاړ کې د شګفته لاله زار په څېر ښکاره شوی وي.

اوسـمهالو شـاعرانو چې د پنځه دېرش کلن جنګ مزه وڅکله نو د جنګ د پلوۍ او ویاړنو پر ځای یې د جنګ کرغېړنو خواو ته پام واوښت. په دې تېرو لس پنځه لسو کلونو کې چې له جنګ نه د کرکې په اړه څومره شـعرونه لیکل شـوي ښایي د افغانستان د ادبیاتو په ټول تاریخ کې نه وي لیکل شـوي. د یو شـمېر اوسنیو شاعرانو په شعر کې نه د جنګ دتقدس خبره کېږي او نه هم د فتحو او ویاړونو، دوی یوازې د جنګ مسکوته څېره موږ ته ښیي، هغه څېره چې نه زموږ په پخوانیو ملي او حماسي شـعرونو کې لیدل کېږي او نه هم د مقاومت د دورې په ادبیاتو کې ښکاري.

د جنـګ دغـه نوې څېره خپل ولـس او نړیوالو ته د یوه جنګ ځپـلي ولس د درد تصویر دی، هغـه لوی درد چــې ولس یې دخپلو خلکو، غرونو او ښــارونو تر مرګ ژوبلې وروســته احساســوي. اوسنیو شاعرانو چې د جنګ پنځه دېرش کلن ناورین او ستونزې ولیدلې، نو جنګ یې دیوه ویاړ په توګه نه بلکې دیوې غمیزې په توګه تجربه کړ او اوس ددغې فاجعې رومانتیــک بیــان نه کوي او نه هم د جنګ په ترخو شــېبو کې خوږې خبرې کوي، دوی په هنري ژبه د جنګ د بدمرغیو تریخ حالت موږ ته انځوروي.

د تپل شـویو جګړو له لاسـه افغان ولس ته د راپېښـو غمیزو درد دومره زیات دی چې په هېواد کې دننه او تر هېواده بهر یې د پښــتنو شاعرانو سندرې په اور ولړلې، شاعر که اوس د ګل پاڼــه انځوروي نو د لمبو رنګ به خامخا په کې ښــکاري. د لـوی افغان پر کور ددغو لګېدلو لمبو له تاوه که په کابل کې اسـحق ننګیال د سـیندونو په مرګ خواشینی دی او غږ یې کړی چې:

دا کلی مه ورانوئ!
دا کلی مه ورانوئ!
ګورئ چې هلته د شنو ولو د شنوسیورو لاندې
ګورئ د شنې ویالې تر څنګه د جلګو دپاسه
یو کوچنی پروت دی
یو کوچنی ویده دی
او ، تر وړې لوپټې لاندې
په خوب وړو سترګو
د ناز په غېږه کې کوچني شینکي خوبونه وینې.

نو هلته په پېښــور کې پر رحمت شــاه ســایل هم حالات اور اوروي، د خپلو وینو رنګ په

لمبو کې ويني، د لمبو په سيوري کې د خپلو دردونو څرېکو ته ناست دی او له ډېره سوزه دگلونو په ښار کې د اورونو نغمې غږوي:

ما درته ټول عمر د گلونو ښار ويلی دی
کله مې پېرزو شې په بمونو پېښوره
ستا تصوير مې تل د زړه په وران کور کې ساتلی دی
کله مې پيرزو شې په بمونو پيښوره

که دلته پيرمحمدکاروان د ټپي چنار د بدمرغيو او ناخوالو کيسه شعر کوي او يا دجگړو د بدمرغيو له لاســه ديوه رنگ جومات او يا له کوره ديوه نادرکه افغان فرياد راپورته کوي او خپلې سندرې لکه د کابل دنجونو په شان په خپلو وينو سره بولي:

سور د روح په وينو د کاروان غزل
ته وا د کابل د نجونو مړی دی

نو هلته په کوزه پښتونخوا کې اباسين يوسفزی سلگۍ وهي چې په ټول وجود يې دجنگ لمبې خورې شوي، ځوانان په بازارونو کې دکلي مستۍ او ساعت تيريو پسې گرځي نه يې پيدا کوي، گودرونو اور اخيســتی او مستانه نجونې د دې لمبو او اورونو له لاسه گودر ته نه شي تلای، د امن د کوترو له وزرو نه هم لمبې وربږي او دا لمبې له اباســينه ان تر ســپين غر او سورغر پورې خورې دي:

خورې له اباسينه تر سپين غر پورې لمبې دي
د سترگو نه راواخله تر ځيگر پورې لمبې دي

که په کندهار کې عبدالباري جهاني د جنگ له تورو تيارو نه په تنگ راغلی او د سباوون په تمه ژاړي:

اسمانه ما خو داسې نه غوښتله
چې د ښارونو جنازې وژاړم
چې مې په کليو کې بلا لنگه شي
چې د ځوانانو هديرې وژاړم

نو په کويټه کې بيا يو بل دردېدلی او درويش شــاعر د خپل هېواد زخمونه د اســمان تر

ستورو زیات ګڼي او وايي چې شينکي اسمان خپل حساب و کتاب سم ساتلی:

شينکي اسمان دی خپل حساب او کتاب سم ساتلی
د ستورو شمېر يې دی زما تر زخمو کم ساتلی

لنډه دا چې جنګ د ټولو د شعر پر مضمون او محتوا اغېز کړی دی، که يو شاعر رومانتيک غزل هم ليکي نو يو بيت به په کې ارو مرو دجنګ ناخوالې د ځان پر لوري راکاږي.
يو شمېر اوسني شاعران خو لا د خپل ولس د ارمانونو او د اوسني پير د پېښو د انځورولو تر څنګ پر هغو کسانو چې جنګ يې په شعارونو غوښت نقد هم کوي او وايي چې دوی د جنګ له زوره خبر نه وو، دوی ښايي يوه ورځ، يو مياشت يا يو کال جنګ ليدلی و، دوی ته دا معلومه نه وه چې جنګ په مليونونو افغانان له خپل هېواده کډه کولو ته اړ کوی، په مليونونو کسان شهيدان او معيوبوي، غرونه ، کلي او ښارونه د بمونو او درنو وسلو د ګوليو او بارودي دوړو له امله خپل ښايست له لاسه ورکوي او په پای کې ولس ديوې داسې ناهيلۍ کندې ته غورځوي چې بېرته وتل ورته ګران ښکاري:

د سرو لمبو د غرغرو د شوره نه دي خبر
دا څوک چې جنګ غواړي د جنګ د زوره نه دي خبر
زما د کور د ورانولو په ارمان لېوني
دخپل ارمان د ورانېدونکي کوره نه دي خبر
زما بچي لا د ګودر اور اورکي يادوي
دوی د ګودر دلګېدلي اوره نه دي خبر

د اوسنيو شاعرانو شعرونه د چاپيريال له ځانګړو حالاتو رنګ اخيستی. دوی د خپل ژوند کيسه په نوی رنګ کوي، ځکه دوی پوهېږي چې د پرون خبره بله وه او د نن ادا بدله شوې ده. دوی چې په يوه ماډرنه زمانه کې ژوند کوي په دې پوهېږي چې د شاعر په بيان کې صداقت ډېر مهم دی او دجنګ په ترخو شېبو کې خوږې خبرې کول او وچ وياړونه ولس داسې نشه کوي چې بيا به ورته خپل قدمونه هم نه ښکاري چې پر کومه خوا ځي. ددوی مينه ترخو لوګو خوړلې ده او د ژوند په رګونو کې يې ټول ترخه خوربري او همدې اغېزو يې ژبې هم ترخې کړې دي. اوس د جنګ د موضوعاتو د بيانولو په انداز کې هم خورا توپير راغلی دی. اوس که د جنګ يادونه څوک کوي نو انداز يې عاطفي، هنري وي او د جنګ په ټولو ابعادو شاعري کېږي.
دوی اوس په دې پوه شوي چې جنګ که په هر نوم او يا د هرې موخې لپاره وي په

بشریت کې د وحشت، ذلت، فقر او بدمرغۍ طاعون زېږوي، نو ځکه خو نه وايي چې د وينو موج به روان کړي او يا به د پښتنو کوځې ويجاړې کړي. اوسني شاعر په افغانستان کې دا درې نيمې لسيزې د وينو داسې موجونه ولیدل چې ښځې، نارينه، لوی، واړه، کاڼي، بوټې، حيوانات او نباتات هرڅه په کې غرق شول. دومره ورانې کوځې او لمبه لمبه ښارونه يې وليدل چې اوس ورته خپل ځان هم ديوه لمبه شوي انسان په څېر ښکاري او له خدايه د رحمت بارانونه غواړي:

راشه د رحمت بارانه ښار اخيستی اور دی
ژوند لکه د کلي د چنار اخيستی اور دی
راشئ زما اوښکې ورله يوسئ بلبلانو
سوزي درنه ښکلي لاله زار اخستی اور دی
نه يې د چا لاس لکه امېل د غاړې تاو شو
غاړه کې يې خپل د غاړې هار اخستی اور دی

شاعران اوس په دې پوهېږي چې مظلوم ولس يې د ژوندانه په يوه داسې پړاو کې دی چې هره ورځ د نويو او نا اشنا پېښو شاهدان دي او له جنګه دومره ستړي دي چې خدای ته دجنګ د خلاصېدلو په اړه زارۍ کوي او وايي:

چې بيا نه توره پورته شي نه سر په وينو رنګ شي
باداره دغه جنګ دې د وطن اخري جنګ شي

نو، څومره درد، غم او خوږ چې روانو حالاتو شاعرانو ته بخښلی، ځينو يې په صادقانه ډول په ډېره هنري ژبه په خپلو شعرونو کې د خپلو احساساتو، تجربو او مشاهدو انځورګري کړې ده. اوس وخت که موږ په اصطلاح دې دموکراسۍ کې هم دجنګ د عاملينو او د بې ګناه انسانانو د قاتلينو نوم نه شو اخيستلای نو لږ تر لږه خپل غم خو بايد وژاړو؟ موږ ته خو لکه ښاغلی لال پاچا ازمون چې وايي هغه خلک هم معلوم دي چې ډېرې وينې يې تويې کړي خو نه يې په شعر کې يادولای شو او نه په نثر کې:

راته معلوم دی، چې همدا دی د ګلونو قاتل
خو د نامه د اخيستلو يې جرئت نه لرو

دا کتاب د شعر په ژبه د افغانستان او د افغانانو د درد يوه هنداره ده، په دې کتاب کې له جنګ نه د کرکې په اړه د شاعرانو شعري انځورګرۍ، نه خو شعارونه دي او نه هم احصاييوي رپورټونه چې لوستونکو ته دمرګ ژوبلو او ورانيو ارقام ورکړي او يا يې احساساتي

کړي. په پښتو شعر د جنګ د اغېزو په دې څېړنيز اثر کې به تاسو هغه شعرونه وګورئ چې بېلابېلو شاعرانو په دې وروستيو کلونو کې دجنګ د غميزې په اړه د نظمونو، ازادو شعرونو او غزلونو په چوکاټ کې ليکلي دي.

هر شــاعر په خپل وار دخپلو سترګو ليدلي تجربې او رواني کيفيتونه په هنري او شاعرانه ژبه شــعر کړې دي، دليل يې دادی چې شــاعر د ټولنې او هېواد ديوه غړي په توګه ټولنه او هېــواد خپــل وجود ګڼي او هر ټولنيــز او هېوادنی درد تر ټولو دمخه احساســوي، که د افغانســتان په هر ګوټ کې د هر افغان وينه توېه شــوې، نو شــاعر پرې تر هرچا دمخه ديو عاطفــي انســان په توګه اوښــکې څڅولي دي، که هــر چېرته کور او کلی وران شــوی، غر ســوځېدلی او که ښــار شــاعر پرې له زړه نه دردېدلــی. په کتاب کې د شــاعرانو نظمونه په بېلابېلو کټګوريو تقســيم شــوي، دبېلګې په توګه د دېرش کلنــې جګړې د مرګ ژوبلو، مهاجرتونو، بې کوريو، معلوليتونو، ملي شــتمنيو، چاپېريال، فرهنګي ميراثونو او ښــوونځيو ته د رســېدلو زيانونو په اړه شــعرونه سره جلا شــوي دي. يوه خبره د يادونې وړ بولم هغه دا چې په دې اثر کې پر راغليو شعرونو د شعريت، بيان او لفظي ښکلاو له مخې بحث نه دی شــوی، يوازې يې د پيغام خوا څېړل شــوې ده، هيله لرم يوه ورځ زموږ کره کتونکي د جنګ د دورې شــعرونه د لفظي او معنوي ښــکلاو له مخې هم وڅېړي. ددې شــعرونو د څېړلو او راغونډولو يوه موخه دا هم وه چې وښودل شي شاعرانو څومره خپل مسٔووليت ادا کړی دی او د ټولنــې د روڼ انــدو په توګه يې د خلکو په پوهولو کې څومره ونډه اخيســتې ده. زه په دې باور لرم که دا شــعرونه په بله هره ژبه وژباړل شي د نړۍ په هرګوټ کې به لوســتونکو او اورېدونکو ته زموږ د ژوند يو رښــتينی انځور وړاندې کړي او يو شــمېر مهربانه انســانان بــه زمــوږ په درد کې له موږ سره ګډ کړي. لازمه بولم چې همدلته له درانه ليکوال ښــاغلي اسدالله غضنفر نه مننه وکړم چې ددې کتاب ليکلوته يې هڅولی يم اوځان دهېواد دوتلي شاعر پيرمحمد کاروان داحسان پوروړی ګڼم چې دضرورت په وخت کې يې لازمې مشورې راکړې.

د جنګ د پای او د تلپاتې سولې او ارامۍ په هيله
عزت الله شمسزی
کابل- څلورمه کارته

جنگ او شعر

جنگ یوه داسې پدیده ده چې له انساني ټولنې سره سم روان دی او د انساني عمر په اوږدوالي کې لکه د ورځنیو پېښو له انسان سره پاتې شوی دی. د تاریخي اسنادو پر اساس د بشریت په ټول دېرش زره او پنځه سوه کلن تاریخ کې یوازې شاوخوا ۲۷۰ کلونه پرته له جنګه تېر شوي. دا چې ولې د جنگونو تاریخ دومره اوږد او د سولې وخت لنډ او لږ دی دا نو یوه داسې معما ده چې واضحه ځواب ورته لا نه دی موندل شوی، سبب یې ښايي دا وي چې جنگونه بېلابېل سیاسي، اقتصادي، اجتماعي او نور دلایل لري چې د ټولنپوهنې او ارواپوهنې د پوهانو له نظره هم کله کله پټ پاتې شوي.

په پخوانیو متنونو کې لولو چې د جنگونو قدامت اساطیرو ته رسېږي او لاملونه یې هم د خپلې بقا لپاره خپلمنځي رقابتونه، له یوه او بل نه په زوره د ځمکو ، اقتصادي منابعو، د سون د موادو، اوبو او خوړو لاسته راوړل دي. انسانانو تل کوښښ کړی چې بل له مخې لرې کړي چې خپله پاتې شي. یانې دا چې د انسانانو په سر کې د ځینو حیواني خویونو، ځان غوښتنې او ځان ساتنې د عناصرو له کبله جنگ په انساني ټولنه کې له پخوا نه موجود و او تر پایه به باقي وي. دلته له دې څېړنې زموږ موخه داده چې جنگ له اروايي او ټولنیز پلوه څومره شاعران متاثره کړي او دوی د جنگ له موضوع سره څه ډول چلند کړی او بلاخره شعر دیوې ژبنۍ وسیلې په توګه جنګ ته څه ډول انعکاس ورکړی دی. د ځینو پوهانو څېړنې ښيي چې د تاریخ په بېلابېلو پړاوونو کې له جنگ سره د شاعرانو چلند متفاوت و او په راتلونکي کې به هم داسې وي، ځکه جنگ د انګېزو پر بنسټ ډول ډول شکلونه لري. د بېلګې په توګه دخپل ننگ، ناموس او هېواد لپاره جنگ، دفاعي جنگونه، تعرضي جنگونه او ان د نړۍ ځینې حیواني جنګونه چې په تاریخونو کې یې زیاتې بېلګې لیدلای شو. موږ دخپل هېواد او د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو په ادبیاتو په ځانګړې ډول شعرونو کې وینو چې د ځینو جنگونو انګېزې مقدسې بلل شوي او شاعرانو په دې جنگونو کې د خپلو ولسونو د کامیابۍ په خاطر په بېلابېلو فورمونو کې شعرونه ویلي، چې ادبپوهانو دغه ډول ادبیات حماسي ادبیات نومولي دي. که د افغانستان موجود تاریخ مطالعه کړو د بې شمېره عقیدوي، دفاعي، خپلمنځي او د نام او ننګ د جنگونو له حکایتونو ډک دی، چې اغېزې یې پر خپلو کلاسیکو ادبیاتو هم وینو. له امیر کروړه رانیولې چې وایې: (زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نه شته)، تر خوشحال بابا پورې

د پښـــتنو د ګڼو شــاعرانو په شعرونو کې دحماســـي بېلابېل چوکاټونه موندلای شو. په هر چــوکاټ کې د وطن او ننګ لپاره تورو وهلو ته ځوانان هڅول شــوي. کله کله ان له جنګ سره دغــه متــداوم چاپېریال د پښـــتنو مېرمنـــو جمالیاتي ذوق هم جنــګ ته راکش کړی دی. په پښـــتو لنډیو کې کله کله وینو چې پښـــتنو پېغلو توره وهل او د بوړۍ ټوپک ګرځول دخپلې ښکلا او جمال د خپلولو د شرایطو په توګه وړاندې کړي دي. لنډه دا چې د پښتو په کلاســیک ادب کې د حماسي شعرونو زیاتې بېلګې شته، خو لنډۍ مو بیا په جنګ کې د احساساتو د پارولو له ځانګړنې مالامالې دي:

چې توره نه کړې نور به څه کړې
چې دې شیدې د پښتنې رودلي دینه
تر دې بوړې ټوپک دې جارشم
په اوږه ستا دی کږه زه له خیاله ځمه
جانان به ولې توره نه کړي
تر نیمایي مورچله زه ورسره تلمه
که په میوند کې شهید نه شوې
ګرانه لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

نړیوالوکلاسیکو او معاصرو ادبیاتو کې هم د جنګ په پلوۍ او ناپلوۍ شعرونه لیکل شوي دي. د هند دخلکو په حماسي اثر [مهابهارات] کې چې په سانسکریټ ژبه په ۱۹ کتابونو وېشل شوي او رامایانا چې د هند د جنګیالیو خلکو او د هغوی د جنګونو داستانونه تر موږ رارسوي، په فارسي ژبه لیکل شوي شاهنامه، د بابل په ادبیاتو کې د ګیل ګمش حماسه او د توپان داستان ، د یونان په پخوانیو ادبیاتو کې د ایلیاد او ادیسه حماسي اثار چې یو په بل پسې په زرګونو بیتونو کې لیکل شوي او د پخوانیو جنګیالیو له کارنامو مو خبروي.

لکه پورته چې یادونه وشــوه په پښـــتو ادبیاتو کې هم له امیر کــروړه را نیولې تر دې دمه د جنــګ پــه پلوۍ او د جنګیالیو د هڅونې لپاره شــعرونه لیکل کېږي چې په ادبیاتو کې حماسي شعرونه بلل شوي. هغه څه چې موږ یې په خپلو ادبیاتو کې لږ وینو هغه له جنګه شکایت او یا هم د جنګ پر ضد شعرونه دي. ښایي یو څو داسې لنډۍ به ولرو چې :

دلښکرونو ملک ته وایه
په وینو موږ یې که نور غواړې جنګونه

له ګورستانه مې زړه تور دی
ځوانان ستانه کړي رالېږي تش پالنګونه

د تاریخ مطالعه موږ ته راښیي چې نړیوال او زموږ خپل ادبیات که څه هم له جنګ پلویو

شـعرونو ډک دي خــو کله چې د نړۍ خلک د جنګونو خونــد ويني او خپل اولادونه په کې له لاســه ورکوي نو بيا کله کله په شـعرونو کې له جنګه کرکه هم ليدل کېږي. ((د يونان په ادبياتو کې د يوريپډس په شــهکاره ډرامه { د ټراى د ښـځو انځور} کې وينو هغه يو څو ښـځې چې د يونانيانو په لاس د ټراى د ښــار تر ســوځيدو او ورانيدو وروســته په ټراى کې پاتې دي؛ د جنګ او ورانيو له بدو پايلو څخه د جنګ او تشــدد پر وړاندې وړ عکس العمل ته رسيدلې دي. په دې ښځو کې يوه مجذوبه کساندرا ده، چې زياتره مهال يې وړاندوينې رښتيا کيږي، دا پخپله يوه مکالمه کې ښيرا کوي:))[۱]

داسې پلرونه دې په اور وسوځي
چې خپل زامن جګړې نه نه ستنوي
چې له لاسونو نه يې تورې نه اخلي
هغوی ته نه وايي چې مه وژنئ بې وزله بشر...

په ۱۹ ميلادي پېړۍ کې بيا تر لومړۍ نړيوالې جګړې وروســته د دويمې نړيوالې جګړې پــه دوران کې د جنګ د شـعر په نامه نوی ژانر رامنځته شــو، چې ډېرو شــاعرانو دجنګ د بدمرغيــو په اړه شــعرونه وليکل. د اروپايانو ليکوالو او شــاعرانو پام دې موضوع ته زيات واوښــت چې د حماســو ليکلو پر ځای څنګه تېر شــوي او روان ناورينونه، بشردوســتي، له جنګه کرکه او داســې نور موضوعات د شعر په ژبه خلکو ته بيان کړي. له هغه وخته راپاتې مشهور شعرونه دجنګ غوښتونکو د حماقت، ليونتوب او تاوانونو په باره کې موږ ته په هنري ژبــه معلومات راکوي. دغه شــعرونه زياتره دمــرګ د تجربو انعکاســوونکي دي او هغه لويه ويره موږ ته راښــيي چې د جنګ په دوران کې او له جنګه وروســته خلک ورسره مخ کېږي. په نړيوالو ادبياتو کې د تولســتوي [جنګ او ســوله] د شــولوخوف [دن رام]. د ارنســت همينګــوی [له وســلې سره خدای پاماني]. د اوريانا فالاچــي [ژوند جنګ او نور هېڅ] او د ويکتــور هوګو [بينوايان] هغه اثار دي چې دجنګ پر ضد د شــهکار ادبياتو په کتار کې راځي او نړيوالې جايزې يې ګټلې دي.

له نولسمې پېړۍ نه تر شلمې پېړۍ پورې ليکل شويو نړيوالو شعرونو کې د جنګ پر ضد يو شــمېر شــعرونه موندلی شــو، چې يا د جنګ په دوران کې له جنګه کرکه په کې ښکاره شــوې او يا هم په ډېره هنري ژبه خلک هڅول شــوي چې د روان استبداد په مقابل کې په مدني ډول ودرېږي او مقابله ورسره وکړي. دفرانســې اوســنې ملي سرود د جګړې د دوران ديوه خوردظابط شــعر دی. د چلی د ملي شــاعر پابلو نرودا يو شعر په يوه شپه کې په ټوله چلي کې دشبنامې په توګه دجنګ او ظلم پر ضد خپور شو.چې بالاخره د اعدام سبب يې هم شو.موســی جليل تاتاری الاصله شــوروی شاعر د فاشيســتانو او نازيانو په زندانونو کې

دمقاومت او له جنگ څخه د نفرت شعرونه وویل او د کاغذ دنه موجودیت له امله به یې د زندان پر دیوالونو ولیکل. مایاکوفسکی د شوروی اتحاد مشهور شاعر دجنگ پر ضد خورا ډېر شعرونه لري. د ایران د صادق هدایت او علي شریعتي یو شمېر شعرونه شته چې له جنگه په کې کرکه ښکاره شوې او د همدې هېواد خسرو گلسرخي د مقاومت شاعر بیا درضا شاه په وخت کې په خندا اعدام ته ولاړ او د دار رسۍ یې غاړې ته واچوله.

یو شعر یې دی :

تو رفتی
شهر درتو سوخت
باغ در تو سوخت
اما دو دست جوانت بشارت فردا
هر روز گل می دهد
گلی به سرخی خون.

میرمن گلرخسار د تاجیکستان مشهوره شاعره کلونه کلونه د تاجیکستان د داخلي جنگونو او د جنگ پر ناخوالو او عاملینو د شعر ویلو له امله تبعیده شوې وه.بازار صابر ددغه هیواد بل مشهور شاعر په خپل شعر کې د خلکو د ربښتینو ستونزو او ناخوالو د هنري کولو له امله اوس هم په امریکا کی مهاجر دی.

له جنگه شکایت که د نولسمې نه تر شلمې پېړۍ د گوته په شمار شاعرانو په شعرونو کې لیدل کېده خو په اوسني وخت کې بیا د جنگونو د تباهیو په لیدو د ټولې نړۍ په کچه د زیاتو شاعرانو په شعرونو کې له جنگه کرکه لیدل کېږي. د فلسطین شاعران چې موږ ته ورته ناخوالو او ستونزو سره مخ دي، هره ورځ همداسې شعري او هنري انځورونه خلکو ته وړاندې کوي، دیوې فلسطینۍ نجلکۍ حنان اشراوي یو شهکار شعر چې ښاغلي پیرمحمد کاروان ژباړلی وگورئ چې په څومره هنري ژبه پر اسرایلي سرباز طنز کوي:

زما سرباز
سبا به لرې کاندي
زما له زخم پټۍ
هېڅ نه پوهېږم ښایي پس له سبا
په یوه راپاتې سترگه
د، روغ نارنج نیمایي خوا ووینم
نیمه مڼه ووینم
د مور هم نیمه تنه

مرمۍ مې ونه لیده
ولې په سر کې مې چې وچاودېده
په درد یې وپوهېدم
تصویر د هغه سرباز
له لوی ټوپکه سره
په لړزېدلو لاسو
تر اوسه هم زما په سر کې ګرځي
او هغه ورځ مې په تړلو سترګو
هغه سرباز ولیده
دده به دا فکر وي
چې ښایي دا خلک په سرونو کې یوه بله
اضافي سترګه لري
کله چې یوه سترګه له لاسه ورکړي
اضافي سترګه په کې ولګوي
تر یوې میاشتې وروسته
زما کلیزه راځي
په همدې ورځ به زه یوه ښیښه یي سترګه لرم
ښایي چې هر څه به زه
ګردي مردي ووینم
څه، پروا نه لري تر دې پخوا مې
دنیا ته ما په ټول قوت کتلي
هرڅه هرڅه عجیب وو
ما اورېدلي چې یو تاند د نهو میاشتو ماشوم
په یوه سترګه ړوند شو
حیران په دې یم چې زما اسراییلي سرباز نو
څنګه سخت زړی و چې باړ یې پر ده وچلاوه
ښه خیر دا زه خو لوی یم
خو دا غریب خو و، تی خوری ماشوم
چې لا تر اوسه یې هېڅ ښکلی شی لیدلی نه و.

همداسې دیو بل فلسطیني شاعر سمیح القاسم شعر ولولئ چې دا هم ښاغلي کاروان ژباړلی، دسفر ټکټونو په نامه:

د سفر ټکټونه
وي له ورځو يوه ورځ به
او شپه به له شپو څه داسې راشي
چې دا زه به وژل کېږم
او قاتل به لټوي زما جيبونه
زما جيب کې به پيدا کړي
د سفر څو ټکټونه
يو ټکټ به مې د سولې
او د امن و سفر ته وي اخيستی
په دې بل ټکټ سفر کېږي باران ته
د زرغون ټال تر وزر لاندې زرغونې کروندې ته
په دريم ټکټ سفر په مينه مينه
د بشر د زړه تر تله پورې کېږي
يه زما ګرانه قاتله
هيله ده چې څيرې نه کړې
دا درې واړه ټکټونه
په دې هر يوه ټکټ به
کوې ښکلي سفرونه.

په دې وروستيو کلونو کې کله چې امريکې پر عراق يرغل وکړ، په خپله د امريکايانو له خوا (www.poetsagainstthewar.org) په نامه د جنګ پر ضد يو ويب سايټ جوړ شو، چې په لږ وخت کې د ډېرو هېوادونو شاعرانو د جنګ پر ضد خپل شعرونه دې ويب سايټ ته ولېږل او له دې لارې نشر شول. په دې شعرونو کې داسې شعرونه هم ليدلای شو چې جنګ غوښتونکو ته د جنګ د کرغېړنو خواو انځورونه په هنري ډول ښيي او عاطفه يې له چيلنج سره مخ کوي.

د افغانستان د پنځه دېرش کلن جنګ په دوران کې چې زموږ ولس او هېواد ته په مادي او معنوي لحاظ کوم تاوانونه ورسېدل او د روان ناورين له امله مو څومره غميزې وګاللې، زموږ د شعر او ادب پر محتوا يې هم ژوره اغېزه وکړه. خلکو وليدل چې جنګ دانسانانو، حيواناتو، حشراتو او نباتاتو مرګ دی، جنګ د ښارونو، کليو او بانډو ورانېدل او د بدمرغی، بيکاری، ګډوډۍ او بې عدالتۍ لامل دی. زموږ د هېواد نارينه او ښځينه شاعرانو د جنګ د کرغېړنو خواو په ليدلو هڅه وکړه چې له خپلې بېساري مينې او عاطفې نه کار واخلي او د جنګ پر ضد خپل اعتراض وړاندې کړي. ښايي په شعر کې لا هم زموږ د هېواد دغه تراژيدي په سمه توګه تمثيل شوې نه وي، خو لږ تر لږه دومره وشو چې په پښتو ادبياتو

په ځانګړي ډول شـعر کې له جنګ نه کرکه پیدا شـوه او د جنګ پر بېلابېلو خواو شعرونه ولیکل شول:

د سرو لمبو د غرغرو له زوره نه دي خبر
هغوی چې جنګ غواړي د جنګ له اوره نه دي خبر
(صاحب شاه صابر، قامتونه قیامتونه)

ګلاب ګلاب لیمې رانه په سرو وینو کې وړې
میرات شې ځوانیمرګ شې مړ شې جنګه ځوانیمرګه

(شرر ساپی، ناچاپ اثر)

لنډه دا چې نړیوالو ادبیاتو او د افغانسـتان اوسـنۍ شاعري دا خبره په ازبات رسوي چې یوویشـتمه پېړۍ نور د قهرمان جوړونې پېړۍ نه ده چې شاعران په خپلو شعرونو قهرمانان جوړ کړي، دیوویشـتمې پېړۍ په شـاعرۍ کې هغه څه زیات دي چې انسـانان ورسره په ورځنـي ژونـد کې مخ کېـږي. دوی پوهېږي چـې جنګ باید وغنـدل شي، ځکه جنګ د انسانانو اخلاقو ته تغییر ورکوي. ارنست همینګوی په خپل یوه اثر (زنګونه د چا لپاره چیغې وهي) کې دا مسٔله په ښه ډول تشریح کړې ده چې جنګ ارزښتونه تباه کوي او انسانان د بدمرغۍ پر لوري راکاږي. دده په نظر په یوه هېواد کې چې هرڅومره جنګ جګړې زیاتېږي نو زیاتره انسـانان په دغو جنګي حالاتو کې په مجرمینو بدلېږي چې بیا ټول عمر د ځینو عقدو له کبله د بدۍ او کرکې خواته تمایل ښیي او ډېری لیدل کېږي چې همدغه انسانان پـه ډله ییزو وژنو او نورو بېسـارو جنایتونـو لاس پورې کوي. داسي کرغیـړن حالات او له ناخوالو ډک ژوند بیا د شاعر احساس نه شي زغملی نو ځکه خو وایي:

چې چرته شرشي چرته جنګ غوندې شي
وجودمې سترۍ زړه مې تنګ غوندې شي
شي را په یاد د چا خالي لاسونه
چرته چې هم د بنګړو شړنګ غوندې شي
محبت زړه ساتي د ناوې غوندې
په نفرتونو کښې زړه زنګ غوندې شي

(عثمان علی عثمان)

ځوان شـاعر احسان الله جرس چې دجنګ کلونو ځورولی، د جنګ د ناخوالو سیلاب په مخه کړی، حیران دی چې دا سـیلاب به یې اخر کومـې خواته یوسي، دی خپل همزولي ویني چې د سپوږمۍ کلي ته ور ننوځي، خو دده ګامونه هره ورځ د سپوږمۍ له رڼا نه لرې

کېږي او لا هم په دې ویره کې دی چې دا نامعلوم جنګ به یې اخر کومې خواته بوځي. دجنګ بدو ناخوالو دې حالت ته راوستی چې اوس د ښکلوسترګو د جنګ تاب هم نه لري، دی وایي:

له ډېره وخته وخت د چا په تمه کړې یو موږ
وخت د سپوږمۍ له کلي څومره لرې وړي یو موږ
ښکلیه و سترګو ته هم نیغ په نیغه مه راګوره
قسم په خدای دی چې له جنګه څخه ستړي یو موږ
خدای خبر کوم لور یو روان خو بس په ورکو درومو
خدایزده د جنګ سیلاب وکوم لوري ته وړي یو موږ
دا مرغلرې به نور خدای خبر دانه وانه کړئ
رب مو ترلي د ښکلا په داسې پړي یو موږ
جرسه نور په دې تیارو پسې ډېوه راواخله
ځکه چې اوس هم د رڼا زیات پوروړي یو موږ

د پارسي ژبې یو لیکوال شهرنوش په خپله مقاله ("تو هیچ ګپ نزن" در متن ادبیات جنګ) کې لیکي: " چې جنګ لوی مصیبت دی او ادبیات بیا ددغه مصیبت داسې راوي دی چې د خبرنګارانو، عکاسانو او تاریخ لیکونکو بر عکس مخاطب پوښتنې کولو، انتقاد کولو او قضاوت ته هڅوي، د جنګ ادبیات د انسانانو له تاریخ او اروا سره ډېرې نږدې اړیکې لري، دجنګ ادبیات په تاریخ کې ډېره مخینه لري چې ډېر وخت د لیکوالو او شاعرانو سوژه ګرځېدلې، جنګ د نړۍ د مشهورو لیکوالو لکه تولستوی، ارنست همینګوی، برتولت برشت، مارګیت میچل، مارګیت دوراس، کلود سیمون، ژان ژیرودو، میخایل شولوخوف، ارنست یونګر، اشتفان تسوایګ، توماس مان، ګونتر ګراس او نورو په اثارو کې لیدل شوی او دا سلسله تر نن ورځې پورې دوام لري، لکه څنګه چې د نړۍ د جنګونو پای نه شته همداسې به یې په ادبیاتو کې ذکر هم پای ونه لري." هغه څه چې مهم دي هغه دا دي چې دجنګ روایتونه، کرغېړنې خواوې او ناخوالې باید ولسونو ته په هنرونو کې وښودل شي، کله چې جنګ په یوه هېواد کې پای مومي او بل نسل د سولې او سوکالۍ په فضا کې ژوند کوي، نو بیا هغوی نه شي کولی د نني انسان ستونزې په خپل ذهن کې مجسم کړي او اثار ورته وپنځوي، دا د همدې نني لیکوال او شاعر دنده ده چې د نن ورځې پېښې سباني نسل ته خوندي کړي او په هنري ژبه ورته د مینې او عاطفې سندرې ووایي. ددوی دغه سندرې به د راتلونکو نسلونو په ذهن کې یو نوی بصیرت او لیدلوری ایجاد کړي.

د جنګ د شعر موضوعات او مضامين

جنـګ په بشريت کې د وحشـت، ذلت، فقر او بدمرغۍ طاعـون زېږوي دجنګ په حالت کې ټولنه زيات ارزښـتونه له لاسـه ورکوي، د انسان کرامت تر پښو لاندې کېږي ، بيکاري، بـې عدالتي، ګډوډي او ډول ډول نورې سـتونزې په ټولنه کـې زياتېږي. له دې سره سره پـر کومه سـيمه، هېواد او خلکو چې جنګ روان وي نو د هېـواد له تباهۍ سره سره يې د خلکو احساسـات هم ژوبل شي، په نظمونو او سـندرو کې يې د وينو رنګ ښـکاري او له غزلو نه يې د بارودو بوی پورته کېږي. د افغانسـتان د پنځه دېرش کلنې غمېزې په لومړيو لسـو کلونو کې د جنګ له ډول ډول کړاوونو او دردونو نه په تاثر پښـتو شعر هم يوې نوې مرحلې ته داخل شـو، د جنګ ناخوالو او بدمرغيو د يو شـمېر شاعرانو احساسات زخمي کړل او دې ته يې پام شـو چې شـعر يوازې د رباب او منګي، ګل او بلبل ذکر نه دی، بلکې ټولنيـز نقـش هم لري چې د يو ولس د ژوند ژواک، دود او دسـتور، ژبې، هنرونو، جذبو او احساساتو، ناخوالو او دردونو هنري تصويرونه په ځان کې رانغاړلی شي. يو شمېر شعرونه چې د دېرش کلن تپل شوي جنګ په دوران کې ليکل شوي شاعر يې راته د خپلې زمانې او خپل چاپېريال احساسات، تجربې، فريادونه او چيغې په شعرونو کې انځور کړې او هڅه يې کړې د سـياسي، احساساتي او شعاري خبرو نه ځان لرې وساتي او پر ځای يې د شعر د هنر له بېلابېلو ابعادو نه په اسـتفادې سره خپل ولس ته په هنري ژبه دجنګ بدمرغۍ بيان کړي. هغو ټولو تحولاتو ته چې په دې تېرو کلونو کې افغانستان ورسره مخ شو او خلکو يـې ډول ډول رنځونـه، دردونه، مصيبتونـه او تراژيدۍ وليدلې، نو شـاعرانو يې هم ددغو ټولنيزو پېښـو نه په تاثر ګام په ګام مخ پر وړاندې لاړل او داسـې شعرونه يې وپنځول چې له محتوا نه يې د ولس د دردونو او ناخوالو اواز اورېدل کېږي.

په جنګ کې زموږ دغه تريخ برخليک که د نړيوالو تاړاکونه وو او يا که زموږ خپلمېنځي او دا اوسـنۍ را تپل شـوی جنګ، زموږ د شاعر شعر په کې لکه يوه پرېشانه او ټپي الوتونکي د بې رحميو په ګڼه ګونه کې وزرې رپولې، د اور، وسـپنو او وينو د سـيلاب په منځ کې يې مزل کاوه او د هنرپالنې ترڅنګ يې خپل ټولنيز رول هم لوباوه. ددغې دورې شـعرونو ته ښايي زموږ ښاغلي کره کتونکي تر جنګه وروسته مناسب نوم پيدا کړي، خو زه يې د ولس د ناخوالو، بدمرغيو، اعتراضونو او ناهيليو شعر ګڼم.

زمـوږ د هېـواد په معاصرو جنګونو کې که د خپلواکۍ او وطن نه د دفاع جنګونه وو او که

خپلمنځي او یا دا اوسـنی تپل شـوی جنگ دی شـاعرانو ته یې یو نوی لیدلوری ورکړ، د محتـوا او مضمـون له مخې یې یوه نوې فضا ایجاده کړه او بېلابېلو خواو ته یې د شـاعرانو او لیکوالو پام واوښـت . دجنگ له ورځنیو پېښـو نه په تاثر د جنگ له تباهیو څخه د خلکو دخبرولو په موخه په هېواد کې دننه او تر هېواده بهر د شعر په ژبه د جنگ دکرغېړنو خواو هنري انځورگري پیل شوه او یوه ډله لیکوالو، شاعرانو په ادب کې د تصنع پر ځای ټولنیزو واقعیتونو او د ژوند انځورگری ته پام واړاوه. په شعر کې د جنگ د ناخوالو پر بېلابېلو پېښو لسـگونه شـعرونه ولیکل شول او که د چا په بڼو کې د اوښـکو یوه څاڅکه هم ښکاره شوه شاعر هغه څاڅکه په خپل بیت کې راپورته کړه او نور ولس یې ترې خبر کړ.

پـه دغـه اثر کې چې د جنـگ د بدمرغیو او ناخوالو نه راپنځېدلي شـعرونه د لفظي او صنعتي ښـکلاو له پلوه نه دې ځېړل شـوي، دلته یوازې هغه غږونه را اخیستل شوي چې زیات درد او عاطفه لري او د خپل ولس ښه استازیتوب یې کړی. زموږ په دغه ویر او کړاو به د دنیا ډېرو خلکو ژړلي وي، خو زموږ د شـاعر غږ په کې داسې څرگند دی لکه دجنازې په شاوخوا چې د مړي د نږدې خپلوانو غږونه له ورایه ښکاري. خوشحال بابا وایي:

د خوشحال اواز په ټولو کې څرگند دی
لکه غږ د ویرَژلی په گڼ ویر کې

همـدا راز کـه د جنگ د ناخوالو شـعرونه د ټولنیزوالي له پلوه پـه ژوره توگه وځېړل شي نو گڼ موضوعات په کې لیدلای شـو، دا په دې چې زموږ شـاعران د دردونو په متن او د ټولنیزو پېښو په زړه کې اوسېږي، که څوک وغواړي د دوی د شعرونو ټولې ټولنیزې خواوې وڅېړي نو زیات وخت ورته پکار دی ځکه د هېواد د وتلي کیسه لیکوال ښاغلي سعدالدین شپون په وینا چې خپلې مور ته یې په یوه شعر کې لیکلي موږ خو یو غم ونه لیدو چې هېر یې کړو او یا مو پر یوه غم شاعري کړې وي، موږ په ملیونونو او لکونو ناخوالې ولیدلې:

یو نیم ملیون ځوانان مې په وطن کې شهیدان دي
یو نیم شپږ شلې نه دي چې په گوتو دې شمارلې
یو نیم ملیون لس لکه دي پنځه لکه پرې باندې
یو نیم ملیون غاټول که د بکوا پر دښته شنه شي
دا دښت به سور چکن شي زرغونه رڼا به کاندي

ښاغلي شپون خپلې مور ته په هماغه کلیواله لهجه وایي چې زما دردونه شپږ شلې نه دي چې هېر شي. د جنگ د شعر موضوعات او د ناخوالو نه شکایتونه هم دومره کم نه دي چې

ټــول دې پــه یوه کتاب کې ځای شي. په دې اثر کې به یــوازې پر لاندې موضوعاتو لیکل شوي شعرونه په اجمالي او سر سري ډول تحلیل کړم.

- تحمیلي جنګ او افغانان
- انساني تلفات او ورانۍ
- مهاجرتونه او رواني تکلیفونه
- ملي، فرهنګي شتمنیو او چاپېریال ته اوښتي زیانونه
- د ماشومانو متاثره کېدل او دښوونځیو سوځېدل
- په شعر کې د ورځنیو پېښو تصویرونه
- په شعر کې د جنګ اصطلاحات
- د جنګ د دوام په اړه اندېښنې
- له جنګه کرکه او د سولې هیلې

تحمیلي جنګ او افغانان

لا یو شور راځینې لاړ نه وي بل راشي
مګر زه پیدا په ورځ د شر او شور یم
(خوشحال بابا)

د افغانستان جغرافیایي موقعیت ددې سبب شوی چې هر وخت پرې د زمانې فرعونان تاړاکونه وکړي او دا هېواد دې ته اړ کړي چې له ځانه دفاع وکړي، خلک یې ځانونه قرباني کـړي، معیوبین او معلولین شي، ښـارونه او کلي یې تبـاه شي او ډول ډول نورې ناخوالې وزغمي. د ښاغلي استاد الفت په وینا:

نه ارسطو نه اپلاتون کله راغلی دلته
له هرې خوا توره ایستلی سکندر راغلی

د اروابښـاد ګل پاچا الفت په وینا هېڅکله مو ارسـطو او اپلاتون ونه لید چې دې سـیمې تـه د علم او پوهې د خپراوي لپـاره راغلی وي، هر کله چې راځي نو زموږ د ولس د مینې، سـوکالۍ او ارامۍ دښـمن چنګیز، تیمور او نور یرغلګر به راځي او هغه هم له ویستلو تورو او قهرجنو سترګو سره، د اوسني عصر د بې کتابه یرغلګرو او مداخله ګرو د لاسوهنو، ورانیو او ظلمونو په لیدو ښاغلي نورالحبیب نثار څه ښه ویلي:

که له امو راغلی که له پنجاب راغلی
د انقلاب په نامه خانه خراب راغلی
زموږ د ژوند سیمه یې زیر وزبر کړه همه
یو له رواجه بهر بل بې کتاب راغلی

که د افغانسـتان لنډ تاریخ ته وګورو داسـې جنګونه په کې په ندرت سره مونډلای شـو چـې افغانانـو پیل کړې وي، تل جنګونه د نړۍ نور زورواکـي پیل کوي او اجنډا یې هم تر

افغانســتان د باندې جوړېږي. د خوشحال بابا خبره یو شور مو لا له سره لاړ نه وي چې بل راشي، یو یرغلګر رانه تللی نه وي چې بل پر موږ یرغل کوي. جنګ د نړیوالو قدرتونو ترمنځ وي، خو افغانســتان د میدان او افغانان د جنګ د ســون د موادو په توګه کارول کېږي. د جنګ د غه لوبه که پایله یې هرڅوک ګټي خو سرونه به په میدان کې د افغانانو دلی وي. د ښــاغلي مطیع الله تراب خبره هغه څوک چې دخپلو ماشومانو د ډوډۍ، کالیو او درملو لپاره پیســې نه لري او یوې مړۍ روزۍ ته حیران دي هغه څنګه کولای شي چې د دومره اوږدو جنګونو لپاره وسلې او مرمۍ پیدا کړي:

مونږه جنګ نه کوو، خو جنګ په موږ راوتپل شي
د پلار نیکه د شملې ننګ په موږ را وتپل شي
جنګ په غله جنګ په وسله اوږده لاسونه غواړي
جنګ پرمختللی اقتصاد جهاز او ټانکونه غواړي

د شــاعر په قول په دا تېرو څو کلونو کې زموږ خویندې د پردیو دوکانونو مخې ته ســوال کوي، ماشــومان مو پــه لارو او کوڅو کې هرچا ته د ســوال لمنه غوړولــې وي، په دې مَړه دیموکراســۍ کې هم مــوږ له لوږې مرو، نو موږ به څنګه جنګ غــواړو، جنګ خو په غله او په وســله کېږي او جنګ خو پرمختللی اقتصاد غواړي. زمــوږ د هېواد د دولتي مامورینو د معاش ۳۵ فیصده همدا اوس نورهېوادونه تمویلوي او پرمختیایي بودجه خو مو لا ســل په ســلو کې له نورو ځایونو راځي، نو لنډه دا هغه ولس او هېواد چې خپلو عسکرو او مامورینو ته پیســې نه شي ورکولی نو هغــه به د جنګ لپاره تجهیزات له کومــه کړي. د پورتنیو دوو شــاعرانو شــعرونه که څه هم د بیان د صنعت په ډېرو لوازمو نه دي ســینګار شوي، مګر د ټولنې د احساساتو، اعتراضونو او ګیلو انځورګري یې په ډېره ساده ژبه او ښکلي انداز کړې ده.

په تېرو درېیو لســیزو جګړو کې موږ ولیدل چې هر چاپه افغانســتان کې خپل مقاصد او خپلې ګټې درلودې، یوازې افغانان و چې ټول حقونه یې تر پښو لاندې شول او له دوه نیم میلیونو نه زیات په جګړو کې ووژل شول، په لکونو معلول شول، له پینځو میلیونو نه زیات بهرنیو ملکونو ته مهاجر شول او په لکونو داخلي مهاجرت ته اړ شول. د اور او وسپنو په دې سیلاب کې د افغانستان ټول بنسټونه تخریب شول، کلي یې وران شول او د تاوتریخوالي پېښــې ورځ تر بلې زیاتېږي. دجنګ ګټه که هر چا ته ورســېده او یا رســېږي خو د تاوان لوری ښکاره دی:

جنګ د غریب وي که د خان تاوان یې موږ ته رسي
کلی زموږ شي په کې وران تاوان یې موږ ته رسي

د اور او وسپنو سیلاب زموږ په سیمه تېر شي
ګټه ترې واخلي رقیبان تاوان یې موږ ته رسي

لکه څنګه چې پورته ذکر شوی چې دا جنګ پر دی جنګ دی او یوازې تاوان یې موږ ته رسېږي، همداسې د افغانستان د غمیزو په پیل کې خدایي خدمتګار باچاخان هم ویلي و چې دا جنګ زموږ نه دی. هغو رهبرانو چې څو کاله یې په خپلو کې جګړې وکړې او زیات شمېر بې ګناه انســانان یې شــهیدان او معلول کړل هغوی هم اوس چیغې وهي چې دا جنګ زموږ نه و. نړیوال پوهېږي چې افغانان جنګ غوښتونکي نه دي او نه یې هم د نورو هېوادونو په کارونو کې مداخله کړې، خو بیا هم د نړۍ لوی طاقتونه دوی جنګ ته راکاږي، ددوی نه لښکرې جوړوي، وسلې ورکوي، د خپلو وسلو د کاروبار بازار ګرموي، په جنګ کې خپله ګټه ویني، خو سرونه په کې د پښتنو خاورې کېږي، اروابناد صاحب شاه صابر د یو پښــتون سیاستوال او شــاعر په توګه په دې راز خبر و چې پښتون یوازې د جنګ دګرمولو وسیله ده، د جنګ قومانده هم د بل په لاس کې ده او رهبري یې هم. هغه وایي:

څوک یې اشرو له بلي څوک ترې لښکر جوړوي
هر زورور د پښتنو لپاره شر جوړوي
د پښتنو ځمکه به څه فصلونه و توکوي
څوک په کې جنګ جوړوي څوک په کې سنګر جوړوي

ډېرو ځوانو شاعرانو هم ځای ځای په خپلو غزلونو کې همدې تپل شویو جګړو ته په اشاره پوښتنه کړې چې دا جنګ په موږ چا شروع کړی دی؟ ایا دا جنګ زموږ دی او که نه؟ دوی وینــي چــې په هېواد کې یې دخلکو چیغې او کریکې دي چې د ډزو او لوګیو له امله پورته کېــږي. د جګــړو لمبې او لوخــړې لیدل کېږي چې د باد په څېر هــره خوا په منډه دي او لاپســې خورېږي. د جنګ د لمبو په دې توپان کې شــاعر اوسني شاعر نه هم کله کله تور او ســپین ورک شي، یوازې دومره پوهېږي چې ولس یــې وژل کېږي، ژوبلېږي او بې کوره کېږي، نو دلته ده چې د سمبولونو او استعارو په ژبه پوښتنه کوي:

بیا د چا له خوا د چا په داد جګړه روانه ده
ډزې دي، لوګي دي، لکه باد جګړه روانه ده
دا پر کندهار او هلمند پایله د بمبار شوه چې
اوس مې پر کرار جلال اباد جګړه روانه ده

(د شعرونو ناچاپ اثر، ارشاد رغاند)

دجنګونو په لمبو کې سـوځېدلي شـاعران اکثره حیران دی چې ولـې د نړۍ ځواکمن قوتونه دیوه غریب او وروسـته پاتې هېواد له غرونو، سـیندونو او هوا سره په جنګ دي، دا قـوم خـو د جنګ لپاره هېڅ هم نه لري او نه یې جنګ غوښـتی. ددوی په باور هغه څوک چې افغانان جنګ ته راکاږي، که نور هېڅ هم نه وي د افغاني میندو دعا او ښـېرو سره به خامخا مخامخ شي:

ناپوهه چې کېوتي دي له ما سره په جنګ
کېوتي دي د میندو له دعا سره په جنګ
دا ولې وي زموږه په دې خاوره هر سړی
له غرونو، له سیندونو له هوا سره په جنګ
ډېر خلک د غلیم پر ځای اخته دي دلته اوس
د خپلو تقاضاوو له بلا سره په جنګ
له سترګو د تمیز د تېښتولو په غرض
څوک اچوي هنداره او رڼا سره په جنګ؟
ها مخامخ خو هسې هم د سر قاتل ګڼې
دا دوه چې سره ناست دي خوا تر خوا سره په جنګ
ملګریو په مردارو اوبو نه کېږي اودس
په خدای که مو کیسه کړله صفا سره په جنګ

دخپل عصر دنورو دردېدلو شـاعرانو په څېر مفکر شـاعر ښاغلی درویش دراني هم درک کـړي چـې موږ لکه چې همدې توپانونو زغملو ته پیـدا یو، یو جنګ مو لا هېر نه وي چې دنیا بل جنګ راباندې وتپي، له یوه ښـکیلاکګر سره مو ډغره خلاصه نه وي چې بل راشي، د یوه توپان ناخوالې مو هېرې نه وي چې بل توپان مو د غنمو وږي په تنکۍ ځوانۍ کې وریبي. دی دعا کوي چې کاش دا ځل مو غنم دمار سرونه وکړي چې دغاصبانو لاسـونو ته ټک ورکړي:

وږي یې هسې هم غاصب همېشه وړي په زوره
کاشکې دا ځل زموږ غنم وکړي د مارسرونه

ښـاغلی شمس الدین شـمس هم دې موضوع ته په خپلو شعرونو کې پاملرنه کړې ، دی هم روان جنګ کې د افغانانو ښـکېلتیا یو تپل شوی جنګ ګڼي او وایي چې پخپله خوښه هېڅـوک هم د لمبو خواته نه ځـي. دده په اندافغانان په یوه دفاعي جګړه کې بوخت دي

او د زمانــې زورزیاتــی یې دې تــه مجبوروي چې انقلاب رامنځته کــړي او هم خپل انتقام واخلي:

زه په خپله خوښه نه ورځم لمبو ته
ترخې پېښې دي سیلاب ته مې راکاږي
په لمبو باندې له شوقه نه ورځېږم
ظلم زور دی انقلاب ته مې راکاږي
او یا هم :
زور زیاتی د زمانې د زورورو
پښتانه د انتقام خواته راکاږي

ددغــه نامعلوم جنــګ څپې ورځ تر بلې خورېږي او قرباني یې هــره ورځ تر بلې زیاتېږي. پرنــګ وتلی نه وي، چې روس راشي هغــه بیا وتلی نه وي چې ګاونډیان مو مداخلې شروع کــړي، امریکا راشي او پردې مظلوم ولس هرڅوک هره جنګي وســیله چې لري ازمایي. د هېواد یو وتلی شــاعر عبدالمالک بېکســیار همدې ناپایو جنګونو ته په اشاره وایي چې اخر افغانان به تر کومه په دغو جنګونو کې سوځي او له خپله قومه پوښتنه کوي چې ایا تر عمره عمره له جنګ سره جنګ کېږي او که نه؟ د وخت څپو سره دا جنګ به اخر څه پایلې ولري او که همداسې به پسې غځېږي:

د ژوند څپو سره په جنګ دوخت غورځنګ سره جنګ
جانانه کله شي تر عمره عمره جنګ سره جنګ
چاوی تاریخ دی ما خو بل څه په کې ونه لوستل
بس نن له روس، نن امریکې، نن له پرنګ سره جنګ

وایي ښه شعر هغه دی چې د خپل وخت پېښې په ځان کې خوندي کړي، شرر ساپی هم چې کله په خپل باغ کې د جنګ له لاسه د ګلانو رژېدل لیدلي، د هرې شهیدې پاڼې په ویر یې ژړلي او له درده یې چیغه کړې چې:

بیا په یوه ګل پسې لښکرې راوتلې وې
بیا یې په وحشي سروکې ښکرې راوتلې وې
بیا یې په ګلپاڼو د ټوپک چارجرې تشې کړې
بیا ډکې کېنې ډکې چارجرې راوتلې وې

دا معصوم لاسونه د ا په وينو لېمې نه وېنئ؟
سترګې وخورئ وګورئ ګل، ګل جنازې نه وينئ؟
دا له شوره ډک سرونه سترې شول که څنګه شو؟
دا په جنتې روحونو بلې لمبې نه وينئ؟

ټيټ مو دې سرونه ((خورکۍ)) څومره بدرنګه يو
شرم دی چې ووايو زياتې سترې له جنګه يو
ستا معصومو کړيکو چې لمبه نه کړو بې ننګه يو
ښکته راپريوتي ټول د شرم له ګړنګه يو

بيا مېوندې خاوره د ملالې پېغور ونيوه
بيا دا پښتنې جذبه په غيرت کې شور ونيوه

رغړې به ککرې اوس به غچ وي انتقام به وي
شپه به وي، تياره به وي، سهار به وي،ماښام به وي
اوس به دا باغي ککرۍ بيا له شوره ډکې شي
نه به چاته سر ټيټ وي او نه دا حترام به وي

دا ليونۍ خاوره به په مړو باندې ډکه شي
کلی او کوڅه به په سرګړو باندې ډکه شي
شنه به د تاريخ په دې سېنې شي د کينې زړې
هره يوه سينه به په دې زړو باندې ډکه شي

په پورته شـعر کې مو ولوستل چې شرر ساپي په استعاري او کنايي ژبه راته د خپل وطن د ورانېدلو کيسـه کوله. دا کيسـه په هنري ژبه وه، له لوڅو او شعاري خبرو نه په کې ډډه شوې، ده په ډېر هنري انداز د خپل وطن او خپل ولس دغه لويه ناخواله د تاريخ په سينه کې ثبت کړې او خپلو مخاطبينو ته يې په ګل پسـې د ښکرورو لښکرو د راوتلو او ديوه باغ د رژېدلو په وير کې ژړلي، مګر په دې وطن کې داسـې افغانان هم وو چې د همدې ګل رژوونکو لښکرو سره مل شول او په خپل هېواد يې په شعوري او ناشعوري توګه لوبې وکړې. دغه ډول خلک څه له يرغل کوونکو سره ودرېدل او څه د هېواد د سـاتونکو او مدافعينو په ډلـه کې ولاړ وو، مګر هغه چې د دفاع چاره يې په غاړه واخيسـته، معلومه ده چې دې کار ته مجبور شول، خو هغوی چې د نورو لپاره وجنګېدل دوی ښايي په دې نه پوهېدل چې

جنګ دبل دی، ګټه به یې بل اخلي او تاوان به یې دده اولادونو ته رسېږي. په پای کې د جنګ له لاسه له داسې بدمرغیو سره مخ شول چې دوی یې خپله هم پیش بیني نه وه کړې. هغه د رحمان بابا خبره: کوهی مه کنه د بل سړي په لار کې – چېرې ستا به د کوهي پر غاړه لار شي. دوی که د خلکو کورونه سوځولي وو نو خپل کورونه یې هم وسوځېدل، که د خلکو اولادونو یې یتیمان کړي وو نو خپل اولادونه یې هم تر یتیمانو بدتر شول، که د نورو کونډې یې د سوال کاسې ته کېنولې وې نو خپلې قدرمنې مېرمنې یې هم پر ګردجنو سړکونو د نورو په لوکسو موټرو پسې منډې ووهلې. دا که هرڅه وو، دلیل کې زموږ ناپوهي وه او که د نړۍ بې انصافي، خو پایله دا شوه چې دې جنګونو یو د بل دښمنان کړو او په یوه او بل یې ووژلو. د جنګ په لمبو کې لوی شوی شاعر نذیر احمد نذیر دجنګ د یوه پیاوړي قوماندان دحالت په لیدلو متاثره کېږي او دده د ژوند تصویر راته داسې بیانوي:

اوس د جنګ د لومړۍ کرښې رهبر نه یم
اوس د خپل دښمن د قبر مینجور یم
په جګړو باندې مین له جګړې موړ یم
دعیشو واکدار اوس هره شپه نهر یم

اوس مې ګوتې د ټوپک په ماشې نه دي
اوس مې لاس د لاروي په لور اوږده دي
اوس د لوند لرګي د اور تاوونه نه شته
اوس د واټ په غاړه ناست یمه سوالګر یم

اوس مې سترګې ددښمن څارنه نه کړي
اوس د سره صلیب لکړو ته محتاج یم
اوس نو شپه د مایوسیو راپسې ده
اوس د ورځې پای، ناکامه مازیګر یم

اوس مې واک کې د ښار ښکلي غالۍ نه شته
اوس د چا د لاس نښان او ډالۍ نه شته
اوس مې ښځې طلایي امیل پلورلی
اوس بې کوره او بې اوره در په در یم

اوس مې زړه له ټولو خلکو ځینې تور دی

اوس د چا په زړه کې ټکی رحم نه شته
اوس زما بچیان زما په خاطر وژني
اوس زه خپلو ماشومانو ته خطر یم

اوس ددوی جیبونه ډک دي له پیسو نه
خو زه یوې عادي روپۍ ته ماما وایم
لکه ماته به چې ویل مجبورو خلکو
اوس زه بل ته په دروغ او رښتیا وایم

ډېر افسوس دی! چې وروستی عقل ړومبی وای
زما به هم لکه د نورو خزانې وای
اوس به هر سپي او سړي ته محتاج نه وم
په اسمان به مې د ستورو خزانې وای.

شـاعران په ځانګړي ډول هغه چې د اوسـنیو جنګونو بدمرغۍ یې په خپلو سترګو لیدلي نو د ټیکنالوژۍ په دې عصر کې چې نړۍ یې کلی ګرځولی او انسانان یې یو بل ته نږدې کړي جنګ نه کرکه ښـکاره کوي. په خپلو شـعرونو کې په انسـاني ژبه خلکو ته د مینې او محبت دعوت ورکوي او د انسـان نېکمرغي او سـوکالۍ ته د نړۍ دهغو زورورو پام ور اړوي چـې وخت ناوخته په دې نړیوال کلي کې جنګونه جـوړوي. هغوی ته دا ور په یادوي چې دنیا اوسمهال د ټولو انسانانو شریک کلی دی، زموږ په دې شریک کلي کې شر مه جوړوئ. هر هغه څه چې د انسـان د بدبختۍ سبب ګرځي که هغه اټم بم وي او که توپ او الوتکې له هغوی نه د انسـاني ټولنې د ګډوډلو په خاطر کار مه اخلئ. دنیاوال سولې ته رابولي او غوښـتنه ترې کوي چې دا د نازونو نړۍ باید بدرنګه نه کړي او انسـان ببرته د کاڼو دور ته ونه ګرځوي. د ښاغلي اکبر سیال همدغسې یو شعر به ولولو:

په دنیا حکم چلوونکو خلکو
د اټوم بم طاقت لرونکو خلکو
دنیا زمونږه یو شریک کلی دی
زموږ په کلي کې شر مه جوړوئ

دخپل حرص او د هوس په خاطر
ژوند له سنګینه سزا مه ورکوئ

دنوي ژوند د نوي فکر په تال
د غلامۍ تصور مه زنګوئ

موږه خوبونو له تصویر جوړوو
زموږ د لاسه قلم مه غورځوئ
د رنګ او نور د ښکلا ډکه دنیا
لوګي لوګي فضا کې مه بدلوئ

دا د ګلونو ماشومانو زانګو
د سرو بارودو په ډېر مه دروئ
دا د نازونو اداګانو نړۍ
د بدرنګۍ په دوړو مه خړوئ

سفر په ګلو د لمبو چې کوي
داسې جازونو ته لار مه ورکوئ
د انساني عظمت نه ډکه دنیا
دغار او غر دور ته مه ستنوئ

د اټوم بم طاقت لرونکو خلکو
ځان ته په خپله خپل ژوند مه لنډوئ
دنیا زمونږه یو شریک کلی دی
زموږ په کلي کې شر مه جوړوئ.

دوی پــه خپل شــعر کې هغو هېوادونو ته چې جنګ پر مــوږ تحمیلوي دا هم وایي چې د دنیا د ابادۍ دعوې مو بې بنســټه او دروغ دي، تر هغې چې زموږ کورونه ورانوئ تر هغې به دنیا هم نا ارامه وي او خلک به مو په خبرو باور نه کوي، تر هغې چې موږ ښــه ژوند ونه لرو، موږ بې کوره یو، موږ بې جامو او کالیو وږي تږي او فقیران یو، موږ ستاســې د جنګونو قربانیان یو او هره ورځ مرو نو ستاســې د ســولې، امن، ابادۍ او دموکراســۍ چیغې به هم ځای ونه نیسي:

پېښور او کابل دواړه دوه یاران دي
لکه دوه سترګې په یو مخ د جانان دي

د دنیا د ابادۍ دعوې دروغ دي
چې تر څو د پښتنو کورونه وران دي

”رحمت شاه سایل“

دوی نړیوالو ته په خپلو شعرونو کې په هنري ژبه پیغام ورکوي، که چېرې غواړئ چې دنیا ارامه شي نو دخپلو ماشومانو په څېر زموږ ماشومان هم د جنګونو له اوره لرې وساتئ، دوی هم ښوونځي ته ولېږئ او دوی ته هم یو سوکاله ژوند وغواړئ:

که امن مو په کار وي شرپسندو نړیوالو
زما د بچي شا ته هم بکسه ساتل په کار دي

که یو شاعر له دنیا نه په خپل هېواد کې د امن خیرات غواړي او وایي چې زما د ماشوم په شا هم بکسه وتړئ چې ښوونځي ته لاړشي نو بل شاعر مصطفی سالک ورته د خپل هېواد د ښایسته فطرت یوه ښکلې تابلو مخې ته ږدي. هغوی ته چې افغانان یوازې شرخوښوونکي ښکاري او په دې پلمه راباندې جنګونه تحمیلوي چې ګواکې افغانان په ځانګړې توګه پښتانه د نړۍ امن او سوکالۍ ته خطر دي، په مینه نه پوهېږي، شډل بډل او غرني خلک دي نو باید وځپل شي، سالک په ډېر رومانتیک انداز تر جنګه وړاندې حالت انځوروي او وایي:

سحر به ګلو غزونې وکړې
لمر به د چم په تندي وځلېده
لاهوتي تاج به د زرینو وړانګو
دهر حرم په تندي وځلېده

د ژوند نغمې به نڅېدلې په کې
زموږ په کلي کې به شور جوړ شو
چې د فطرت البم کې نه و موجود
ترې نه به داسې یو انځور جوړ شو

هلته به پیل شوه بې الفاظو ژبه
سترګو به سترګو ته پیغام ورکړ
په الطهور به لمبېده محبت

حیا به هر زلمي ته جام ورکړ

پېغلې به ووتې د فصل په خوا
په نرمو ګوتو یې ساګونه کتل
ځینو به بل څه، بل څه فکر کاوه
دچا لپاره یې ګلونه کتل

چا به پر بام ګلو کې لاس واهه
پرې نګهتونه د لالي وربدل
کله ناکله به په تنګو کوڅو
پاس له اسمانه کشمالي اوربدل

سترګو به سترګو سره جنګ کولو
هغه د امن زمانه وه هلته
دنظر میو به رنګونه کرل
دالطهورو میخانه وه هلته

هر مازیګر به د ګودر په طرف
یوه د زانو سلسله وه هلته
بازان به لوړو باندې لرې ناست و
خو دي حیا به فاصله وه هلته

په پانه پانه چې یې ډېر څه لیک و
اوبو به داسې سره ګلونه راوړل
یوه کشتۍ چې له کاغذ جوړه وه
هغې د عطرو بوتلونه راوړل

منګي به لرې ترې اوبو وړي وو
دوی به رنګینې خاطرې ویلې
همزولو نجونو به په مینه مینه
په داودي اواز ټپې ویلې

خلاص و مشرانو ته د زړه غوړونه
زموږ حجرې نه به یونان جوړ شو
د الهامي خبرو نور اورېده
له هر سړي به سخندان جوړ شو

دچم زلمو به ټنګ ټکور جوړ کړ
د بام په سر به سره لمبه بلېده
ادم به تار کې سره اورونه کرل
د درخانۍ به لوپته بلېده

اوس هم که لاړ شې هغه وران کلي ته
هوا په هغو لوپټو لګېږي
خو اوس د نجونو په سر نه دي هغه
د مزارونو په جنډو لګېږي

هغه ګودر هم شهید شوی دی اوس
په وینو سور هغه زرین مازیګر
وختونه ځي راځي خو هېڅ نه راځي
هغه رومان هغه رنګین مازیګر

د بارودي ښامار به څه ووایم
هم یې نغمې هم یې شباب خوړلی
د درخانۍ ادم کیسه پاتې ده
اور د ټپو سره رباب خوړلی

اوس مرغلرې نجونې ورکې ښکارې
دننګرهار په غاړه هار نه شته
هغه اسمان دی هغه ځمکه لري
خو همیشه په کې بهار نه شته.

د ښاغلي سالک پورتنی شعر د خیال، مطلب او مضمون ډېره ښکلې پشتیبانه لري ، د ا شــعر چې پر افغانستان د روسانو د یرغل په وخت کې لیکل شوی، لومړی په کې په ډېرو

رومانتیکو او شاعرانو الفاظو تر جنګه وړاندې دیوې باثباته او مینه ناکې ټولنې عکاسي کېږي، ورو ورو شاعر پر هېواد د جنګ له لاسه روان ناورین ته راځي او یرغلګرو ته په خطاب کې وايي چې ستاسې بدبختو له لاسه اوس د ادم خان رباب له ټپو سره یو ځای سوی دی، د کلي مازیګرونه نه شته، ځکه چې چینې وچې شي، ګودرونه نه وي، مرغلرې نجونې ورکې شي نو د مازیګر به څه خوند وي.

دی خپل ولس له دې هم خبروي چې ننګرهار اوس هماغه اسمان او هماغه ځمکه لري خو همیشه بهار پاتې نه دی، هغه میلې او خوندونه په کې نه شته، په کلیو کې به یې هماغه لمبه لمبه لوپټې وګورئ خو دا ځل به یې د ښکلو نجونو پر اوږو نه بلکې د مزارونو په جنډو ووینئ.

په دې شعر کې کارېدلي صفتونه او استعارې ښکلی تنوع لري، یو ځای دمینې، عشق، حماسې او کاغذي کشتیو کیسې کوي په بل ځای کې بیا د اورونو د توپان، ورانیو او یرغلونو حال راکوي.د تحمیلي جګړو همدغو ناخوالو او ویرونو سالک دومره ویرژل کړی چې په یوه بل نظم کې ان خپلې محبوبې ته وايي چې نور نو د وطن د درد او غم کیسې راته مه سندرې کوه چې په زړه کې مې دداسې غمجنو سندرو د اورېدلو تاب نه دی پاتې، د زړه تارونه مې زور نه لري، د ژوند رباب به مې مات کړې، لیونی به مې کړې او ته به دې هم هسې خپلې نازکې شونډې وسیزې او بس:

جینۍ د خدای او د رسول ومنه
په دې خبرو باندې تیره کېږده
خپلې نازکې شونډې ولې سیزې
بس په سندرو باندې تیره کېږده

څه ته په ساندو کې سندرې لرې
زما د زړه تارونه زور نه لري
درخو د ژوند رباب به مات کړې زما
ته به خبره شې چې شور نه لري

ماته به نه وایې چې اور شو وطن
دګل په پاڼو افسانې سوې دي
ماته به نه وایې چې مړ ه شوه نرګس
هغه د سترګو میخانې سوې دي

مه وایه دا چې اوس د نجونو میره
ځي د همزولو په خازو پرېوزي
چې اینې نه یې حیا کوله
اوس د ابلیس په دروازو پرېوزي

جینۍ د خدای او د رسول ومنه
په دې خبرو باندې تېره کېږده
خپلې نازکې شونډې څه له سیزې
بس په سندرو باندې تیره کېږده

ته جادوګره یې منم شاعرې
ته په الفاظو کې رنګونه کرې
څومره په ناز او په انداز باندې
حاسو زړونو کې اورونه کرې

ستا ارادې د تاترې نه لوړې
ستا به لاسونو ته اسمان راشي
خو دا زما په زړګي نه ځايېږي
چې په ښایست دې امتحان راشي

مور غریبان یو موږه هیڅ نه لرو
ته د وطن خوبونه څه له وینې
په کربلا کې ټوکېدلی ګل یې
بیا د ګلشن خوبونه څه له وینې

جینۍ د خدای او د رسول ومنه
په دې خبرو باندې تیره کېږده
خپلې نازکې شونډې څه له سیزې
بس په سندرو باندې تیره کېږده

د پرهر زړه رڼا ته ژوند تېروه
دا رنګینه نړۍ زمونږه نه ده

په ماشوم زړه باندې دې زور تېر کړه
دغه ښایسته ګوډۍ زمونږه نه ده
د رومي لالونه د خزان لوښو ته
ته همېشه هلته بهار غواړې
دخپلو اوښکو د غمو په بدل
دننګرهار لپاره هار غواړې

ستا په رڼا ستا په ښکلا مې قسم
د هندوکش او د پامیر تاج یې
ته په سپین غر کې د بزرګې څوکې
د تاترې او د بنیر تاج یې

جینۍ د خدای او د رسول ومنه
په دې خبرو باندې تیره کېږده
خپلې نازکې شونډې څه له سیزې
بس په سندرو باندې تیره کېږده

بهار په خوب وینمه وبه خاندي
رنګین ګومان دی خو یقین ورک دی
سوال مې یوازې ځي په بره طرف
د پرښتو ځنې امین ورک دی

لاس مې تر عرشه پورې نه رسېږي
چې زه اجرونه ستا د ویر راوړم
جنتي خوب چې په دوزخ کې وینې
هغې ته ښکلی څه تعبیر راوړم
ستا یزداني هیلې چې نه شي پوره
دحورو چم کې دې توپان راشي
ستوري دې هم بیا نامراده اوسي
په دغه ځمکه دې اسمان راشي

جینۍ د خدای او د رسول ومنه

په دې خبرو باندې تیره کېږده
خپلې نازکې شونډې څه له سېزې
بس په سندرو باندې تیره کېږده.

ښاغلی طایر ځلاند چې د سالک د پورتني شعر نه یوه لسیزه وروسته زمانه راته انځوروي، دنـوي کال د نـوي ورځې یو نوی انځور راته مخې ته ږدي، دی په خپل شـعر کې له ځانه پوښـتنه کوي او حیران دی وایي: دا د نوي کال د کوم موسم منظر دی، ځکه په نوي کال کـې خو به میلې وې، جشـنونه بـه وو، ټالونه به وو د بنګړیو شرنګا بـه وه او د ژړو اټڼونه به وو، خو اوس د ټال لړ شـلېدلی، لوپټه په وینو سره ده او شـنه بنګړي مات مات پراته دي. دی موږ ته یو داسې تصویر مخې ته غوړوي، چې موږه ورځنیو پېښو ته ځیر کوي او د نوي جنګ د نویو ناخوالو له لاسه سر ټکوي.

دا دنوي کال دکوم موسم منظردی
چې غبار په ښو بار دی
دګلونو شونډې چاودي
اننګو باندې خاپونه دلوګو دي
په لیمو کې لیکې جوړې دي داوښکو
دا نظرزما نظر دی
چې دنیا وربادنې وینم
که خوب وینم
دا دنوي کال دکوم موسم منظردی
چې دټال لړ دی شلیدلی
لوپټه په وینو سره ده
او
شنه بنګړي دچا دلاس مات مات پراته دي
داتڼ دژنو شور هم شو خاموشه
په جمات کې دبلال اذان نیمګړی
مناره راړېدلې
دا سپرلی دی که خزان دی
دا ښاریه که بیابان دی
دا خاموش ولې اسمان دی ؟
چې یې مخ په نقاب پټ دی هم انسان دی

اوپه زمکه چې له تندې په سلګو دی هم انسان دی
دادنوي کال دکوم موسم منظر دی
دیوالونو سیوري ټول کړل
په سړک هم خاموشي ده
دچنچڼو شور ماشور دی
چې له خپلو جالو تښتي
ځمکه ګونګه شوه له غمه
له درد غږ کولی نه شي
کیسه څو ځل شوه بدله
کردارونه نوي نه شول
منظرونه نوي نه شول
موسمونه نوي نه شول
او کلونه نوي نه شول
یوه تیګه په خپل ځای باندې ولاړه
مخ یې پټ دی
او د ټال لړ دی شلیدلی
لوپټه په وینو سره ده
شنه بنګړي دچا دلاس مات پراته دي
دا بنګړي نه دي ارمان دی
چې پرې زړه دچا ودان و
او دا ټال چې اوس یې لړ دی را شکېدلی او زنګیږي
داحساس دشیبو سیند دی
لوپټه چې دوطن بیرغ به هم ترې جوړېدلو
اوپه سترې مسافر به خورېدلو
په ګرمۍ کې به سایه وه
او په جنګ کې به جنډه وه
لوپټه نه وه زما کیفیتونه و تازه و
دا منظر خو کربلا زما دذات ده
احساسات مې چې شول خاورې
ارمانونه چې تالا شول
کیفیات چې په صلیب شول
اوس چې کاڼی نه شم څه شم

زه یوازې نه یم ټوله ښاریه ده
چې په ویره کې اخته ده.

ښـاغلی درویش درانی دغو ځوانو شاعرانو ته وایي تاسو چې له څه شي نه فریاد کوئ دا بل څه نه دی د جګړې بلا ده، هغه وایي دا سمه ده چې جنګ پر موږ تحمیل شو، دجګړې بلا او وبا دهېواد ګوټ ګوټ ته ورسـېده، د اور او وینو سـیلاب وبهېده، د هر سړي بدن بلا ټپونه واخیسـتل، وطن ویجاړ شـو نو اوس په داسې حالاتو کې څه کول په کار دي، ایا موږ همداسې لاس تر زنې کېنو؟ ایا موږ دا ځواک نه لرو چې دا تیارې له خپل هېواده وباسو. جنګ خو داسـې بلا ده چې نه سـترګې ، نه غوږ او نه سـپږمه لري، ټول بدن یې غاښونه غاښـونه دی او زموږ د بېوزله ولس په غوښـو یې هره ورځ ښـخوي. دی وایي د یوه داسې ظالم دښمن په مقابل کې فقط یوه لاره پاتې ده چې هغه د زړونو او فکرونو یو کول دي، لاسـونه بایـد سره ورکړو چې دا بوټـي لونګ کړو، دا غرونه که لالونه غـواړو نو باید په موږ کې ورورګلوي، مینه او محبت وي. درویش په ساده او شاعرانه ژبه لومړی زموږ ستونزې او نیمګړتیاوې راته یو یو شماري او بیا یې د حل لارې را په ګوته کوي:

سره زخمونه په مثال د سرو غالبوزو
په فضا کې د وطن دي را الوتي
د وګړو په بدن پورې دي نښتي
انسانان دي لېونو غوندې په منډه
هر طرف ته فریادونه دي ژړا ده
په وطن کې مو دجنګ داسې بلا ده
چې نه سترګه، نه یې غوږ، نه یې سپږمه شته
ټول بدن یې دی غاښونه او غاښونه
سر تر نوکه یې وجود دی ژامې ژامې
روغې ونې او ښاخونه خوري بې دریغه
د کورونو دېوالونه خوري بې دریغه
د وګړو اندامونه خوري بې دریغه
دا خوراک به ورکوو ترکومه وخته
دا بلا به زیاتي باسو له وطنه
دا وطن به یو ځل بیا ودانول وي
څېرې څېرې دیوالونه ګنډل غواړي
هم شړی او هم شالونه ګنډل غواړي

خو دا کار لري لالیه ډېرې ستونزې
دا په دا چې موږ له لاسه دي ورکړي
دومره سترګې، دومره پښې، دومره سرونه
چې حساب یې وهېچا ته معلوم نه دی
په دې ورځو کې به کار له سپما اخلو
اندامونه له دې قامه سره لږ دي
روغ بدن وهر سړي ته نه رسېږي
په یوه پوست کې به دوه تنه اوسېږو
په یوه خوله به څلور کوو خبرې
دا یو وخت دی، داسې وخت دی پر موږ باندې
چې تا دواړې پښې بایللي دي په جنګ کې
زه هم نه لرم په تن پورې لاسونه
په یوازې سر نه ته شې څه کولای
او نه زه د څه کولو وس لرمه
څه چې دواړه یو وجود او یو بدن شو
ته زما په پښو روان شه خپل منزل ته
زه به ستا په لاس غلمینه ډوډۍ خورمه
زه به ستا په لاس سپېنسی او ستن را واخلم
څېرې څېرې دیوالونه به ګنډمه
دا مثال به ټول ولس ته یو مثال شي
ټول وګړي به نږدې شي و یو بل ته
ړوند به لاره د کاڼه په سترګوویني
کوڼ به اوري د ړانده په غوږ سندره
په شریکه به وطن ودانول وي
کروندې به زیاتي نه پرېږدو بې کښته
اندامونه به یې کرو په کړه کړه
دا یو وخت دی، داسې وخت دی چې موږ وینو
د قمیص لستوڼي دوه وي خو لاس یو دی
دوی موچڼي انتظار وي یوې پښې ته
دا کمی پوره کول غواړي په ګډه
زیاتي نه کوو له دغه کاره ډډه
لا تر کومه به په وینو وي ککړه

دغنمو په بوی خپله فضا مینځو
سر تر پایه به وطن په رڼا مینځو.

د ښـاغلي درویـش دراني پورتنی نظم دا پیغام هم له ځانـه سره لېږدوي چې موږ که هر ځومره ټوک ټوک یو خو دا وطن به زموږ همدا ټوک ټوک اندامونه جوړوي، که سره یو ځای نـه شـو نو نیمګړي اندامونه به مو نه د ځان شي او نه د بـل. دی په کنایي ډول پر ولس دا پړه هم اچوي چې د ځینو بدبختیو لامل زموږ خپلې بې اتفاقۍ هم دي، دې مسْـلې ته ښـاغلي پوهاند بهاوالدین مجروح هم په خپل یوه شـعر (د وطن مور) کې اشاره کړې ده، په هغه شـعر کې وینو چې پر یوه مورد خپلو اولادونو له لاسـه څه ډول لوبې کېږي، څو څو وارې خرڅېږي او پردیو ته ودېږي:

زمانه شوله اخیره
عجیبه خبرې اورم
د وطن مور ته یو چا داسې ویل
اې د وطن مورې!
پر ما ګرانې په زړه پورې
څه قربان دې له مېرو شه
د سپېرو شړو دښتو شه
خو لعنت دې په بچو شه
اې د وطن مورې!
پر ما ګرانې نن اختر دی بختور دی
دا کمیس دې پرون تور و نن هم تور دی
خړ پرتوګ دې خیرې خیرې نوی نه شو
خو اختر دې مبارک شه ګرانې مورې!
اې د وطن مورې! ښه دی ښه دی چې پرتوګ دې خړ بخُن دی
ځیرې ځیرې د هېچا نه پکارېږي
نه خرڅیږي
ځکه ستا بچي ډېر زخته نارینه دي
خرڅوي د مور پرتوګ هم
اې د وطن مورې!
ستا بچي څنګه بچي دي
انسان نه دي
دوی پخپله هم هېڅکله ځان ته نه وایي انسان یم

کله وایي زه مرغه یم
بیا پېښې کړي د مرغانو
کله وایي ځناور یم په څلورو شي روان بیا
اې د وطن مورې!
ستا بچي خو انسان نه دي
را ته ووایه خپل راز اوس
تا راوړي دي د کمه د کم اصله د کم ذاته د کم نسله
اې د وطن مورې!
راته ووایه خپل راز اوس
ته چې پېغله ښایسته وې
څه فساد در باندې وشو د انګړ تر شا بېدیا کې
ستا کم غل د لاري مل شو
یا د شپې په تروږمۍ کې څه بلا وه پر پالنګ در وختله
ستا بچي وایي ځناور یم خو پاچا د ځناورو
زه یم زمری پر دې نړۍ تر ما اتل نسته
بل په کابل نسته بل په زابل نسته
دا په ربښتیا چې ځناور دي
خو پاچا د ځناورو
بې کسانو بې وزلانو ته شین پړانګ وي
غوښې خوري د کونډو رنډو یتیمانو
ماتوي ورور او تربور خپل
چې یې زور ور باندې بر شي
نو ګیدړ شي چلوټې کړي
ځغلوي د کور چرګان هم
دا عجیبه ځناور دي
دا عجیبه ځناور دي
ځکه هیڅ ځناور داسې کانې نه کا
ځکه هیڅ ځناور داسې کانې نه کا
چې قوي وي خپل خپلوان خوري
خپل هم نوعه ناتوان خوري
بیا چې زور ور باندې بر شي ځوړ غوږونه لکه خر شي
ملا یې ماته ظلم او زور ته تسلیمېږي

استبداد ته غاړه ژر ږدي
هم د ده د برکته استبداد را پيدا کېږي
ساتل کېږي هم بيداره وفاداره د قدرت درګاه ساتينه
د زړو جامو خاوند ته غاپي
اې د وطن مورې!
راته ووايه خپل راز اوس
انسانان خو داسې نه وي ... (ترپايه)

د هېواد ځوان شاعر سيد شاه سقيم بيا له خدايه پوښتنه کوي چې خدايه پاکه ستا اشرف المخلوقـات چې ته يې تر ټولو لوړ ګڼې ولې له خپلې اصلي مسـير نـه بلې خوا ته اوړي، هغه دندې او مسـوليتونه چې تا ور سـپارلي هغه ته مخه نه کوي. دی چې کله د جنګ له بدو پېښـو، ورانيو، وژنو او نورو بې بېلګې حادثو خبرېږي او يا يې په خپلو سـترګو ويني نو وايي:

زما د سترې ژوند واکداره! زمآ لويه ربه
هره سايه مي په دا نيمه شپه کې زړه رپوي
د شپې چوپتيا مي د قدم په ځرپ بانه رپوي.
ستا انسانان لکه د ژمي يخ وهلي ماران
لکه په غوښو د هوسيو ماړه شوي لېوان
په درانه خوب ويده دي
ما مي ډک زړه او ځيرې ګريوان ستا تر کوره
په پټه پټه په نيوليو قدمونو راووړ
دا دي سپېره تندی مي ستا په قدمو کې ايښی
د خيال په هره اينه کې مي ښکارېږې ربه!
ته لکه وينه په رګو کې مي بهېږې ربه !
په تا نازېږم ستا په پاک نامه تکيه کومه
تاته راغلی يم له تا ځخه ګيله کومه
دغه انسان چې خليفه دي د خپل ذات ټاکلی
دغه انسان چې تا اشرف المخلوقات ټاکلی
دغه استازي دي بې حده ځورولی يمه
دې خليفه دي ستا له دره ګرځولی يمه
ته خو يې وينې له تا څه پټه ده پاکه خدايه!
ما د جونګړې د نيم کښه دروازې په خوا کې

ستا د انسان له ویرې سپی تړلی.
په تا قسم زما د ژوند واکداره! لویه ربه !
که به د ورځې زه دا ستا د خلیفه له ویرې
په بې غمي ستا تر کاله پورې درتلای شم کله
ستا لېونی خلیفه ټوله ورځ قتلونه کوي
د چا سینه سوری کوي د چا مری غوځوي
د بورو مېندو چیغې نه اورې بچي یې وژني
تنکي ځوانان حلالوي په ناترسي یې وژني
دې لېوني دي وطن ټول په وینو ورنګاوو
دې لېوني د غم په ټال کې جهان وزنګاوو
ته خو یې وینې ربه ستا خلیفه ستا په کور کې
ستا بندګان څنګه په خپلو وینو ولمبول
دغه استازی دي په تار له زوم نه سر پرې کوي
ته خو یې وینې یو لښکر پېغلې یې کونډې کړلې
دغه وړوکی وژل شوی نیم وجودی ماشوم
د لېونی مورکۍ له غېږې به لیږ وروسته درشي
تاته به ژاړي چې دا ستا د خلیفه د لاسه
ګوره! خالقه دا مخلوق ته به دې شک پیدا شي
ستا په رحمت ، مهرباني او ستا په پاکه خدایي
که خلیفه دي چېرې داسې خپل سري ته پرېښود
د دې استازي مټ دې نیسه زوروره خدایه!
د ماتو شویو زوړونه خدایه د زړه سره خدایه!
کنې په زړونو کې به ستا د پاکې وېرې پر ځای
ستا د سرکشه خلیفه ډار غزوونې وکړي
بیا به تندي ستا تر قدمه پورې نه رسېږي.
ربه قربان دې شم ، قربان دې شم تر لویه خدایي
زه دې بنده یم زه بې وسه یمه نه پوهېږم
ګوره خفه راڅخه نه شې زه نو څه پوهېږم
د خیال په هره اینه کې مې ښکارېږې ربه!
ته لکه وینه په رګو کې مې بهېږې ربه!
ته تر شېریني مورکۍ هم راته څو چنده ګران یې
خو له استازي مې دې کرکه کیږي.

په شعر کې د انساني تلفاتو انځورونه

چېرته زخمونه، چېرته اوښکې، چېرته سرې سکروټې
بیا د ګلونو په وطن کې دی خورې سکروټې
(درویش درانی)

سره له دې چې ټول ادیان، مذاهب او د نړۍ ټول قوانین د انسان کرامت او بشري حقونو ته په درناوي ټینګار کوي. خو له بده مرغه د افغانستان په پنځه دېرش کلنو ناخوالو کې ولیدل شول چې ولس د تشدد، کرکې، انسان وژنې او انساني کرامت تر پښو لاندې کولو په اور کې و سوځېدل. زموږ په هېواد کې دا لړۍ لا هم روانه ده، هره ورځ د جنګ د ډول ډول ناخوالو او زړه بوږنوونکو پېښو له امله بې ګناه انسانان په ناحقه وژل کېږي، انساني کرامت یې تر پښو لاندې کېږي او هېڅ داسې ورځ نه شته چې د یو انسان حق دې ترې په زوره وانه خیستل شي. د جنګ او نا امنۍ له لاسه په سلګونو نورې داسې پېښې هم رامنځته کېږي چې یادول یې د انسان روح او روان ناکراره کوي.

قران کریم د بې ګناه انسان د قتل باره کې فرمایي: هرڅوک چې یو کس پرته د قتل یا فساد له ترسره کولو نه ووژني داسې ده لکه ټول انسانان یې چې وژلي وي او هرڅوک چې یو انسان له مرګه وژغوري داسې دی لکه ټول انسانان یې چې له مرګه ژغورلي وي. د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم مبارک حدیث هم دی چې: مثل المومنین فی توادهم و تراحمهم و تعاطفهم.

پر اسلامي احکامو سربېره د بشر دحقوقو نړیواله اعلامیه او د ډېرو نورو لویو علماو احکام او ارشادات هم بل انسان ته د درناوي او د هغه د حقوقو د ساتلو حکم کوي. سعدي شیرازي وایي:

بنی ادم اعضای یکدیگر اند
که در افرینش ز یک جوهر اند
چو عضوی به درد اورد روزگار
دیگر عضو ها را نماند قرار
توکه زمحنت دیگران بی غمی
نشاید که نامت نهند ادمی

مولانا اقبال لاهوری هم ویلي:
نه افغانیم ونی ترک وتتاریم
چمن زادیم و از یک شاخساریم
تمیز رنگ و بو بر ما حرام است
که ما پرورده یک نوبهاریم

رحمان بابا فرمایی
کوهی مه کنه د بل سړي په لار کې
چېرې ستا به د کوهي په غاړه لار شي
ادم زاد په مانا واړه یو صورت دی
څوک چې بل ازاروي هغه ازار شي

سره له دې چې ټول مذاهب او نړیوال قوانین د انسان حقوقو ته په درناوي امر کوي، مگر بیا هم په افغانستان کې ډېر بې گناه انسانان د جنگ په لمبو کې وسوزول شول. د ځینو شاعرانو شعرونه د همداسې کړاوونو او دردونو روایت کوي. خو دوی ددې درد د بیان لپاره بله ژبه جوړوي، دوی لکه د سیاسي مظاهره چیانو شعار نه ورکوي چې څوک مرده باد او څوک زنده باد. هغه احساس او خیال چې ورسره دی هغه ته هنري توري پیدا کوي او په عاطفي ډول مخاطب ته د خپلو بدمرغیو تصویرونه وړاندې کوي، ددغسې شعرونو یوه بېلگه به ولولو:

دا کلی مه ورانوئ!
دا کلی مه ورانوئ!
گورئ چې هلته د شنو ولو د شنوسیورو لاندې
گورئ د شنې ویالې تر څنگه د جلگو دپاسه
یو کوچنی پروت دی
یو کوچنی ویده دی
او ، تر وړې لوپټې لاندې
په خوب وړو سترگو
د ناز په غېږه کې کوچني شینکي خوبونه و یني.
دا کلی مه وارنوئ!
دا کلی مه ورانوئ !
گورئ چې هلته لکه زرکې زموږ د کلي نجونې

ګورئ چې هلته د بامو پر سر نورسې نجونې
کتار، کتار د لمر تر وړانګو خپل پیکي جوړوي
او په مینو ژبو
د پېغلتوب غوږ کې د ځوان هوس سندرې بولي
دا کلی مه وارنوئ!
دا کلي مه ورانوئ!
ګورئ چې هلته د هغو سپېرو کوډلو ځینې
ګورئ چې هلته ددې تورې تروږمۍ له غېږې
ساړه زګېروي جګیږي
سوزمن آواز راځي
او امیدوارې میندې
د انتظار د بڼ د سرو ګلونو لارې څاري
دا کلی مه ورانوئ!
دا کلي مه ورانوئ!

په پورتني شعر کې شاعر هڅه کړې د جنګ د عاملینو په زړونو کې عاطفه را ویښه کړي. هغوی نه غوښتنه کوي چې شین او سمسور کلی یې وران نه کړي، ځای پر ځای ورته د خپلو بېوسو خلکو حالت انځوروي، تر یوې شنې ونې لاندې د ویالې پر غاړه یو کوچنی ماشوم چې د ناز په خوب کوچني شینکي خوبونهویني، په یوه کوډله کې یوه امیندواره مېرمن او پر بامونو نورسې پیغلې ورښيي. ددې شعر او داسې نورو ډېرو عاطفي شعرونو شاعر ښاغلي اسحق ننګیال چې د جنګ د غمېزې تر شل کلنۍ پورې په کابل کې اوسېده او د جنګ د وحشت ببلا بېل اړخونه یې په خپلو سترګو لیدلي وو د هېواد د انسانانو، حیواناتو، مارغانو او نباتاتو هر درد یې احساس کړی او ددوی په غمونو یې اوښکې تویې کړي. دا داسې کلونه و چې دیوې او بلې ډلې په جنګونو کې افغانان بدمرغه شول او د کورنۍ غړي یې د ړندو راکټونو خوراک شول. په کابل کې د ببلابېلو وسلوالو ډلو په دغه جګړه کې داسې خونړۍ پېښې رامنځته شوې او دومره جنایتونه وشول چې لړۍ یې تر اوسه هم دوام لري او د افغانستان تاریخ به په شلمه پېړۍ کې ترسره شوي دا جنایتونه لکه د بشر پر حقوقو تېری، د دوه لکو بېوزلو افغانانو وژل، له اویا نه تر اتیا فیصده پورې دکابل د ښار ورانېدل، چور چپاول او ډېرې داسې ناخوالې هېرې نه کړي.

په افغانستان کې شعر له ۱۳۶۰ نه تر ۱۳۷۵ پورې ډېر ښه سفر وکړ ، که څه هم یو شمېر خلکو په دې موده کې د شعر په نامه موعظې او بیانیې ولیکلې او د شعر ذهني منځپانګې پر ځای یې د شعر جولیزې منځپانګې ته زیات پام وکړ، خو ورو ورو بېرته شعر

کې د شعارونو او گوندونو ته د ژمنتوب پر ځای دجنگ منفي خواو ته د شاعرانو پام واوښت. هغــو لیکوالــو چې یو وخت به یې دیــوې او بلې ډلې په گټه په شــور او زوږ ترانې ویلې او ادبیــات یې د خپلو ایډیالوژیو په خورولو کې کار اخیســته منځــلارۍ ته مخه کړه او یا هم ناپېیلي پاتې شــول. ورو ورو بیا دهمدغو شــاعرانو په شعرونو کې هم ولیدل شول چې د جنگ د ناخوالو په لیدلو د جنگ پر ضد لیکوالو په ډله کې درېدلي. دوی د شلمې پېړۍ ډول ډول خوندونه تجربه کړل او د وروستیو کورنیو جگړو او د خلکو د کړاوونو او بدمرغیو په لیدو یې خپله لاره معلومه کړه. د پښتو شعرونو له څېړنو معلومېږي چې د شاعرانو وروستۍ تجربې په شــعر کې له یوه او بل نه دفاع نه کوي بلکې د خپلو مظلومو خلکو او ســوزېدلو ښارونو په درد ژاړي.

که چېرې له شــپېتمو نه تر اویایمو کلونو پورې د پښــتو شعر د مزل جاج واخلو نو معلومه به شي چې د جنگ همغو بدمرغو کلونو د پښــتو شــعر مخه بلې خوا یانې د ورځنیو پېښــو انځورگرۍ او د زمانې د حادثاتو هنري کولو ته واړوله. زیاترو شاعرانو هڅه وکړه چې دجنگ لوڅــه او بــې روحه څېره د خپلو مخاطبینو مخې ته کېږدي او هغوی له خپلو کړنو وویروي. یو بل ازاد نظم به هم ولولو چې په څومره هنري ژبه په جنگ کې ښــکېلو خواو باندې غږ کوي:

ای ښکاري آشنا درته سلام کوم!
پام کوه ماشې ته گوتې مه وروړه
پرېږده چې دا ښکلې مرغې والوزي
لاړې شي جوړې ،جوړې گلونه شي
ښکلي شي،ښایسته شي امیلونه شي

واخلي په وزرونو کې تنکي بچي
وموښي سینو کې گلالي بچي
سپینې، سرې مښوکې زرکني بچي
پام کوه ماشې له گوتې مه وروړه !
ایځ ښکاري آشنا درته سلام کوم!

پرېږده چې دا شنو جلگو کې وځغلي
پیغلې د هوسیود دامان په لور
واړوي پیکي د شنه آسمان په لور
وخاندي راتاوې شي مستي وکړي

ورغړي ،نخرې وکړي،خوښي وکړي
شپو د پيغلتوب ته خوشالي وکړي

پام کوه ماشې له ګوتې مه وروړه!
ائ ښکاري آشنا درته سلام کوم!

ګوره دا بې ژبې مرغان مه وله
نه يې چې کوم ووړ بچی بې موره شي
ته هم ګوره پلار يې او بچی لرې
پيغله لور ښايسته زوې ګلالی لرې
درد لرې، آرزو لرې، زړګی لرې

پام کوه ماشې له ګوتې مه وروړه!
ای ښکاري آشنا درته سلام کوم!
"اروانښاد اسحاق ننګيال"

يو شاعر پرته له دې بله کومه وسيله او وسله لري چې دجنګ غوښتونکو انساني عواطف او احساسات تازه کړي او د بې ازاره مرغيو له سينو نه يې د ټوپک ميل واړوي، د جنګ ناخوالې په خپلو شعرونو کې داسې ونغاړي چې پخپله لمن کې ښکلا،عاطفه،احساس او ژبنۍ خوږلني هم ولري او يو ټوپکوال دې ته حاضر کړي چې په سترګو کې يې اوښکې راشي او په زړه کې يې دومره عاطفه او مينه پيدا شي چې خپل ټوپک پر ځمکه کېږدي.
لکه پورته چې يادونه شوې دجنګ په تېرو درې نيمو لسيزو کې شاعرانو د انساني تلفاتو، مرګ ژوبلو او دردونو په ليدلو داسې شعرونه پنځولي چې د جنګ د ناخوالو د هنري تصويرونـواو مضامينو ترڅنګ، پيغامونه او تخيل هم په کې موجونه وهي. دجنګ د غميزو په اړه ويل شويو شعرونو ته کره کتونکي په بېلابېلو نظرونو ګوري، ځکه زياتره کره کتونکي لا هم پر دې خبره يوه خوله نه دي چې ادب د ژوند لپاره که ادب د هنر لپاره، مګر داستاد محمد صديق پسرلي يوه خبره را نقلول اړين بولم چې وايي (ښه شعر هغه دی چې لوستونکي ترلاس نيولي دځمکې پرمخ وګرځوي او دژوند لوړې ژورې يې سترګو ته ودروي لوستونکی او اوريدونکی له ځانه سره هسک ته بوځي او په نااشنا نړۍ کې يې وګرځوي).
هغو شاعرانو چې د جنګ غميزې يې په هنري ژبه انځور کړي شعرونه يې همدا کمال لري، لوستونکی له ځان سره د خپلې زمانې پر پېښو، کليو، پولو او پټيو ګرځوي، ديو عادي کليوال له حاله يې خبروي او د يوه سترې شپونکي د احساساتو ژباړه ورته کوي. د جنګ

پــر ضد او یا هم د ناخوالو د انځوروونکو شــاعرانو د ځینو شــعرونو محتوا دجنگ غمیزې دي، خو د شــعر نور اړین توکي تخیل، موســیقیت ، خوند، احســاس او پیغام هم له یاده نه باسي. ددوی شــعرونه دا کمال لري چې د اورېدونکو او لوســتونکو ویده تخییل راویښ کــړي او یوې ځانگــړې موضوع ته یې پام واړوي. د جنگ او مینې یو نوښــتگر او انځورگر شــاعر پیرمحمــدکاروان یو نظم به ولولو چې په ثومــره صمیمیت او صداقت راته د خپل کلي د چنــار د ماتېدلــو او د چنار په څانگو کې د معصومو مرغیــو د ځالو د ورانېدلو تابلو وړاندې کوي:

زه د برکلي د گودر د غاړې
یو شین چنار وم چنار
هر مازیگر به راته سلونجونو
په سرو منگولو سلامونه کول
سحر وختي به مستانه پیغلوټو
زما پر ټیټواو خورو څانگو اوبه شیندلې
زه به په ناز لکه خوب وړی زلمی
څه غلی غلی غوندې وبوړنیدم
له ساړه باد سره به هاخوا دې خوا
لکه د ټال زنگیدم
او د گودر اوبو به
راته چمبه وهله
لکه ملاله پښتنه پیغله د ورونو په ورا
په شنه گیډې گیډې کمیس کې گډیدم، گډېدم
کله ناکله مې په غلي ماښام
له سپینو خولو نه د تودو مچکو خرپ اوریده
لکه غوړونه به مې
د څانگو څانگو په لاسونو کې نیولې پاڼې
ما به د دوه د بڼوگانو هر یو رپ اوریده
بیا به مې باد ته ښورول لاسونه
غلی شه خدای ته گوره شور مه کوه
خدای زده چې ولې به د باد غمازگر
راسره رخه کیده
د دوو مٌینو ننداره یې په ما نه لوریده

لکه چې مست ښامار زنګیږي د چندڼ پر څانګو
داسې په خرپ به یې کړې ماتې رانه غبرګې څانګې
پاس به له ځالې نه جوړې بلبلې والوتلې
لاندې به هم غلې شوه
د تودو شونډو د مچکو خرپا
لکه غوړونه به مې
د څانګو څانګو په لاسونو کې نیولې پاڼې
بیا به مې باد ته ښورول لاسونه
سحر به لمر راوخوت
نجونو به بیا په سلامونو باندې ونمانځلم
لمر به چې څو نیزې له غره راجګ شو
د ګودر غاړې نه به وکوچیده
دمستو نجونو د منګیوکاروان
مهار د وړانګو یې په لاس کې و د لمر د څاروان
لمر به د وړانګو په تودولاسونو غوټه کړلې
زما د غبرګو ماتو څانګو له رګونو سره
خرپ د مچکو او سندرې د جوړې بلبلو
اخ خدایه بیا د چا ښکالو راغله؟
بیا مې په رګ رګ کې خورې شوې څرېکې
هغه دی بیا مین زلمی راغی
چې دا زما د ماتو څانګو خوا کې څه لټوي؟
هغه دی ټولې یې کړې
ټوټې د ماتو بنګړو
او مرغلرې د شکیدلي امیل
هغه دي غوټه یې کړې
د سره دسمال په پیڅکه
ښايي چې دا دسمال هم
چا ورته جوړ وي په وریښمینو ګوتو
ما به له زړه سره پټ پټ وخندل:
خدای ماته هم مین زړګې راکړی
چې د مینو په راز ښه پوهیږم
زلمی به غلی، غلی

لکه ښکاري نه ترهيدلی غرڅه ماته راغی
اخ څه ښاسته و زلمی
اخ څه ظالم و زلمی
چې په تيره چاکو يې
زما په تاند او په غوښن ټتر کې
د خپل معشوق د نامه
شپږ نه اوه توري ژور وليکل
زما ټټر کې يې چاکو وښوييد
ښايي زما د ناز ښيرې وواهه
ګوته يې هم شوه برسيرنه ژوبله
چې په تودو وينو يې
د خپل معشوق د نامه توري سره شول
په وينو سره توري يې
په مينه مينه ښکل کړل
زما په رګ، رګ کې
د خواږه درد څړيکې خورې ورې شوې
خورې ورې څانګې مې
لکه د اور لمبې شوې
سيل د مارغانو رانه والوتلو
ښايي په دې پټو لمبو باندې يې پښې وريتې شوې
هغه مين زلمي زما د وجود
دوی ماتې غبرګې څانګې کورته يوړې
بيا به مې آن له شفقي ماښامه
تر سپيده داغ پورې نغمې اوريدې
د سريندې له نرې تاره تاره
دمست رباب له مستانه شاتاره
څه په خندا به مې په غيږ وريده
د شنه آسمان دسپينو ستورو له رڼو سترګو نه
د پلوشو د اوښکو داره داره
زما تر زړه به يې کړه نيغه تيره
د وړانګو سپينه لاره
پاس د ښايست پرښتو

راته نیولې وه رڼه هنداره
شینکی آسمان به مې د ځان سکه تصویر ګڼلو
او راڼه ستوري مې د خپلوڅانګو
سپینې مرغۍ بللې
داسې زما د ژوندون
پیغلې شیبې تیریدې
لکه د پیغلو تکې سپینې لیچې
د شنوبخملو له لستڼونو راوتې تیریدې
داسې یو څو شپې وې د قدر شپې وې
چې ویښ به ناست وم تر سهاره پورې
چې ټوله شپه به مې څارلې د مینو لارې
زما به پاڼه پاڼه غوږ غوږ وه
د هغې مستې سریندې نغمو ته
چې په لیندۍ کې یې یو څو تاره د څڼوهم وو
له کاره ویستی ومه شرنګ د رباب
چې په سینه یې د درخو د لاس ځوندې زنګیدل
پرون چې بیا لکه د ناوې زلمی
د نجونو منځ کې ناست وم
ناڅاپه کړیکې شوې د وای مورې نارې خورې شوې
په ځان خبر هم نه وم څانګې مې ارې ارې شوې
بنګړي زرې زرې شول
منګي کودي کودي شول
څڼې لمبه لمبه شوې
شالونه باد یوړول
پاس مې آسمان ته کتل
زما پر خوا و پر غړمبا راروان
لکه یو ستوری له مداره وتی
لکه یو غشی له پرهاره وتی
د اور ابلیس د ملایکو له کتاره وتی
پر جوماتونو پر حجرو پر ګودرونو پرې وت
ونورانچ وتسم د سر رپیرې وت
زه د ګودر په غاړه نه یم ولاړ

ما سل زلمي سل جینکۍ په غیږ کې ټینګ نیولي
زه دکنډو پر سر په لویه هدیره کې ښخ یم
زما په هر تابوت کې
یو ګودر ویني ښخې
یو ګودر اوښکې ښخې
زما د هر تابوت په هره تخته
د عاشقانو معشوقونومونه
د ګور چینجو خوړلي
زما له څانګې جوړه شوې سرینده ده ماته
په تش ګوګل کې یې د غم توره پیشو ده ناسته
خوله یې په وینو سره ده
د ژوند له ښکلیوماشومانو یې خوبونو وړوي
د کښت د پیغلو پر سینو نه شته د ړدونو ځونډې
زموږ دکلي د بامونو د سر
روړدې کوترې وړې
زما د څانګې له رباب نه د شکیدلي ځونډې
وچې مرۍ تیروي.
زه د بر کلي د ګودر د غاړې
یو شین چنار وم چنار
زه د ګودر په طبعه ښه پوهیږم
ګودر شاعر غواړي چنار غواړي
ګودر د سلو منګو
رنګین کتارغواړي
ګودر د غرونو، د ځنګلونو د پیغلوټو چینو
کاروان مهار غواړي.

د جنګ د ناخوالو په انځورولو کې که ښاغلی کاروان دیو مخکښ شاعر په توګه ومنو دا به مو زیاتی نه وي کړی، ځکه دی یوې خوا شعر ته موزونه او مناسبه ژبه پیدا کوي او له بلې خوا تشـبیهات دومره پښتني کوي چې هر لوسـتونکی ترې په خپل انداز خوند اخلي. په پورته شعر کې مو ولیدل چې په څومره هنري ژبه راته لومړی کلیوالي ماحول، په یو سوله ییز چاپیریال کې باد ته د چنار اتڼونه، ټولنیز دودونه او معیارونه، د کلیوالو نجونو معصومې هیلې لکه دخپل یار نه د بنګړیو غوښتل، خپل جانان ته د رنجو کڅوړه او دستمال جوړول

او بیـا په پـای کې د روانې غمیـزې د توپانونو له لاسـه د چنار دغبرګو څانګـو ماتېدا، د معصومو هیلو قتلېدل او د اتڼ پر ځای د چنار له تنې نه کلیوالو ته د تابوتو تختې جوړېدل او بیا یې په غېږ کې د شهیدو بې ګناه انسانانو جنازې راته انځوروي. د ښاغلي کاروان په شعرونو کې موږ وینو چې د لنډو کیسو په څېر خو په استعاري ژبه یوه پېښه بله زیږوي او یا هم په ډرامه کې د موضوع پر بنســټ یوه پیښــه له بلې سره پیوند لري او په ډېره عاطفي توګه د هېواد د بربادیو د غمیزې پیغامونه راتلونکو نسلونو ته پرېږدي.

کلــه چې مــوږ د جنګ بدمرغۍ یــادوو نو نه یــوازې کلي او غرونه، بلکې د ښــارونو هغه انځورونه مو هم ســترګو ته درېږي چې د جنګ په لمبو کې ســوځېدل. ښــاغلی پیرمحمد کاروان چې کله په خپلو ښارونو بلې لمبې ګوري، خپل خلک په دې لمبو کې سوي لوي ویني نو د مرده باد او زنده باد پر ځای بې واره چیغې کوي چې:

راشه د رحمت بارانه ښار اخستی اور دی
ژوند لکه د کلي د چنار اخستی اور دی
راشئ زما اوښکې ورله یوسئ بلبلانو
سوزي درنه ښکلي لاله زار اخستی اور دی
نه یې د چا لاس لکه امېل د غاړې تاو شو
غاړه کې یې خپل د غاړې هار اخستی اور دی
لرې شه لمنه به دې وسوزي طبيبه
پرې یې ږده چې څه کیږي پرهار اخستی اور دی

د ښاغلي کاروان په غزلونو کې ډېر داسې شعرونه لیدلی شو چې د جنګ د غمیزو راڼه هنري انځورونه یې ګڼلای شـو، په لاندې بېلګو کې به ولولو چې د خپلو پېغلو او زلمیو د بې ګناه قتلېدلو په اړه راته یو عالم خبرې لري :

وطن داور په سیند کې لامبي زلمي جنګ خوړلي
دکابل جان دنجونو مړي هم نهنګ خوړلي

سور د روح په وینو د کاروان غزل
ته وا د کابل د نجونو مړی دی

د اور په سیند کې د وطن د لمبېدلو کیسه راته د کاروان د عصر یو شمېر نور شاعران هم کوي، د دوی په شـعرونو کې هم روان حالات ښـکاري، دوی هم خپل درد په لفظونو کې

رانغــاړي او په نويو معناو او نويو ترکيبونــو سره د خپل ولس غميزه خپلو هېوادوالو او نړۍ ته وړاندې کوي، د ډاکټر محمد اکبر اکبر او يو شمېر نورو شاعرانو په شعرونو کې د روانو حالاتو ناخوالې وينو، ښــاغلی محمد اکبر اکبر چې خپل ولس د جګړو د غميزو له لاسه په تيارو کې ايسار پاتې ويني سپوږمۍ ته وايي چې کړنګ وهه چې دا تياره فضا روښانه شي او ستا د وړانګو په پلو پل واخلو چې يو ارامه او سوله ييز منزل ته ورسېږو :

کړنګ وهه چې وخوځي دا ټپ ولاړ وختونه مو
توئ شه چې وچېږي مسته وينه د رګونو مو
پېږ شو له زنځيره راته زنګ د زنځيرونو مو
مينه حلالېږي په چړو د هوسونو مو
ډکې شوې په سرو اورونو خولې د سرو اورونو مو
ونښتې سلګۍ غوټو رسو ته د دارونو مو
نو کړنګ وهه ای جامه!
کړنګ وهه ای جامه ډېوې مړې شوې او شپې ګورې شوې
حورې راته ډمې شوې او ډمې راته حورې شوې
ډېرې زامن زېږندې اغلې ميندې بورې شوې
مات راته ډالونه شول او پځې راته تورې شوې
پېغلې د هېواد مو د يوې ټنګې مزدورې شوې
زړونه زموږ لوټ شول او سينې زموږه چورې شوې
ټولې شاړو وخښلې که ګورې وريځې ګورې شوې
نو کړنګ وهه ای جامه!
کړنګ وهه ای جامه چې سر پرې شوه د قلم تنه
کېناسته دګور خازو ته تانده د علم تنه
اوس مو د کوڅو چنو ته پرېوته د غم تنه
داړې د شيطان به درنه وخوري د حرم تنه
زخم درنه غواړي ددې زخم د مرهم تنه
هسې به خپل ځان مرګې له ورکړي ددې چم تنه
تا که په يو غړپ راژوندۍ نه کړله د دم تنه
نو کړنګ وهه ای جامه!
نو کړنګ وهه ای جامه چې د لېچو بنګړي شرنګ وهي
پېغله سندرغاړې د ژوندون مرګي ته چنګ وهي
هسې ګنې خدايزده چې به سر د چا په سنګ وهي

غله د پسرلو رانه اوس درمند د لونګ وهي
نو کړنګ وهه ای جامه!
کړنګ وهه چې بیا د قدمونو سپینې و نښتې
زړه کې د نیمزالو ارمانونو وینې ونښتې
خپلې تېرې تورې مو په خپلې وینې ونښتې
اخ زما شیرینې ته د چا په مینې ونښتې
نو کړنګ وهه ای جامه!
کړنګ وهه چې ستا له کړنګه پرانیزو د پل لارې
پل د برېښ په پل کېږدو او پرې کړو د مزل لارې
لمر په بام راوخېژي رڼې کړو د بورجل لارې
لوټ کړو د ژوندون په میړنیو د اجل لارې
یو سو د پامیر لیمه ته بیا د زړه د تل لارې
نو کړنګ وهه ای جامه!
کړنګ وهه چې دلته د زور ټولې تنې پریوځي
دغه نهیلو نیولي لاس له زنې پریوځي
سور د جبر څپر یې د زور له ستنې پریوځي
گل خوړونکي کسی یې د گل په غنې پریوځي
گڼ د کرکې اور ته د ا جوپې ازغنې پریوځي
نو کړنګ وهه ای جامه!

د هېــواد یو بل وتلی شــاعر فاروق فردا بیــا دخپلې ټولنې په دردېــدو، د خپلو هېوادوالو دمهاجرت او دربدریو په لیدو د شعر په هنري ژبه پوښتنه کوي:

ولې زموږ له بڼ نه
دا ډلې ډلې مرغۍ آلوزي ځي
او بېرته نه را گرځي؟
خدایزده چې چېرته او په کومو سوزوونکو مېرو
دهوسایۍ په هیله
د سوال دانې لټوي؟
د چا د ذهن د ټوپک په ډزو،
دا دچڼچڼو بچي
د بې بڼکو مېندو

مات وزرونو لاندې
چې لا د ژوند پر ښو او بدو هم ښه نه پوهېږي،
په رنګو ځالو کې تروري ښکاري؟
ولې زموږ له بڼ نه
دسرو او شنو ګلونو
هاګلابي عطرونه
آلوزي ځاځکي ځاځکي،
او وړي له ځانه سره،
زموږ دګلونو د هستیو معنی.
دا پر ګلپاڼو باندې
راځي د چا له لاسه
دوچکالیو موسم؟
ولې زموږ له بڼ نه،
دا دګلونو ویالې وچې شولې
د چا د ذهن د ټوپک پر ډزو،
زموږ د ویالو د سرچینو د میندو
تیونه وسوځېدل؟

لکـه دمخـه مې هم یادونه وکړه، درد که د پښـتون د وجود په هر ځای وي ټول وجود یې ناکراره کړی وي، پښتانه که دلته په کابل کې له ناخوالو سره مخ کېږي او که په پېښور کې، که د سـوات غرونه لوټېږي او د اور د لمبو خوراک کېږي او که د نورسـتان، کونړ او پکتیکا پښتون شاعر پرې دردېږي. د اکبر سیال یو شعر لولو چې کله په کابل او پېښور کې د خپل ګل ګل وطن لوټ کېدل او ورانېدلویني نو په یو ښکلي شعر کې راته د خپل جانان جانان وطن د سوزېدلو کیسه ځومره په سوز کې کوي، دښمن ته ښېرا کوي چې د افغان وطن د وجود اورونه دې پر دښمن پورې شي:

د شنو خالونو رَو ګودر لوټ شو
هم مې کابل هم پیښور لوټ شو
د یرغلګرو زړونه یخ شو که نه
د ښاپیرو د وطن غر لوټ شو

زما جانان جانان وطنه ،افغان وطنه

ستا د وجود اورونه ستا په دښمن پورې شه

ستا ګلالي ګلالي ګل ګل ځوانان په وينو ولمبيدل
ستا ګلغوټۍ تنکي تنکي ماشومان بې وخته ورژېدل
په ګلدرو دې اور وريږي له اسمان وطنه

ستا دوه نسلونه، ګلالي نسلونه لوی په باردو کې شول
د درد او مينې د وفا رنګونونه توی په بارودو کې شول
د هر ځيګر نه وينې څاڅي د خپګان وطنه

ای لر او بر په پښتنو مينو چغې مه اورئ که نه
د احمد شاه او خوشال خان زامنو چغې مې اورئ که نه
ستاسو د ننګ په خاوره جوړ دی چور تالان وطنه

ستا په دې تورو تورو غرونو کې به د ژوند ښکلا جوړوو
ستا په کوڅه کوڅه دشتونو کې به رنګ او رڼا جوړوو
ته مې وجود، ته مې جامې ،ته مې ګريوانه وطنه

زما جانان جانان وطنه ،افغان وطنه
ستا د وجود اورونه ستا په دښمن پورې شه

د وينو او اوښــکو کيســې له بده مرغه د ډېرو شــاعرانو په شعرونو کې وينو چې د جنګ د ناخوالو له لاســه سر ټکوي، خو د ځوانو شــاعرانو په شعرونو کې بيا ددې درد تاثيرات زيات ليدل کېږي، لاندې به د يو څو تنو ځوانو شــاعرانو شــعرونه ولولو چې کله ناکله يې د ولس د دردونو او ناخوالو په ليدلو غزلو کې د وينو رنګ زيات شوی :

وينې يې څاڅي له ټپي ټپي وزر تېريږي
د چم چنچڼې چې هر وخت زموږ پر سر تېريږي
چې هرې خواته د دې ړنګ کلي نه ووځمه
همدا قبرونه،دا جنډې مې تر نظر تېريږي
او يا هم:
د بم وهلي تنکي ورور ورک مړوندونه ګوري

لټوي ستورو ته يو څوک له يوې څنډې غونډۍ

نه پکې شرنګ و، نه سندرې د بنګړو پر ژبه
راته يې واچوه خالي ټپې مړوند پراوړو
د ټوپک ډز ې د چا ساندو غبړ کې ونيولې
له پورې کلي ورا رانغله ډولۍ وځنډېده
سر يې د اوښ د غاړې زنګ کوڅه کې کړنګ ونه کړ
ښايې رانغله په ايلبند کې کوچۍ وځنډېده

(څپو کې انځورونه، اجمل اند)

او يا هم :

يوازې د سپيڅلې مينې ترې دي ساحله
ټول عمر جنګ زپلې او بې وروره جينکۍ دي

(بختيار ساحل)

صديق الله بدر زموږ د هېواد روان حالات څومره ښه انځور کړي:

پلار مې په جګ اواز نور نه غږېږي
زما يو ورور و، رانه جنګ سره لاړ
د خپل زړګي شاړو کوڅو ته ناست يو
د مينې نوم د وينو رنګ سره لاړ

ادبپوهان په دې باور دي چې ديوې سـيمې حالات د هغې سـيمې د ژوند پر هره څانګه اغبــز کوي، کله چې په يوه هېواد کــې جنګ وي او يا امنيتي حالات په کې کړکېچن وي، انســاني مــرګ ژوبلې روانې وي نو که شــاعر يا ليکوال يې وغواړي او کــه نه دغه کړکېچن حالــت او د جنګ بدمرغۍ د سـيمې ادب متاثــره کوي. لکه د مخه چې يادونه وشــوه، د افغانســتان په دې تېرو پنځه دېرش کلنو جګړو کې چې څومره شاعري شوې ده د موضوع او محتوا له مخې تر رومانيزم په کې رياليزم ډېر دی، که د شاعرانو شعرونه وڅېړو نو په سلو کې ٦٠ شــاعران به داسې وي چې ددوی په شــعرونو کې به پر افغان وطن د راغلو غمېزو يوه نه يوه برخه انځور شــوې وي. په تېرو جګړو کې نه يوازې دا چې افغانان په پراخه کچه ووژل شول، بلکې په لکونو معلول شول، په مليونونو بې کوره او مهاجر شول او تر دې زيات لا په ډول ډول رواني تکليفونو اخته شول. اوسمهال ترټولو دا دردوونکې خبره ده چې ددغو

مرګ ژوبلو تصویرونه هره ورځ په رسـنیو کې ښـودل کېږي چې دا پـه خپله ولس ته یو بل رواني تکلیف دی، که له زیاترو شاعرانو د جنګ د بدمرغیو د وروستنیو شعرونو د لیکلو لامل وپوښتې نو وايي به چې کوم تصویر یې په رسنیو کې ولید او ترې متاثره شو. شرر ساپي هم ښايي همداسې کوم تصویر لیدلی وي چې ویلي یې دي:

پروت دی یو ګلرنګ په تصویرونو کې
سور په وینو رنګ په تصویرونو کې

بیا د چا په کور ټکه پریوتې ده
شور دی او غورځنګ په تصویرونو کې

رایې کړه د جنګ نشه په سترګو کې
چا واړول بنګ په تصویرونو کې

هرې خوا لمبې دي او اورونه دي
هرځه ښکاري ږنګ په تصویرونو کې

زړه کې مې د درد لاسونه مه وهئ
مه خپروئ جنګ په تصویرونو کې

دهېـواد لـه وتلي لیکـوال او کره کتونکي نورالحبیـب نثار نه مې یـوه ورځ په همدې اړه پوښتنه وکړه چې ولې اوسمهال زموږ په شعرونو کې دجنګ موضوعات ډېر دي . د هغه په وینا دچا چې کور اور واخلي او یا چا چې خپله اور اخیستی وي نو بیا یې رومانويت ته دومره پام نه وي، یوازې د درد او سوز له لاسه چیغې وهي. خو؛ ښه خبره داده چې دغه د سوز او درد چیغې شعاري نه وي او د هنر په جامه کې پسوللې وړاندې شي چې هغه هنري ارزښت یې پاتې شي. ښاغلي غفور لېوال د خپل قام دیوه ترجمان په توګه د کندهارۍ ملالې په نامه د وینې، دردونو او ورانیو د تصویرونو په لیدلو ځورېږي، نور یې هېڅ هم له لاسـه پوره نه دي یوازې کندهارۍ ملالې ته وايي چې خدای ته پناه یوسه بس همدا به مو نصیب وي، د ښـاغلي لېوال دا نظم دومره خوږه او هنري ژبه لري چې زه یې تشریح کولو ته حاجت نه وینم، د نظم هر بیت لوستونکو او اورېدونکو ته یو ځانګړی پیغام او مسیج لېږدوي:

کنداري ملالې دا به مو قسمت وي
په اوږو چې جنازې وړو ډولۍ نشته

سر په غلا گرځوو خدای نه امان غواړو
په هیندارو پټه شوې خولۍ نشته

کنداري ملالې تا چې خامک کړې
هغه شین ځادر په کټ د شهید خور دی
د لالا غاړه دې مه گنډه په سنډو
د هغه ځلمي بدن په لوگي تور دی

کنداري ملالې! گل معلم شهید شو
د مکتب په کتابونو لمبې تاو شوې
سیپارې د ماشومانو په لاسو کې
په دې پاڼو د گلونو لمبې تاو شوې

کنداري ملالې داسې ورځې راغلې
چې انسان له بل انسان څخه ډارېږي
د کاوبای او د شیخانو لیونتوب کې
یو افغان له بل افغان څخه ډارېږي

کنداري ملالې شین ارغند وچ شوی
د بابا صاحب میلې وحشت خوړلې
د خرقې په دروازه کې خلک سوځي
د انارو سرې غنچې وحشت خوړلې

کنداري ملالې هله چې بیا گرز شو
بیا به چیرې ماشومان په وینو سره وي
بیا به کونډه اجاڼې چیرته چغیږي
بیا به کوم ځای کې زخمي زلمي پراته وي

کنداري ملالې تور پړونی واخله
زموږ خویندې سیه پوشې دي له غمه
بس همدا به مو شامیت وي له ازله
چې مو وچې نه شوې سترگې هیڅ له نمه

کنداري ملالۍ ته خبره نه یې
چې مور ژوند ته له اوله پیدا نه وو
مور د مرګ لپاره خدای یو پیدا کړي
لا خبر په راتلو نه یو چې په تله یو

کنداري ملالۍ دا خبر رېښتیا ده
چې په خپله مو مرګ کور ته راوستلی
مور ته اور په خپلو خسو دی بل شوی
مور په خپله خوله دی خپل بدن خوړلی

کنداري ملالۍ ټول تاریخ دروغ دی
دې وطن کې نه ویاړونه نه اتل شته
دلته ټول تاریخ په سرو وینو ککړ دی
دلته جنګ شته دلته مرګ دلته اجل شته

کنداري ملالۍ خدای ته پلو یوسه
چې یې ولې مور پر دې ځمکه پیدا کړو
دا وطن خو بس په وینو کې ټاپو ده
ځان په مرګ مګر له دې ځایه پناه کړو
کنداري ملالۍ چا ته ګیله وکړو
عقیدې ټول ملتونه جنتي کړل
بس یو مور یې د دوزخ د تلو لایق کړو
زمور لیوانو تې کفار د رمې سپي کړل

کنداري ملالۍ دا د خدای رضاء ده
چې کفار مو خپل کاله ته رابللي
مور له خپلو مسلمانو څخه ساتي
د دنیا لیوني دلته دي ښاغلي

کنداري ملالۍ اوښکې دې ارزانه
ستا د اوښکو زما د وینو قدر نشته
کندهار چې لکه زړه د پښتنو و

په دې ښار کې اوس د ژوند څه اثر نشته

کنداري ملالې خدای باندې دې سپارم
زه اوس دومره بیچاره یم لکه مړی
اوس مې مینه د ګلونو په هار نه ده
اوس مې غاړه کې دی پروت د وهم پړی

کنداري ملالې څه الله دې مل شه
خدای دې ساته له بمونو له غمونو
هغه وخت به بیا د مینې دیدن وکړو
ارغنداو چې شي بیا سور په انارونو.

په پورتني شعر کې وینو چې په شعر کې یوه خاصه فضا ایجاده شوې، چې د جنګ تاثیرات په کې له ورایه ښکاري. یو خاص مضمون لري او دیوه خاص چاپېریال په اړه راته خبرې کوي، د خرقې دروازه کې د خلکو سوځېدل، د بابا صاحب میلو ته له ډاره نه تلل، د کاوبای او د شیخانو په لیونتوب کې د یوه انسان له بل انسان نه ویرېدل دا ټول هغه څه دي چې زموږ د ټولنې یو ربښتینی او دردوونکی تصویر زموږ ولس او راتلونکیو نسلونو ته له ځان سره لېږدوي. د شعر دغه مضمون، خیال او خبرې ټولې د شاعر خپل کشفیات او عینـي تجربې دي چې له ټولنې سره یو ډول پیوند په کې لیدل کېږي. د ښاغلي غفور لېوال په څېر د مخکښو شاعرانو په شعر کې د جنګ دناخوالو محتوا د نورو ډېر و ځوانو شاعرانو له غړونو سره هم بدرګه شوی چې هر یو یې د همده په څېر د خپلو سترګو لیدلی حال او تجربه راته په هنري ژبه وړاندې کوي او له جنګ نه د راپېښنو بدمرغیو له ګېنو خواو نه مـو خبروي. د طالب منګل (کندهاري موري) نظم کې دیـوه دردېدلي مور په اندامونو کـې د درد د خورېدلـو تصویر وینو، د ګل ماشـوم ایرې ایرې تصویرونه یې په سـترګو کې ښکاري، دیوې دردېدلې مور خوږ اواز په قبرونو کې ایسارېږي، زمانه یې سلګی بې حجابه کوي او داسې نور:

بیا معصومې آئینې شوې ماتې ، ماتې
بیا ایرې،ایرې د ګل ماشوم تصویر دی
پرېشانې مورې سترګې پټې نه کړې
ستا په سترګو کې د خپل ماشوم تصویر دی

درد دې بیا په اندامونو کې ایسار دی
خپل ماشوم دې په لاسونو کې ایسار دی
پرېشانه بې امکانه اللو شوه
خوږ اواز دې په قبرونو کې ایسار دی

زمانې درله سلګۍ کړه بې حجابه
په زخمونو کې حساب ساتلی نه شې
ته بوډۍ یې ستا په مخ کې رنګ بې خوبه
ته په سترګو کې دریاب ساتلی نه شې

په ژړا،ژړا دې څوک توانې نه کړل
مه تاویږه جنازې نه بېرته راشه
ته بوډۍ یې ته هیڅ غم زغملی نه شې
ته د کلي هدېرې نه بېرته راشه

خدای به واړه دا ساګانې کړې راټولې
ستا ښېرا که زمانې بدنامه کړي
ستا لمنې ته به ستوري ټول راغورځي
ستا دعا که زمانې بدنامه کړي

د طالب منګل په یو شمېر نورو شعرونو کې هم وینو چې کلي ته د حادثو د بېرته راستنېدو نه مو خبروي، د رنګونو په هدیره د کلي د بدلېدو کیسه راته کوي، په تابوت کې را ایسار اندامونه راته ښيي او دداسې جنازو په ویر ژاړي چې څېرې یې نه پېژندل کېږي. په افغانستان کې له بده مرغه ډېرې داسې پېښې لیدل شوي چې تر وژل کېدو وروسته د جنازو څېرې ور خرابې شوي. د طالب منګل یو بل نظم به ولولو چې څومره دردوونکې تصویرونه لري:

په څادر کې مو راټولې کړې ساګانې
د الله،الله په شور کې پناه کیږي
هدېرې مو په روحونو کې ایسارې
زنده ګې لاړه په سور کې پناه کیږي

له هندارو نه پردې راغورځېدلي
تصویرونو کې مو ناز د حادثو دی
په جذبو کې لوخړې،لوخړې سترګې ګرځو
نظرونو کې اغاز د حادثو دی

قدمونو ته رالاندې شولې سترګې
رڼاګانې په قبرونو کې پرتې دي
په ښکلا پسې مو لاس د کاڼو رسي
په وجود کې مو شلیدلي آیینې دي

په جامونو کې مو ځنبلي دي سکروټې
پستې ګوتې په پیالو کې وینې، وینې
په چینه کې مو زخمونه رابهر شول
رابهیږي په اوبو کې وینې،وینې

د سندرو پیغمبر سره ساه نه شته
د سازونو منارې راغورځیدلي
په ګډا،ګډا د ډمې سترګې ورکې
په تخچونو کې ډیوې راغورځیدلي

اوربدلي مې دي چې په نوره نړۍ کې د چا زوی اتلس کلنۍ ته ورسېږي نو د ځوانۍ په ویاړ یې جشـن نیسي، مګر د جنګ له لاسه د زموږ په هېواد کې د اولادونو ځوانېدل هم یوه بله ستونزه وي، دلته چې د چا اولادونه د بلوغ مرحلې ته ورسېږي نو نه یوازې دکار او روزګار، واده او کـور غم یې وي، بلکې له مور او پلار سره یې دا اندېښنه هم وي چې زوی به یې د چا د ګولۍ ښکار شي، په کومه لیکه کې او د چا په ګټه به قرباني شي. یو ځوان شاعر ارشاد رغاند همدغه موضوع په ډېره عاطفي بڼه شاعرانه کړې ده:

یا عسکر یا به طالب شي سر به وخوري
ددې کونډې خوارکی زوی هم زلمی شو

او یا د ښاغلي رغاند دا بیت چې:
پرون جګړه کې یو عسکر او یو طالب چې مړه شول

کلي کې لغوه شول، دوه ځايه د واده مراسم

عســکر يا طالب کېدل، د عســکر او طالب په وژل کېدو په کلي کې دوه ځايه د واده د مراسمو لغوه کېدل، دا ټول هغه څه دي چې د جنګ له لاسه ديوې تالا والا ، بې ثباته، نا امنه او مجبورې ټولنې تصويرونه راته وړاندې کوي. د ځوانو شـاعرانو په شـعرونو دغو ډول تصويرونو ته په پام ويلی شو چې شاعر ديوه لوري په مرګ هم وياړنې نه وايي، يو لوری هم اتــل نــه بولي، د يوه لوري ســپکه او د بل درنه وايي، يوازې او يــوازې د يوې بېوزلې مور د زړه خبره راته کوي، ددوو کونډو د راتلونکي ژوند بېوســې راته ښـيي او په ټولنه کې په يوه تپل شوي جنګ کې د دوو مقابلو ورونو په وير اوښکې تويوي او دا وښکې تويول په دومره عاطفي ژبه دي چې زموږ په سترګو کې هم اوښکې راولي او د يوه حساس مخاطب په توګه راته پيغام راوړي چې د دوو نورو داسې ودونو د لغوه کېدلو مخه بايد ونيسو.
ښاغلي اجمل اند چې د کورنيو جنګونو ډېرې بدې پېښې يې په خپلو سترګو ليدلي او که مبالغه ونه کړم د شــعرونو زياته برخه يې هم همدې روانو ناخوالو ته ليکل شوي دي، ديوه بل افغان ځوان تصوير داسې د هنر او عاطفې په جامه پسوللی:

غبرګ له دي بيا ځولۍ ، ځولۍ درباب ترنګه!راغلم
لکه افغان زلمی همدا ساعت له جنګه راغلم
خولې خولې ستومانه روح مې په ټپو دمه کړه
پردې مزدور غوندې له بيل او له کولنګه راغلم

احسان الله الينګاری بيا وايي:

خيال مې هوا کې لکه باز هسې هوا ګاموي
د ټوپک خوله کې د ښکارې ځان ته باولۍ لټوم
نيازبينې سترګې د جانان مې غريبې وخوړې
ښايسته ځوانې کله پنجاب، کله پنډۍ لټوم.

پر انســاني تلفاتــو او قربانيو سربېره يوه بلــه ناخواله چې ډېر افغانان يــې وکړول هغه د جنګ له لاسه بې کورۍ او مهاجرتونه وو. کله چې د مهاجرتونو د دوران شعرونه لولو له ګڼو ناهيليو ډک اوازونه په کې اورو. د افغان مهاجرينو په شــعرونو کې ګڼې هغه ســتونزې وينو چې دوی د مهاجرت په دوران کې ورسره مخ شــوي. يوه خبره چې د يادونې وړ ده هغه دا چې افغانانو ډېرو هېوادونو ته هجرت وکړ، چې زيات افغانان په پاکستان کې مهاجر شول،

هغه افغانان چې په پاکستان کې مهاجر شول، زیاتره یې په لره پښتونخوا کې اوسېدل چې پــه خپله شــاعرۍ کې یې د چاپیریال نه په تاثر د جنــګ موضوعات بیان کړل، خو ځینې بیــا په کــې د تنظیمي ډلو او واکمنو تر تاثیر لاندې راغلل خو د مهاجرینو په شــعرونو کې داســې شعرونه هم وینو چې یوازې او یوازې د جنګ له بدمرغیو او د مهاجرت له کړاوونو او محتاجیو نه په کې شکایت شوی.

پر دې سربېره هغه افغانان چې ایران یا نورو هېوادونو ته مهاجر شول د هغوی د شعر ژبه او ســبک بیا د هماغو کوربه هېوادونو دمعنوي او لفظي ځانګړنو تر اغېز لاندې راغی چې ورو ورو بیا هېواد ته له بېرته ســتنېدو سره په افغانســتان کې دننه هم یو شمېر شاعرانو د هماغو هېوادونو په ســټایل شعرونه ولیکل. ددغسې شعرونو بېلګې ډېرې لرو چې د ایراني شــاعرانو تر اغېز لاندې لیکل شــوي، خو توپیر یې دادی دلته هغه استعارې او تشبیهات کارول شــوي چــې جنګ پر ضد د خلکــو په زړونو کې عاطفه راویښــوي، بله دا چې که یو افغان شاعر په پردي وطن کې شعر لیکلي، که د خپلې لیلی یادونه کوي نو د لیلی ترڅنګ بــه یــې ارو مرو یوه کنډواله هم ښــکاري، د ټانګ او یا راکټ یو تصویــر به هم په کې وي، یو بمبارد شوی کلی به هم په کې یاد شوی وي. د ځوانیمرګې حسیبه شهید یو شعر به وګورو چې د جنګ په لمبو کې د لوی شوي نسل یورون او هنري تصویر راته وړاندې کوي، د زده کړو د ســتونزو، له ماینونو ډکو لارو، په پردیو هېوادونو کې د افغاني غرور د پایمال کېدلو، مهاجرت او ګڼو نورو ستونزو نه شکایتونه لري:

سمسور فریاد، وینه ، ماتم مې د هیواد نښه ده
زه په جګړې کې زیږېدلې یمه

د زیږېدو نیټه مې
کټ مټ ددې کلي د جنګ په شانې
راته معلومه نه ده
د ښوونځي لاره مې
په لوګو وموندله
اولومړنی زده کړې مې
د راکټونو ددرزا په بدرګه کړې دي

تر منځني ښوونځي
مې د ماینونو تر منځ لار وهلې
او لوړې زده کړې مې

د بل اسمان ترسیورې لاندې
پردو کوڅو کې کړې

ما بې کورۍ کې تجربه کړې ده
بېوطني مې فلسفه ده د ژوند
ما د کړاو او له دردونو څخه زده کړه کړې
تنها ژړا مې تجربه ده د ژوند

زما تاریخ هم ټول په وینو سور دی
زما کاري تجربې
ټولې ترلې له جګرو سره دي

ماته ژړا، لکه خندا داسې ده
زه مې د اوښکو په باران کې لویه
له ما نه مه غواړئ چې ښه اوسمه
د تش په نوم ملي غرور سندرې
هسې وایم

مورنۍ ژبه مې د ځان دښمنه
پردیو ژبو سره کار لرمه
خپل دین مذهب مې اوس
په خپله وژني
د بل مذهب سره روزګارلرمه
زما احساس هم اوس پردی احساس دی
دغم مضمون کې دوکتورا لرمه
زما نورحال بیا په ګمنامې پټې
له یوې ورکې پلورل شوې نجلۍ
او یوې بې وسه ځوریدلې مورنه
یتیم خانې سره نږدې
او د کډوالو کمپ کې
له یوې کونډې واخلئ

زما اوس داسی پیغمبر پکار دی
چی سرتر پایه مې شهرت بدل کړي
له مرور ځان سره ما پخلا کړي
زما د ټول ژوند واقعیت بدل کړي
ماته ډیوه د معرفت بله کړي
زما د کرکې ذهنیت بدل کړي
ما له نړۍسره په لار سمه کړي
زما د وینی بیه لږ لوړه کړي
زما له نوم د وحشت ټکي پاک کړي
زما له سترگو اوښکې بل ځای یوسي
او ماته وښيي چې
ژوند کی رڼا څنگه وي
ژوند کی ښکلا څنگه وي
ژوند کې خندا څنگه وي؟

په پورتني نظم او په دې کتاب کې د نورو راغلیو شعرونو پر محتوا که خبرې وکړو، نو ښايي یو نظم رانه یو کتاب خبرې وغواړي، خو هغه څه چې په عمومي توگه یې ویلای شو، هغه دا دی چې د جنگ د ناخوالو موضوعات د پښتو شعر کلاسیکو قالبونو او نویو معاصرو قالبونو دواړو ته ننوتي دي. که د یو شاعر ټول غزل دجنگ ناخوالې ونه لري نو یو یا دوه بیته خو به یې خامخا همدغه ځانگړتیا لري. دیوې بلې پښتنې شاعرې حمیدې پکتیانۍ په یوه نظم کې بیا د افغانانو د مسافرتونو ستونزې وینو چې څنگه یوه پښتنه د خپل خاوند راتللو ته ورځې شپې شماري. که څه هم افغانانو له پخوا نه یوه او بل هېواد ته مسافرتونه کول، خو اوسمهال دروان جنگ له لاسه ډېری افغانان له خپلو کلیو نه دښکیلو جگړه مارو غاړو له لاسه یا له کورنۍ سره یو ځای مهاجرت ته اړ کېږي او یا هم یوازې وطن همدې کلیوالي او محلي ستونزو ته پرېږدي او نورو وطنونو ته مخه کړي:

ستا په نامه زه گرانه ناسته یمه
تورې کمڅۍ سپینوم ستا لپاره
منم چې عمر دې سفر کې تېر شو
سختې شپېې دې په ځان وزغملې
زه دلته هره شپه سپوږمۍ پوښتمه
له سپینو ستورو سره خبرې کړمه

د باد څپو سره په جنګ یم هر وخت
خو ستا خبرې راته څوک نه کو ي
ټپې سندرې راته څوک نه کوي
اوس چې مرغان دا ستا له لوري راځي
ماته بلا پوښتنې مخې ته شي
وایم چې کاش!
ستا هم وزر وای داسې
له تورو غرونو راوښتلای شولای
لکه شاهین ستا هم سفر وای داسې
اوس چې کارغه د کور پر بام کیني
کاغ کاغ شروع کړي په زیړې مازدیګر
زه پرې دا ستا د راتلو فال ونیسم
او بې اختیاره دعا وکړم درته:
مساپري دې ډېره وکړه
منګول دې ډکه شه چې ژر راشې مېنه.

په پورتني شعر کې وینو چې یوه افغانه مېرمن څومره له نهیلیو ډک عمر تېروي، که جنګ جګړې نه وای نو ایا په نورو هېوادونو کې زموږ د مسافرو تعداد به همدومره زیات و؟ ډېرځله خو داسې هم وشي چې افغانان له خپله کوره د مسافرۍ په تمه ووځي، چېرته په لاره کې د جګړو د ګولیو ښکار شي او یا په کوم ماین برابر شي او ټوټې ټوټې شي، یا هم کله ناکله په نورو هېوادونو کې همدغه مسافر په خپل هېواد کې د جګړو د بدمرغیو او د خپلې کورنۍ او وطنوالو د غربت د غمونو او اندېښنو له لاسه په رواني تکلیفونو اخته شي، په کلونو کلونو ورته په کور کې خپل خپلوان انتظار باسي خو هغه بیا ددې نه وي چې بېرته هېواد ته ستون شي. ښاغلي پیرمحمد کاروان د همدغسې مسافرو د خپلوانو اواز کومه ورځ په ازادۍ راډیو کې اورېدلی و چې بیا یې د ورکو مسافرو په نامه یو ښکلی ازاد شعر ورته ولیکه. د پښتو ژبې یو بل مینه ناک شاعر بازمحمد عابد چې ډېر وخت یې په مسافرۍ کې تېرېږي او دې ناخوالې یې پر شعرونو زیاته اغېزه کړې ده، په خپل یو نظم کې خپلې مور ته د مجبورۍ او مسافرۍ د ورځو له لاسه فریاد کوي، خپل حال ورته وایي او غوښتنه ترې کوي چې په ماشومانو یې خیال وساتي:

مورې دعا کوه یوازې یمه
مسافرۍ مې زنده ګي وخوړه

له تانه لرې له بچو نه لرې
دې تنهايۍ مې زنده ګې وخوړه
اوس هم چې تا ته ځو خبرې ليکم
مورجانې! سخت تبې نيولی يمه
له کومې ورځې چې له کوره راتلم
له هغې وخت تبې نيولی يمه
د کوټې چت راته بلا ښکاره شي
د پرديسۍ کوټه کې ګوښی يمه
چای او بوره مې دواړه خلاص دي مورې
بس د نيستۍ کوټه کې ګوښی يمه
زما ملګري چې اختر ته تللي
هغوی تر اوسه لا راغلي نه دي
هغوی خانان دي ډېرې شپې تيروي
هغوی زما غوندې داغلي نه دي
اوس خو هوا ښه ده د منې سر دی
د ژمي شپو ته فکر وړی يمه
بيا به پناه د چا درګاه ته ورو‌ړم
هغو شپبو ته فکر وړی يمه
د بيګانه وو په څير ژوند تيروم
دې وطنوالوته پردی ښکاريږم
هر څوک د شک په نظر ګوري راته
هر کابلي ته پيښوری ښکاريږم
مورې! له تا لرې له کوره لرې
زما بچو باندې ډېر پام کوه
منم هغوی به بې سرې کوې خو
ته ورسره خير دی ناکام کوه
د رويا لاس دې لږ راوغځوه
ستړې اروا ته مې سکون راکړه
لکه د مړې ساه ختلی يمه
ماته ارام ماته ژوندون راکړه

جـلال امـر خېل د خپل یوه نظم په تاثر په فیس بوک کـې ډېره عجیبه خبره لیکلې وه، د هغـه پـه وینا که زړه پیمانه وبولو چې پیمانه ډکـه شي شراب ورنه لاندې تویږي ، که زړه پیاله وبولو که ډکه شي اوبه ورنه لاندې تویږي ، که زړه تنور وبولو چې لمبې یې زیاتې شي دیوالونه له ځان سره توروي، یانې کله چې د انســان زړه وســوزي نو خامخا به یې په شــعر کې هم لمبې ښکاري، شاعر که هرڅومره هڅه کوي چې له دې لمبو نه په څنګ تېر شي خو تاو به یې دده د هنر دیوالونه هم توروي. لکه پورته چې مو په پښــتو شــعر کې د روانو ناخوالو د ګڼو اړخونو او موضوعاتو په اړه شــعرونه ولوســتل، تر څنګ یې په پښتو شعر کې اوس یوه بله موضوع هم کله کله د همدې جنګ د ناخوالو له لاسه سترګو ته کېږي چې په هغه کې په انســان او انسانیت نقد دی، د جنګ په لمبو کې د انسانانو د مرګ ژوبلو او بې کوریو فکرونو شاعران دې حال ته راوستي چې ان له خپله ژونده یې زړه تور دی، د ځان په موجودیت تاسف کوي او د انسانیت په نوم هم انتقاد کوي، دجلال امرخېل یو نظم به ولولو چې په اوســنیو مرګونو حالاتو او د انسان پر وحشت پکې په ډېر شاعرانه انداز منطقي نقد شوی دی او پر همدې شعر د ښاغلي بارکوال میاخېل د فیس بوک تبصره به هم را واخلم چې په وینا یې په دې نظم کې سمندر یو ډول د ضمیر او وجدان د سمبول په توګه کارول شوی دی چي خپل ضمیر که یو انسان له ناسمو ګامونو اخیستلو را ونه ګرځوي نو بیا به په ټولنه کې وحشت خپور کړي او د ټولنې نظم او سکون به له خطر سره مخ شي.

سمندره زه دې ولې راواپس کړم ؟
ما خو ځان و درسپارلی ډوبیدو ته
ما په تا کړی له ځان نه ډیر باور و
ما وې ته به مې پرې نه ږدې ستنیدو ته

سمندره زه دې ولې راواپس کړم ؟
دې له غم او درده ډک جهان ته بیرته
دې ناکامې ، دې ګمنامې زندګۍ ته
دې د قتل او قتال میدان ته بیرته

سمندره زه دې ولې راواپس کړم
بیا دې ولې کړه دنیا په ما برباده
بیا دې ولې ځان زما په وینو سور کړ ؟
لویشت لویشت ځمکه دې کړه ډکه له فریاده

سمندره ستا وتلي دي له یاده ؟
چې زه اور وم ، زه گناه وم زه آفت وم
زه هوس وم ، زه عذاب وم ، زه وحشت وم
چې نه ځمکه نه فضا وه له ما ښاده

ما د ورور سینه څیرلې وه که نه وه ؟
زه د هر دور قابیل ومه که نه وم ؟
فرښتو ته مې هم نیت و خراب شوی
دا دنیا په ما ناولې وه که نه وه ؟

سمندره زه دې ولې راواپس کړم ؟
زه دې ولې په تورغره باندې تاوان کړم؟
ستا څپو ته د کشتۍ ډوبول گران و؟
چې دې بیرته زه اخته په رنځ د ځان کړم

سمندره ! سمندره ! زوروروه !
زوروره ! د زړگي زور دې اوبه شه
شور دې مست شه چې دې نور هم لیونی کړي
او چړې دې د څپو خښې پر زړه شه

چې واپس دې کړم له شوره مې په تنگ وې؟
اوس نو گوره چې کاڼه دې شي غوړونه
اوس نو اوره ، کړنگهار د میزایلو
د بمونو ، اتومونو اوازونه

هغه اور چې ما په ځمکه و بل کړی
اوس یې ستا لمن ته هم لمبې رسیږي
یو قیامت خو تا په خپله راواپس کړ
بل قیامت به خدایزده بیا کله جوړیږي

سمندره ! زه دې ولې راواپس کړم

اوس نو ته هم لکه زه راسره سوځه
تا هم ما غوندې په خپله په ځان کړي
په خپل حال دې اوس له زړه راسره سوځه

ملي شتمنيو او چاپېريال ته اوښتي زيانونه

دکابل پېغلې مې په غاړه وړي د اوښکو امېل
دپاریس پیغلو ته غمي له بدخشانه رسي
(کاروان)

لکه په پيل کې چې مو ورته اشــاره کړې وه ، له نورو ورانیو سره سره درې نیمې لســيزې جنــګ د افغانانو د نورو معنوي میراثونو ترڅنــګ ددوی اقتصادي منابع، ملي او فرهنګي شتمنۍ او چاپیریال هم زیانمن کړی. د بدخشان او پنجشېر دغرونو لالونه او زمرود، د کونړ ، نورســتان او پکتیا چارتراش، نایابه مارغان، حیوانات او نورې داســې ملي شتمنۍ او اثار مو لوټ او تالان شــول چې درد یې د هېڅ افغان لپاره د زغم او تحمل وړ نه دی. د هېواد فرهنګي او ملي شتمنۍ نه په غرونو کې په امن کې پاتې شوې او نه هم په ښارونو کې. هغه ملي او فرهنګي شــتمنۍ چې له جنګونو څخه په ښــارونو کې خوندي پاتې وه اکثره برخه یې یا خو لوټ او تالان شــوه، یا وســوځول شوه او یا هم تر بېلابېلو دردوونکو ناتارونو لاندې راغله. څرنګه چې زموږ هېواد له فرهنګي پلوه دومره غریب او بې شتو نه و، مګر جنګ د اوس په شان ددې سبب شو چې ډېر څه ته مو زیان ورسېږي. شاعر چې د نورو عامو خلکو په پرتله لږ څه حســاس وي نو چې په هرې یوې فرهنګي شــتمنۍ به مو د اور لمبې خورې شوې نو د شاعرانو له زړونو به هم ورسره سمې لمبې پورته کېدې، ښایي ښاغلي اجمل اند همداسې کومه ناخواله لیدلي وي چې ان په خوب کې یې هم ورسره سودا ده:

خوب کې وینم چې کتار اسونه راشي
په بمونو باندې بار اسونه راشي
په لیمو کې یې تصویر د ویر ښکارېږي
پېښور ته له مزار اسونه راشي

او يا هم :
چې چا یې بوتې، چا یې کاڼي چا مارغان ولوټل
زموږه ژوند هم د تالا والا سپین غر په څېر دی

او يا د ښاغلي کاروان دا بيت چې:
مارغان دې راشي زموږ لپو کې دې ځالې وکړي
غر مو نښتر نه لري کلی مو چېنار نه لري

که د ځوانو شــاعرانو شــعرونه په ځير وکتل شي داسې ټولګه به ونه مومئ چې د نښتر او چنار وير په کې نه وي شوی. د ځېړيو په کډه بارولو د غرونو خلکو نه وي ژړلي او د ګورګرو په ورکېدو نجونو له سوزه ټپې نه وي کړې، د احسان الله الينګاري يو څو بيتونه به ولولو:

نښترې مو په زړه کې د سپتار خبرې غواړي
کوترې پورې غره کې د چينار خبرې غواړي

د وچو ويالو کلي کې د شنو مرغانو وير دی
وزرې په چينو کې د ابشار خبرې غواړي

ځېړيو کډې بار کړې له دې ښاره څخه درومي
ګورګورې اوس له موږه د بل ښار خبرې غواړي

يو بل ځوان شــاعر رښــتين ځلانــد بيا خدای تــه زارۍ کوي چې غرونه يــې د ځېړيو له سيوري خالي نه کړي. دده په وينا که د همدغو ببرسرو ليونيو سيوري نه وي نو ترې مرغۍ به چېرته دمه کوي، د غره نه راکوزېدونکی شــپون به د کومې نړېدلې ونې ډډې ته شپېلۍ غږوي:

خدايه شينکی لرې په غره کې د ځېړيو سيوری
زموږ د چم د ببرسرو لېونيو سيوری

تنکی چنار ومه زلمی نه وم لا مات يې کړمه
راباندې راغی يو ناڅاپه د مرغيو سيوری

کوم ښايســت او تازګي چې زموږ غرونو ته شــنو ګڼو ځنګلونو، د نښــترو او ځېړيو ونو، د ګورګرو ســيورو ورکړی و، له بــده مرغه دې ناولي جنګ ترې هغه هم واخيســت. اوس مو غرونه او ځنګلونه د مارغانو هغه شــور او زوږ نه لري، دجنګ بدمرغو څپو او د بارودو لوګيو

يــې بڼــې بدلې کړي. هر کال ژمی په زرګونو لارۍ د پکتيا له غرونو نه بارېږي چې ښــايي کلونه وروســته د ســپېرو غونډيو په څېر پرته له خاورو او تېږو نور هېڅ هم ونه لري. تر پکتيا ور هاخوا په کونړ او نورســتان کې مو نښــتر او سپېدار په ډېره بې رحمانه توګه د ټوپکوالو او قاچاقــبرو لــه خوا اره کېــږي او کله کله خو لا ورته اور هم واچــول شي چې بيا په اوونيو اوونيو د اورلمبې د دنګو دنګو غرونو په ډډو ښکاري. د هېواد د ځنګلونو په تالا کېدلو، بې رحمانــه ريبلــو، د غرونو د ماتېدلو او رڼو چينو د وچېدلو په تاثر مې يو وخت ځنګل ته يوه مرثيه ليکلې وه:

بس د کلي غوندې ته هم بې پردې شوې
خدای خبر چې د چا سترګې در پسې شوې
لکه پېغله دې شين شال له سره پرېوت
لکه مور دې غېږ کې قتلې زمزمې شوې
ستا د ونو سترګې هم شوې نا ارامې
مخامخ يې له ابشاره کوڅې پرې شوې
چې زما تر تخيله به راتللې
مړې دې واړه سندريزې شنې ويالې شوې

اوس چې کله ستا د زړه کوڅه کې تېر شم
په کې نه اورم خرپا د وچو پاڼو
ښکلوي مې نه اوږې ځانګې د ګلو
ګام په ګام اورم هجرت د خړو کاڼو

نه هوا کې شور ماشور وي د مرغانو
نه په لارو کې شيشنا د مست اسانو
شاوخوا ته کشهارې د پېښو نه شته
هيرې شوي غرنۍ له لارويانو

ها چينه چې د غره سر نه ښويېدله
په بيروچو په لاجوردو به شوه تېره
هغه اوس ديو مين کب هديره ده
شنه ليمه يې له تنزرو نه شوه هېره

د مرغیو په مریو پسې ګرځي
شین ځنګل اوس د لېوانو پاچاهي ده
بې احساسه سپي په خپله رمه ګډ دي
چارچاپېره د دېوانو پاچاهي ده

له شنو پاڼو نه یې شنه نغمه ورکېږي
دغوټیو سرې موسکاوې تروږېږي
ځنګل مري د حادثو له اضطرابه
لکه کلی د سبا غم ته څورېږي

د ریدی او د نرګسو وچکالۍ کې
اوس د ذهن مرغۍ کومې خوا ته یوسم
سپېدار له ژونده پرېوته ځنګل کې
د غنمو تازه وږی چاته یو سم .

ښاغلي فاروق فردا هم چې د ځنګل په لمبه کېدلو او د چنارونو د جنازو په لیدلو څورېدلی په خپل یو ښکلي ازاد شعر کې د ځنګل دجنازې کیسه راته کوي:

دا راځول شوي لوګي
غواړي زموږ دکلیوالو د ځنګل جنازه چېرې یوسي؟
د تورو وربځو شاته
هلته چې ستوري د سپوږمۍ کاله کې،
نور د ځنګل د شینکو ونو د شنو پاڼو شنه بویونه آورېدلای نشي
آسمان نو چاته غوږوي لمنه؟
دا لمرلیدای شئ که نه
پخپلو سپینو وړانګو،
دکومې مینې پسې ساندې بولي؟
توتکۍ زېرې د سپرلي را کوي
خو لا په شونډو کې یې
مات شوي ندي د سکوت مهرونه.

(د سپوږمۍ مجموعه دچاپ کال ۱۳۷۰)

لنډه دا چې د جنګ له لاسه زموږ د ملي شتمنیو، چاپیریال او ملي میراثونو په برخه کې

هم پر موږ رنګ رنګ ناخوالې راغلي چې د ښـاغلي اسـمعیل یون په لاندې شعرونو کې به يې تصویر وګورو:

یو عشق مې لوبولو د سندرو په وزرونو
کوم چا رانه شهید کړلود زغرو په وزرونو
شمله شمله لوګی شو د غره غېږې ځنې پورته
څه اور دی لګېدلی د نښترو په وزرونو
یو دېو د قاف د غره په ځنګلونو کې مېشته دی
دژوند ډولۍ مې وړي د سوداګرو په وزرونو
د ښار د پېغلو خال وړي او د غاړوامېلونه
یو دوه ماران راوړي جادوګرو په وزرونو
څه لو دی د ګلاب ګلاب سرونو په وطن کې
یو اور خو خدایه بل کړې د لوګرو په وزرونو
پرون رمه له غره نه راغله کلي ته یوازې
څه سره وینه پرته وه د ګور ګورو په وزرونو.

د جنګ ناخوالې که له یوه پلوه زموږ شعرپه وینو ولاړه نو له بلې خوا یې یوه ګټه هم وکړه هغه دا وه چې پښتو شعر له بې محتوایۍ خلاص شو، اوس د شعر لپاره ډېر مظامین دي، زموږ کانې، زموږ غرونه، ځنګلونه هرڅه شاعر ته مظامین دي، ځکه هر یو یې دومره ګوزارونه خوړلي او چیغې چیغې دي که شاعر کلونه کلونه هم پرې شعر ولیکي لیکل کېدای شي، د ښاغلي اسمعیل یون یو بل شعر به هم ولولو چې د بې رحمه رهبرانو له خوا زموږ د فرهنګي شتمنیو، ملي شتمنیو او غرونو د شهېدېدلو حکایت راته کوي:
د زړونو زور مو دلبرانو لوټ که
لکه وطن چې رهبرانو لوټ که
د مینې ستورى مې غاټول نه دى
ځکه زړګی مې پرې راټول نه دى
غرونه شهید دي، دښتې بورې ناستې
ورته امېل د ګلو شپول نه دى
څپې څپې دریابه غلی درومه
د ژوند ماټو مې سندر بول نه دى
ستونی زبېښې د ښار د هرې پاټې
له میو ډک یې لا کنډول نه دى.

ښاغلي جلال امرخېل بیا فکر کوي چې زمانه ترې د رڼا راوړلو په بهانه دا هرڅه وړي، ډیوې یې وژني او ځنګلونه یې ریبي:

زمانه ؛ په بهانه د رنګ او نور
غواړي ووژني ډیوه د رنګ او نور
په ځنګل مې اور ، په سیند ګډه وبا
په اوږه مې جنازه د رنګ او نور

د ماشومانو متاثره کېدل او دښوونځیو سوځېدل

دمکتب زنګ يې مات شوی په ګولو سوری سوری دی
د افغان بچو ښوونځي دی، د افغان بچو ښوونځی دی
(بابرزی)

ماشومان او تنکي زلميان د جنګ د خاموشه قربانيانو په توګه د افغانستان په روانه غميزه کې تر نورو وګړو زيات زيانمن شوي. د نړيوالو اروا‌پوهانو د تحقيقاتو له مخې هغه ماشومان چې د جنګ په چاپېريال کې لويېږي، دجنګ نه متاثره کېږي او کله کله خو ان همدغه د جنګ تاوتريخوالی خپلو نورو هم ډولو ته هم ورلېږدوي. د ملګرو ملتونو د رپوټونو له مخې چې هر کال خپرېږي، افغان ماشومان او تنکي زلميان د نړۍ تر هر بل هېواد دجنګ له امله له ډېرو ستونزو او کړاوونو سره مخ دي. د جنګ له امله راپېښ خراب اقتصادي حالت، بې کوري، له زده کړې محرومېدل او د بې کورۍ له امله په مخدره موادو روږدېدل او سختو کارونو ته ودرېدل هغه څه دي چې د ماشومانو او تنکيو زلميانو ارام ژوند يې له ګواښ سره مخ کړی. ښايي پر کوم خام سړک دکوم بېوزله ماشوم حالت يې ليدلی وي چې د ښاغلي ولي محمدکنډيوال د شعر چينه خوټېدلې او ويلي يې دي:

ټوله ورځ لمر ته د سړک کندو کې خاورې شيندي
د را روان کهول پېغلې خدای خبر که سپينې راشي
او يا هم د ښاغلي بختيار ساحل دا شعر چې وايي:
نوره نړۍ د ماشومانو زړونه لاس کې ساتي
زموږ واړه خو يا اوبه او يا سابه خرڅوي

د ماشومتوب دوره هغه خوږه او د مستيو ډکه دوره ده چه بايد د ښوونځي په ټولګيو او د لوبو به ميدانونو کی تيره شي . خو له بده مرغه د افغانستان د زياترو ماشومانو ژوند په سختو ګرميو او دوړو کې او يا هم په تاند عمر د پرديو په مزدورۍ کې تېرېږي. يا به اوبه خرڅوي يا به سوال کوي او يا به هم د ژوند له نورو ستونزو سره مخ وي. ددې ماشومانو ډېری هغه کسان دی چې يا يې د کور سرپرست نه شته، يا يې دکور مشر معيوب او معلول

دی او یــا هم دوی یتیمان دي. په داســې حالت کې نو مجبورېږي چې یا خو پر ســړکونو خاورې وشیندي، یا مزدوري وکړي، یا نورو ته د سوال لاس وغځوي او یا هم دموټر مخې ته ولاړ وي ژاولې یا اوبه وپلوري، د ډاکټر بشیر احمد پرهر د یو غزل بیت دی چې:

ستا پېغلتوب شو بڼو ځکه جام د اوښکو ونیو
دوبي کې تل اوبه پلوري د جلال اباد ماشومان

او یا هم د ښاغلي عزت الله ځواب د ا فغانستان نومي نظم دا بیتونه:
زما د ښار واړه واړه ماشومان
په لار روان خلک له پښو نه نیسي
قوماندانان په لنډکروزر کې ګرځي
خو یتیمان خلک له پښو نه نیسي

سوالګر ډېر شوي دي ډوډۍ غواړي
که نه نو مرګ غواړي زیندۍ غواړي
مشران ډالرو باندې نه مړېږي
خواران یوه یوه روپۍ غواړي

د رســنیو او نړیوالــو تحقیقي ادارو د راپورونو له مخې پــه تیرو پنځه دېرش کلنو جنګونو کې د وژل شویو او معلول شویو افغانانو اکثریت ځوانان تشکیلوي چې اوس یې اولادونه د کورنیو سرپرستي پر غاړه لري. ددوی چې د جنګ د بدمرغیو له امله اجتماعي او اقتصادي ژوند تباه شوی دی له رواني پلوه مړاوي، غمجن او خاموشه وي. همدغه کسان بیا د ځینو محرومیتونــو له کبله دجګړې په یوه قوه بدلېــږي او هغه ځه تکراروي چې دوی ورسره مخ شوي دي. د جنګ په چاپیریال کې رالویېدونکي ماشومان هم چې کله د تنکي زلمیتوب مرحلې ته ورســېږي نو مجبور دي خپلو کورنیو ته د ډوډۍ پیدا کولو لپاره هر ډول ستونزو ته اوږه ورکړي، پردیو هېوادونو ته په تنکي عمر د مزدورۍ لپاره ورشي او یا هم دجګړې په لیکو کې شامل شي.
له بله پلوه روان جنګ د اقتصادي فقر ترڅنګ د ماشومانو په مرګ ، معیوبیت او معلولیت کې هم لویه ونډه لري، کله چې موږ په لارو او کوڅو کې تېرېږو له داســې ماشــومانو سره مخ کېږو چې د جنګونو له امله یې یا د بدن غړي له لاسه ورکړي او یاهم له رواني تکلیفونو سره مخ شــوي. په تیرو پنځه دېرش کلنو جنګونو کې له هوا او ځمکې نه زموږ پر معصومو ماشــومانو او لویانو اور و اورول شــو او دوی یې د ژوند له خوږو نه بې برخې کړل. د نړۍ په

هېوادونو کې تر اوسه داسې پېښه نه ده ليدل شوې چې د ماشومانو ښوونځي دې سوځول شوې وي، په ډېرو هېوادونو کې خو ان ددوی شعار دی چې يو ماشوم هم بايد د زده کړې له نعمت نه محروم پاتې نه شي، خو له بده مرغه زموږ په هېواد کې هره ورځ ښوونځي يا خو ســوځول کېږي او يا هم په بمونو الوځول کېږي، د ښوونځي ماشومان د نامعلومو کسانو له خوا مسمومېږي، تيزاب يې په مخونو شېندل کېږي او د زده کړې په جرم له ډول ډول نورو تکليفونو او گواښونو سره مخ کېږي. د افغانستان رواني غميزې او د جنگ دوام ددې زمينه برابره کړه چې پر ښــوونځيو او روزنيزو بنسټونو مســتقيم او غير مستقيم گوزارونه وشي. د افغانســتان د نورو ملي شتمنيو او ودانيو ترڅنگ ښوونځيو ته هم دومره زيانونه واړول شول چې ان ويلای شو له هېڅ بلې برخې سره د پرتلې وړ نه دی. دلته يوه ستونزه دا هم ده چې ښــوونځي عامه شــتمني نه بلکې د دولت ملکيت بلل کېږي همدا يې ښايي لامل وي چې يو شمېر خلک د ښوونځيو پر ضد جگړه کوي او پر سيزنې او ړنگونې يې لاس پورې کوي. د ښــوونځيو په سوځولو او ړنگولو او د ښوونځيو د زده کوونکو په ځورولو، د هغوی پر مخونو د تيزابو په شــيندلو او يا هم ددوی د مســمولو تر شا ښايي يو شمېر ناوړه توطيه گر لاسونه هــم موجود وي. همدا اوس هغه ښــوونځي چې په کليوالي او اطرافي ســيمو کې موجود دي، زيات شــمېر يې يا ړنگېږي، ســوځول کېږي او په ډېره بې رحمانه توگه له منځه وړل کېږي. د افغانســتان د راتلونکي نســل ددښمنانو يوه موخه ښايي دا هم وي چې ښوونځي ختــم کړي، ټولنه نالوســتې پاتې کړي او په دې ډول د جنــگ د دوام لپاره خام مواد زيات شي. دوی په دې باور دي چې نالوســتي ځوانان د عقيدې تر احساســاتو لاندې هر ډول قربانۍ ته حاضرېږي.

راځئ د شرر ســاپي په يوه نظم کې به د ښــوونځيو دســوځېدلو تصوير وگورو چې ماشوم زده کوونکی په څومره عاطفي انداز وايي چې مور جانې زه به دا لمبې په خپلو اوښکو مړې کړمه خو خپلې زده کړې ته به دوام ورکړم :

مورجانې بيايې راته و سو ښوونځی
مورجانې بيايې راته وسوښونځی
مورجانې هرڅه لولپه پراته وو
نه مې قلم ،نه سيپاره او نه چوکې ښکاريده
تشې لمبې وې هرڅه هره خواايره پراته وو
زما همزولې غريو نيولې وي ادکې مورې
دښونځې مخې ته راغلې وې ادکې مورې
هغه تخته چې يې پرسر وه بسم الله ليکلې
نه مې پرې نوم دخپل خالق نه مې تخته پاتې وه

نه هغه تاخت وو چې به ما پکې سیپاره ایښوده
نه مې کتاب پاتې وو نه مې سبپاره پا تې وه
هغه ښونځی لکه دتکې سپینې واورې غوندې
اوس دیوالونه یې ادې تورې بلا غوندې وو
زموږپه دې بیوسه اوښکویې اورنه مړ کیده
هرچاڅړلې مورې هرڅوك وارخطاغوندې وو
مورجانې! دانا ځوان به څوك ووچې ښونځی یې وسو؟!
اخ مورې ! څنگه دې لیمې له اوښکوډکې شولې
تانه کتاب، تانه قلم ،تانه ښونځی پا تې شوو
لیمې مې گرانې په همدې له اوښکوډکې شولې
مورې! دهغه رب په نوم باندې قسم یادوم
چې دې نا ځوانه مې ټولگې کې په تخته سوی دی
نه یې کتاب نه یې قلم نه یې چوکۍ پریښې
ښونځی یې نه دی سوی مورې دې مې زړه سوی د ی
همت مې نه با یلم مورجانې اوښکې مه څڅوه
زه به مې خپلې کتا بچې بیرته راټولې کړمه
دغه نا ځوان به دوجدان په اور کې لولپه کړم
زه به مې ټولې ارادې بیرته راټولې کړمه
مورجانې! دانا ځوان زموږه بېوسې نه گورې
څومره بیوسه یو! او مور څومره همت کړیدی !
مورې! زه ایبله پینې ښونځې ته ځم الله یا دوم !
مورې! داڅوك دی ؟دایې څنگه بغاوت کړی دی؟!
زه به د خپل ښونځي په تورودیوالونوبا ندې
په خپلواوښکو اوپه وینو با ندې ولیکمه
خاوند ه کوردهغووران کړي
چې مې کتا ب ښونځی سیزي ما ژړوینه

زموږ په هېواد کې دجنگ یوه بدمرغي دا هم وه چې ولس خپلې عامه شـتمنۍ خپل نه گڼي، د خپلې پولې، پټي، باغ او نورو شـتمنیو په څېر ترې محافظت نه کوي. چېرته چې عامه شتمني ورانېږي، سوځول کېږي، بم ورته ایښودل کېږي او یا هم چور او چپاول کېږي د کلي خلک، مشران او کشران ټول غلي ناسـت وي او په رڼو سترگو ورته گوري، دوی فکر کوي چې دا دولتي مال و که پاتې شـو او که وران شـو ددوی یې پرې څه. د افغانسـتان

دولت باید دخلکو د عامه پوهاوي له لارې خلک په دې وپوهوي چې معارف دخلکو دی او خلک یې باید خپل مال وبولي، نه یوازې ښــوونځي بلکې ټولې عامه شتمنۍ خپل ملکیت وګڼي او د خپل مال او ناموس په څېر یې ســاتنه وکړي. لکه د مخه چې مو وویل د نړۍ په ډېرو هېوادونو کې دا مهال جګړې روانې دي خو داسې بېلګې به لږې ولرو چې د دولت مخالفــې ډلې او یا نور مخ پټې وســلوال دې هلته د ســړکونو، پلونــو او پلچکونو او یا نورو ډول ډول عامه شتمنیو پر ورانولو لاس پورې کړي. د رسنیو د راپورونو پر اساس افغانستان یوازینــی هېــواد دی چې لا هم پلونه، ســړکونه، روغتونونه او ښــوونځي پکــې ورانېږي او سوځول کېږي. د خرابو سړکونو له امله دکلیوالي سیمو ناروغان او امیدوارې ښځې کله کله ان تر روغتونه نه رسېږي او په لاره کې ساه ورکوي، غله او دانه راته په وخت نه رسېږي او که رســېږي هم قیمت یې دومره زیاتېږي چې د ولس ملا یې تر بار لاندې کوږ شي، ماشومان مو له ښــوونځیو محرومېږي، پر ګلالیو مخونو یې تېزاب شــېندل کېږي، ښــوونځي یې په کنډوالو بدلېږي او ډېرې داسې نورې ناخوالې چې د ټولو عامل همدا بدمرغه جنګ دی. د ښاغلي بابرزي خبره هغه ماشومان چې مینې او نازونې ته اړتیا لري، پر سرونو لاس کشولو ته اړتیا لري ولې باید ددې هېواد دښمنان دمینې ورکولو پر ځای هغوی پر خپلو ښوونځیو، پر خپلو کتابونو او د خپل مکتب د زنګ په ماتېدلو او په ګولیو سوری سوری کولو وژړوي:

ددې شنه اسمان دلاندې خدایه بیا ولې لوګی دی
سرې لمبې ترې پورته کېږي د افغان بچو ښوونځی دی
دمکتب زنګ یې مات شوی په ګولیو سوری سوری دی
دافغان بچو ښوونځی دی، د افغان بچو ښوونځی دی

ما شومان وایي سلګو کې مور ته چا نه دي خندلي
په سرو مو لاس راکاږی مور هر چا یو ژړولي
څوک د اور جامو کې راشي، کتابونه رانه واخلي
بس ددې وطن کمی دی، بس ددې وطن کمی دی

د مکتب زنګ یې مات شوی په ګولیو سوری سوری دی
د افغان بچو ښوونځی دی، د افغان بچو ښوونځی دی

مور به چاته دعا وکړي، مور به چاته اوښکې توی کړي
دخپل پلار په شمله خاندي چې نا اهله بچیان لوی کړي
ناپوهي توره بلا شي، د مور غېږ د زده کړې ځای دی

هم زانګو د زده کړې ځای دی، هم زانګو د زده کړې ځای دی

د مکتب زنګ يې مات شوی په ګوليو سوری سوری دی
د افغان بچو ښوونځی دی، د افغان بچو ښوونځی دی

چې مکتب کوم ځای کې نه وي هغه کور کلی بدرنګ دی
دمعارف رڼا مې وژني د افغان ناپايه جنګ دی
بابرزی ورته حيران دی، په قلم مې ځوان شرمېږي
خو ټوپک ته مېړنی دی، خو ټوپک ته مېړنی دی

د مکتب زنګ يې مات شوی په ګوليو سوری سوری دی
د افغان بچو ښوونځی دی، د افغان بچو ښوونځی دی

په شعر کې د ورځنيو پېښو انځورونه

دا که وي دامن يا د جنګ پيغام
نوم يې چې خبر وي سړی وډار شي
ټول وجود که بايلي نو څه باک نه وي
زړه ته چې خطر وي سړی وډار شي
(بختيار ساحل)

د ۲۰۰۱ کال د سپتمبر د ۱۱ مې نېټې تر حادثې وروسته له کومې راهيسې چې نړيوال ځواکونه افغانستان ته راغلي، په افغانستان کې روانو ناخوالو نوې بڼه موندده، هره ورځ يوه حادثــه، هره ورځ يو ځای کې بمبار، لس وژل شــوي، پنځــه ژوبل دي، درې ځايه چاودنې شــوي ، دوه ځايه ډله ييز انتحاري بريدونه شــوي ... او داســې نور ې ډول ډول پېښــې. اوس په افغانســتان کې دخلکو غوږونو کې هر درز چاودنه ښــکاري، اوس که څوک دروازه هــم پــه زوره بنده کړي نو بل به وايي هله چاودنه وشــوه، که چېرتــه د ګازو ډبه هم وچوي نــو پــه خبرونو کې به ويل کېږي چې ديوې درنې چاودنې غږ واورېدل شــو او تر هغې چې حال معلومېږي ټولې کورنۍ به په تشــويش وي يوې او بلې خواته به ټيلفونونه پيل کړي، تــر هغې چې اصلي خبره معلومېږي د ټولو ســاه به مرۍ تــه راغلې وي. تر ټولو مهمه لا دا چې ددې بدمرغه جنګ له لاســه اوس په روغتونونو، جوماتونو، ميله ځايونو، ښارونو ودونو او او ان جرګــو مرکــو کې هم خلک ځان مصون نه احساســوي او په اســانه دغو ځايونو ته نه ځي. د عامو خلکو ورځنی ژوند خو يې دومره نا ارامه کړی چې خلک خپل ماشــومان د سودا اخيستلو لپاره ښار ته هم نه شي بيولای، دچا چې کوچنيان په ښوونځيو کې دي هره غرمه به کورته ټيلفون کوي چې روغ رمټ کورته رسېدلي او که نه، سهار چې څوک له کوره وځــي نو ټولــه کورنۍ به دعاګانې کوي چې بېرته په خير راشي او ماښــام چې بېرته کورته ورسېږي د کورنۍ غړي به يې شکرونه باسي چې شکر له ښاره او له خپلې دندې روغ رمټ کورته ورســېد. زما يوه ملګري عطاالله عاصم راته کيســه کوله چې يوه ورځ ديو دفتر څنګ ته درز شــوی و، د امنيت مسْــوولينو په وارخطايۍ چيغې کړې وې چې Safe -Room Safe Room يانې هغه خوندي خونې ته ځان ورسوئ چې د امنيتي حادثاتو په وخت کې د دفتر مامورين په کې راټولېږي، د هغه په وينا څو دقيقې وروسته معلومه شوه چې د دفتر ترڅنګ

ګاونـډي خپـل کور جوړوو او یو دیوال یې غورځولی و. له دې ټولو خبرو نه معلومېږي چې د افغانستان خلک اوس هره ورځ دیوې پېښې په تمه وي او هر ساعت په دې تشویش کې دي چې دوی به د کومې بدې پېښې ښکار کېږي. دغو حالاتو، اندېښنو، خبرونو او د رسنیو چټک غبرګون د شـاعرانو پر روحیاتو او فکرونو هم تر ډېره حده غلبه کړې ده. که هره ورځ نــه وي نــو اوونۍ کې خو به خامخا یو شـعر په ویبپاڼو او یا فیس بوک کې د روانو پېښــو ، بمبــارد او یــا چاودنو په اړه لیکل کېږي. که څه هــم د ځینو کره کتونکو په وینا زیاتره دغه شـعرونه دجنګ د لوڅ بیان او واقعیت په شکل لیکل شوې وي، لفظي او صنعتي خواوې یې کمزوري وي، خو بیا هم دلته راته د ښـاغلي سیدشـاه سعود یوه خبره رایادېږي چې د اردو ژبې د دوو شـاعرانو په اړه یې راته کړې وه، د هغه په وینا د اردو ژبې یو مشــهور شـاعر میر تقي میر ته چا ویلي وو چې د لکنوو شـاعران ډېر په صنعتونو بوخت دي او شـعر کې ډېرې لفظي او تکنیکي ماناوې را پیدا کوي مګر تاسو ډیلي وال یې نه کاروئ. هغه ځواب ورکړی و چې د چا په کور اور ولګېږي نو هغه بیا چیغې وهي ګرامر ته یې نه ګوري او نه یې صنعتونو او تکنیکونو ته پام وي.

ډېر ځله د روانو پېښــو په اړه د شـاعرانو شعرونه د پېښــې تصویرونه خوندي کوي، هېڅ داسې یوه پېښه به نه وي چې شاعر یې له څنګه چوپه خوله تېر شوي وي، ان کله کله خو پېښــې شـاعران دومره متاثره کړي چې بیا یې د شعر هغه هنري رسالت ته هم پام نه دی کړی. د هېواد وتلی شاعر ښاغلي حاجي پیرمحمد کاروان راته ددې اثر د لیکلو پر وخت یوه خاطره وویل چې غواړم کټ مټ یې تاسو ته نقل کړم: د کندهار په پنجوایي ولسوالۍ کې یو امریکایی عسکر له خپلې هډې نیمه شپه راووت او په څو کورونو کې ننوت، پر بې ګناه ښـځو او ماشومانو یې د ګولیو ناتار جوړ کړ چې په نتیجه کې یې شپاړس بې ګناه افغانان شـهیدان شول. سـهار مې د همدې پېښــې دیوه قرباني ځوان یو تصویر په فیسبوک کې ولید چې وینې او اوښــکې یې ګډې وډې پر مخ روانې وې او یو لوی درد یې په ســترګو کې ښکارېده. ددې تصویر په لیدلو مې ځان قابو نه کړای شو، یو شعر مې ولیکه، زه ښه پوهېږم چې هغه شـعر به مې ظالم ته کنځلې وي، هنري به نه وي، مګر ما څه کړې وای، زړه مې ډېر درد وکړ او په هغه حالت کې نو ما خپلې ژړا او غوســې ته هنري رنګ نه شـو ورکولای. د ښـاغلي پیرمحمد کاروان په خبره کله کله شـاعرانو د پېښــو تر تاثیر لاندې یوازې هڅه کړې چې د جنګ له لاســه فریاد، شکایت او خپل پیغام په موزونو الفاظو نورو ته ورسوي او په دې ډول د خپل زړه بړاس وباسي، مګر د جنګ ناخوالو ته په لیکلو شـویو شـعرونو کې زیاتره داسې شعرونه هم موندل کېږي چې د دغو ورځنیو پېښو او روانو تصویرونو رانه هنري انځورونه دي. د ورځنیو پېښو یو انځور به د شاه سعود په نظم کې وګورو:

له محرم نه ډکې لارې کوڅې
له کربلا تر مدینې تللي دي
زموږه دوه اویا کلنه ابۍ
راډیو ته ناسته مرثیې ته ژاړي
د ابۍ ویر او مرثیه د حسین
لکه سکروټو له چې ګوتې وروړې
ابۍ مې تل په محرم کې ژاړي
خو نن یې ټول کلی په سر اخیستی
نن د حسین او د عباس ترمنځه
هغه بې وسه خلک هم یادوي
چې پېښور کې په بمونو مړه شول
علي اصغر یې هم په زړه کې پروت دی
او بریالی هم هېرولی نه شي
هغه د برکلي ماشوم بریالی
چې سر یې پروت و او تنه یې نه وه
شمر یزید او د هغه پوځونه
بي بي زینب او د هغې شهیدان
زما ابۍ او پېښور او عراق
زه هم لګیا یم مرثیه اورمه.

که شاه سعود راته د پېښور د چاودنو مرثیه غږوي، دلته په کابل غني هاشمي هم د شعر په هنري ژبه د یوې چاودنې انځور په فیس بوک کې خپور کړی و چې ډېر خلک یې ودردول، دا پېښه ماته د خیبر د ګلونود رژېدلو هغه تصویر هم را یادوي چې څو ورځې مخکې د یوټیوب له لارې خپور شو، په تصویر کې ښودل کېږي چې د ځانمرګي په یوه پېښه کې یو دوکاندار وژل شوی، دوکاندار یو طوطي درلود چې هره ورځ به د دوکاندار له مشتریانو سره غږېده او هغوی ته به یې شپیلي وهل، خو تر حادثې وروسته چې کله دوکاندار ژوند له لاسه ورکوي طوطي دومره خپه کېږي چې نه ډوډۍ خوري او نه اوبه څښي، نه له چا سره خبرې کوي او نه شپیلي وهي، د دوکاندار یو مشتري په ویډیو کې وایي چې تر دې حادثې وروسته هر څه بدل شوي، ټول ښار خپه دی، طوطي هم خپه دی او موږ هم خپه یو. ددې پېښې د عیني شاهدانو په وینا اوس چې کله طوطي سور رنګ ویني نو په پنجره کې په ترپکو وي او تر هغې ځان وهي چې سور رنګ یې هېر شوی وي:

پرون د ښار په چوک کې
د هغو خوارو مزودرانو منځ کې
يوه چاودنه وشوه
چې د ماښې د خاوندانو غږ ته
په انتظار ولاړ وو

څو شېبې وروسته ولاړم
ما د پاخه عمر مزدور وليدو
چې د سرو وينو ډنډ کې
سا يې وتلې وه راټول پروت و خو...
خپلي زړې چپلکې
په وينو سرې چپلکې
ټينګې نيولې د سينې پورې وې.

جنګ، چاودنې، ځانمرګي پيښې، بمبارد او داسې نورې پېښې چې د انسان روح او روان ته صدمه رسوي اوسمهال دومره زياتې شوي چې عام خلک څه کوې ان ژورناليستان هم په خوب کې ځوروي. نه يوازې ژورناليستان ترې کرکه لري، بلکې ولس زړه هم ترې دومره شين دی چې کله د ټلويزيون په پرده د تازه خبر ليکه اعلان وګوري نو زړه يې له ويرې رپېږي، چې اوس به يې کوم يو دوست او يا خپل خپلوان په پېښه کې قرباني شوی وي. په يوه ټلويزيون کې مې وليدل چې کله يو ژورناليست ديوې پېښې د راپور ورکولو لپاره سيمې ته ورشي، ګڼ مړي او زخميان وګوري نو له ډېره غمه بېهوښه شي. ښاغلی نوراجان بهير چې د شاعرۍ تر څنګ يو تکړه ژورناليست هم دی، د همداسې يوې پېښې تصوير زموږ مخې ته ږدي. دی ويني چې تر بمباره وروسته دکلي په هر کور کې يو ټپي يا شهيد پروت وي چې دا ا کثره ملکي کسان وي. د پېښو د اندېښنو له لاسه په خوب کې هم د مړو او ټپيانو په شمېر بوخت وي او سرې وينې يې سترګې ارام ته نه پرېږدي:

بېګا بيا د څو چورلکو کنهار ؤ
بيګا بيا تورې بلاوې غړمبېدلې
بېګا ډېرو ميندو سترګې پټې نه کړې
سوې چيغې له زانګو پورته کېدلې

شين سهار ؤ، ما لا چای غړپ کړی نه ؤ

يوه بد خبر مې وسکونډل غوږونه
له دې خپله ژورنالېزمه مې زړه تور دی
هره ورځ وايم د مړينې اعلانونه

له څو ميله مزله وروسته مې پيدا کړ
د وړو خړو غونډيو ترځنگ کور دی
په نوم کور دی، خو جونگړه ترې ښايسته ده
په خانانو کې، د يو ملنگ انځور دی

د رېتاړې زېړ پټکي پېڅه يې خوله کې
بوډا چاودې پښې په سره مزي گنډلي
د بوډۍ پر سر ټکری هم داسې څيرې
لکه سپيو چې وي څو ځايه داړلي

پر صوفه د يوه ځوان جنازه ايښې
ترې چاپېره تور پړوني ښځې ژاړي
پر سلگۍ سلگۍ وجود يې زلزله ده
ها يوه، چې لا هم خبر له خدايه غواړي

لږ ورتېر د ځړېدلې پردې شاته
يو بل ځوان سپنه سورۍ پر تخته اېښی
آخ، ترڅنگ يې يو معصوم گلاب ماشوم هم
لکه زېړه گلغوټۍ پر تخته اېښی

د ځوان تورې ږيرې سره څاڅکي نيولي
لا هم څاڅي د ماشوم له سترگو وينې
ستا له نومه خو درنه ځمکه لړزيږي
های آفسوس د نړيوال بشريت مينې

چې په ورځ هم بلا نه شي يادولی
په هوا چې د مرغۍ له پر ويريږي
دا دی سوځي په باروتو، خو پاچا مو

لا هم چوپه خوله، په خپل يو سر ويرېږي
اې دا څه وينم! دا بله کربلا ده
په دې بل کور کې درې نورې جنازې دي
له لسګونو وچو ستونو کريغې خيژي
که د سپل وېشتلو زاڼو قلقلې دي

پلار په خپل لاس د لك کړي توت رېښو ته
په اوبو کې ورکوي د پرهر وينې
يو ګېډۍ مالوچ يې لاس کې دي، خو بيا هم
ځاى ځاى ښکاري د ملا پر ټټر وينې

پر کوټه د لګېدلو ګولو نښې
پکې پروت لڅند ماشوم، شونډې چېچلي
د کټ سر ته يې ملا کړوپه بوډۍ ناسته
له الله سره يې ژبه تالو نښلي

بوډۍ سپين سر د خړ کټ پر بازو کېښود
په مات مات اواز يې زوى او لمسى ياد کړ
دُر دُر اوښکې يې په ګونځې مخ شوې ماتې
په پردي اور کې يې خپل نغرى ياد کړ

د لمسي په وينو سور ځان يې ورټول کړ
لاس يې رېږدي، پښې يې رېږدي شوه روانه
د صوفې تر کونج لا نه وه رسېدلې
پښه نښولې بوډۍ درو کې شوه روانه
د ځوى غم، د لمسي غم خو يې لا څه چې
ځوانې نږور يې پر سېنه ګولۍ خوړلي
په خپل لاس جوړ کړى شال پرې غوړېدلى
ترې چاپېره ښځې پنډې دي د کلي

ځوړ شو، هلئ ها ماشومه ترېنه واخلئ!
د ماشومې سپينه خوله په وينو سره شوه

له بېګا راهيسې يې تی رودلی نه دی
په پرهر پرهر سينه د مور خوره شوه

دا په داسې يوه کور د غم کيسه ده
چې د ژوند حال يې بدتر دی له سوالګرو
ژوند يې هم دا دی په سرو بارودو واخېست
د خنځير په غوښو مستو بلواګرو

چې چاپېر وي ترې، يو متر ديوالونه
څو کوټې يې نه کړکۍ لري، نه ورونه
چې د تتې ډېوه ګۍ رڼا ته ناست وي
آيا شته دلته بمونه ريالونه؟!

ناست يم، لولم د باګرام په اعلاميه کې
د مشهورو ترهګرو خطابونه
هم د سترګو حال او سرو وينو کې لت پت
د سور خولو او تور سرو تصويرونه

د ملك داسې ژورنالېزم دې اور واخلي
چې خبرونه وي، د مړينې اعلانونه

د ښاغلي بهير د يو بل همزولي شاعر او ژورناليست جعفر هاند په يو نظم کې هم همدا وېره وينو، که ښاغلی بهير راته پر کليو او بانډو، غرونو او ځنګلونو د ړندو بمباريو کيسه کوي، ښاغلی هاند بيا د يو ځانمرګي بريد پېښې ته د شعر رنګ ورکړی:

لا مې د تېر ځانمرګي بريد کيسه په ذهن کې وه
لا مې په وينو کې لت پت انسانان هېر نه وو
لا مې د تېرو بمباريو کيسه هېره نه وه
لا مې هغه ټوکر ټوکر ماشومان هېر نه وو

لا مې په غوږ کې د چاودنې اواز هاغسې و
لا مې په خوب کې په مرميو سوري مړي ليدل
لا مې په غوږ کې د روغتون د امبولانس غږ و

لا مې په خوب کې د انسان پرې شوې غړې ليدل
چې نن بيا درز وشو نن بيا يوه چاودنه وشوه
چې نن مو بيا ښار کې ټغر د غم خور اور شو خدايه
چې نن مو بيا بلا کورونو کې ماتم جوړ شو
چې نن مو بيا ښار کې خبر د غم خپور شو خدايه

نن به نو بيا کابل نړۍ کې بس د سر خبر وي
شل وژل شوي، ځينې ورک دي او نور ګڼ زخميان دي
بيا به د ښار ميندې وينبته او ګريوانونه شلوي
بيا خو په بريد کې وژل شوي بې ګناه ملکيان دي

نن به نو بيا په راډيو کې زما راپور خپرېږي
زه به بيا ټولو هېوادوالو ته ماتم خپروم
د وژل شوو ژوبل شوو ټول ارقام به وايم
زه به نن بيا هسې خبر، تصوير د غم خپروم

بيا به نو ډېرې شپې په وينبه تېرومه خدايه
بيا به نو ډېرې شپې خوبونه له ما ورک وي هسې
بيا به تر ډېره د خپل ښار دا وير او درد ژاړمه
بيا به تر ډېره ما نه خپل دردونه هېر وي هسې

زه ژورنالست يمه همدغه زما کار او ژوند دی
بس چې چاودنه وي انسان مري زما کار ډېر وي
بس هسې خدای راته د ژوند په نوم يو څه راکړي
کنه دا ژوند خو په الله دلته په نشت شمېر وي

د ښاغلي اجمل اند په يو نظم [خبرونه] کې هم همداسې درد ليدل کېږي، چې د جګړو ناخوالو ان ژورناليستان هم له خپله کاره زړه تورن کړې دي، دوی فکر کوي چې خپل ولس ته هره ورځ د خبرونو په نامه د درد او غم کيسه کوي، د شهيدانو او زخميانو مرثيه ورته وايي او بالاخره د خلکو روح او روان نا ارمه کوي:

هر ورځ چې زه سهار له کوره و ځم

د کابل کوڅې وې دوړې او ګردونه
په هر ګام کې حادثې راپورته کېږي
واړه ښار وي خبرونه ، خبرونه
حیران پاتې سړکونه او واټونه
په هر ګام د دنګو غاړو تیندکونه
ماښېجن ، غمجن ، غمجن یې سهارونه
ستړي ، ستړي او بې خونده ماښامونه

لمر لوټلې وي له ټول ښاره رنګونه
بېلې لارې ، بېل فکرونه ، بېل سرونه
له پېکیو نه لویدلې سره ګلونه
تار په تار پراته کوڅو کې وربلونه

هر ورځ وي په دې ښار کې باد رالوتی
هره ورځ له دنګو نجونو لوپټې وړي
هر ورځ ښار کې یو څو بدرنګه ګرځي
ځنځیرو کې قامتونه اوشملې وړي

هره ورځ په پورې غره کې جنګ روان وي
هر سهار په کې پرېوزي قامتونه
هر ماښام کې تالا کېږي وربلونه
هر ورځ له غره نه نوې خبرونه

هر ورځ چې د خپل کارځای ته رسېږم
د کار میز مې سر تر پایه خبرونه
تېلفون کې د وژنو پیغامونه
کمپیوټر کې مې له ورایه خبرونه

هره پاڼه کې تازه ، تازه چاودنې
هره پاڼه کې اعدام سر غوڅونې
هره کرښه کې وژنې تښتونې
هر یو توری زورونې ، لوټونې

هر ورځ چې زه سهار له کوروځم
د کابل کوڅې وي دوړې او ګردونه
په هر ګام کې مې لوټېږي ښایستونه
واوړه ښار وي خبرونه ، خبرونه

هر ساعت را رسېدلي خبرونه
هر ساعت همدا ترینګلي خبرونه
هره ورځ همدا مښلي خبرونه
چې په اور وی سوزېدلي خبرونه

یو بل شـاعر ارمان هم له همدې غمه سرګردانه دی، د هغه په وینا مور یې ورته وایي چې ښـار ته مه ځه د خلکو سـترګې درپسـې دي خدای مه کړه په ځان مرګي پېښـې برابر نه شـې. په افغانسـتان کې اوسمهال یو شی معمول شـوی هغه دا چې د امنیتي ارګانونو له خوا ځینو موسساتو او نورو، لوړ پوړو ادارو او یا هم ځینو سیاسي کسانو ته کله کله احوال ورسـېږي چې ښـار ته ځانمرګي ننوتي، یا نور چاودېدونکي توکي ننوتي، دا خبر بیا په یوه نه یوه طریقه رسنیو او د رسنیو له لارې عامو خلکو ته هم ته ورسېږي، د ځینو هېواد دوسته خلکو په وینا اوسـمهال د رسـنیو ډېروالي هم ولس له ستونزو سره مخ کړی، په افغانستان کې ډېرش ، پنځه ډېرش ټلویزیونونه، تر سـلو پورته راډیـو ګانې او همدومره ورځپاڼې ټول د خبرونـو د خپرولـو په وخت کې یوه خوله نه وي، یو چینل به یو څه وایي او بل به بل څه، بله دا چې وخت نا وخته به داسـې دردوونکي تصویرونه خپروي چې د انسـان زړه له ژونده تـور کـړي. هغه میندې چې پـه کورونو کې ټلویزیونو او راډیوګانو نه ښـار ته د ځانمرګو د داخلېـدو او یا نورو چاودنو یا عملیاتو د ترسره کولـو وړاندوینې واوري نو بیا دخپلو اولادونو له غمه خوب او ارام نه لري، دحادثاتو بوی یې هره لحظه پر دماغو لګېږي او هر یو د خپلو خواخوږو د مړینې او ټپي کېدنې انتظار باسي. په دې میندو کې لږ داسـې وي چې خپل کور ته د خپلو اولادونو روغ ستنېدل احساسوي. ځینې ځینې خو بیا خپلو اولادونو ته وایي چې:

ډېرې سترګې درپسې دي ښار ته مه ځه
دځانمرګو اوازې دي ښار ته مه ځه

دغه د ځانمرګو اوازو او پېښو ډېرې میندې له اندېښنو سره مخ کړې دي، ډېری وخت خو

لا مور چې کله ښار ته ځو خپلو میندو ته د پېښو په اړه دروغ هم وايو، سبب يې دا وي چې ددوی نـــازک زړونه د حالاتو دا غمونـــه ونه خوري، د هجرت الله اختيار په يوه ازاد نظم کې لولو چې د مورجانې زړه يې له همداسې اندېښنو نه ډک دی، کله چې دی له ښاره کور ته ځي نو د مور اولني پوښـــتنه همدا وي چې ښـــار کې خيريت و؟ کله چې دی ورته د يوه با امنه او خوشحاله ښار تصوير ورکوي نو مور يې لاسونه گرېوان ته يوسي، اسمان ته سترگې پورته کړي او شـــکرونه وباسي، مگر هغه غريبه په دې خبره نه وي چې په ښـــار کې نن بيا قيامت تېر شوي وي، راځي دا شعر به ولولو:

ز‌ه مې اکثر مور ته درواغ وايمه!
زه چې ماښام ماښام کاله ته ستون شم
مور مې يو شکر خدای ته وباسي او ښکل مې کړي په دواړو مخو
وايي: په خير خو راغلې؟
زه ورته وايمه چې هو مورجانې
هر يو ماښام رانه د ښار د حال پوښتنه کوي
وايي: په ښار کې خو خيريت و؟ زويه!
زه ورته موسک شم، ورته وايمه چې خير خيرت و
مور مې په دې هم د خدای شکر وکړي، شکر وکړي
خو،
زما خفه زړه خپلو دروغو باندې سخت خوشحال شي.
زه وايم مور ته مې د ښار غمونه ولې راوړم؟
زه مې مورجانه د راډيو او ټلويزيون مخې ته
شوي ځانمرگي نه خبره نه کړم.
د هغه بم په اړه هم ورته څه ونه وايم
هغه سراج العمارت بن کې چې ونيول شو
د کندهار د پنجوايي د قتل عام له پېښې
زما مور نه خبرېږي
شکر دی، مور کور کې راډيو او ټلويزون نه لرو
زه کور کې نه ويم چې ځانمرگي ښار کې
ونيول شول
او يا چې نن په انگور باغ کې وه چاودنه شوې
دومره کسان مړه ول او دومره زخميان شوي په کې
زه مې اکثر مور ته درواغ وايمه

ځکه مورجانه مې په زړه باندې نازکه ده، وېرېږي پر ما
هغه که ښار کې له چاودنو او وژنو نه خبره شوله
نو،
بيا به ما کله د مرګونو دې لوی ښار ته پرېږدي.
بيا به ما کله وظيفې ته پرېږدي، کار ته پرېږدي.

ښاغلي ومان نيازي بيا په خپل يوه ازاد نظم کې مخامخ د ځانمرګي نوم نه اخلي، دده په نظم کې دهغه واټ تصوير وينو چې شاعر پرې لومړی دحادثې په وخت کې او بيا تر جنګه وروسته پېښ شوی، دی په ډېر هنري انداز د دې سيمې دواړه شکلونه زموږ مخې ته ږدي، دده په دې شـعري تابلو کې ليدل کېږي چې تر يوې حادثې وروســته د مرغيو او پاختکو جنــازې ته هم څــوک نه حاضرېږي، کټ مټ يې په هنري انداز زمــوږ د ټولنې يو واقعيت وړانــدې کړی چې په ځينو کليــو او بانډو کې د جنګ لوري د جنګ د قربانيانو جنازې ته هم کله کله څوک نه پرېږدي، يوه خبره چې دلته يې يادونه اړينه بولم هغه دا چې د خيال عنــصر به هنري اثار له غير هنري نه بېلوي مګر د جنګ د واقعيتونو هنري کولو ته تجربې ډېرې اړينې دي چې موږ د ښــاغلي ومان په شــعر کې يوه تجربه وينو چې د خيال په زور شــعر شــوې، ښــاغلی ومان د حادثې په ورځ تابلو نه باسي بلکې تر حادثې وروسته پر هغه پېښــې فکر کوي، همغه صحنه په ذهن کې مجسموي او بيا يې د خپل شعر په زور تلپاتې کوي. په ټولو هغو هېوادونو کې چې جنګ يې شاته پرېښی، هغه کيسې يا شعرونه چې تر جنګه وروســته ليکل شوي دي تر هغو کيســو او شعرونو تلپاتې وي چې د جنګ په حالت کې ليکل شوې وي، د ښاغلي ومان د تجربو د انتقال همداسې يوه بېلګه به وګورو چې له هنري ټکنيکونو هم برخمنه ده :

د دېوال له پرهرونو وينې څاڅي
تور بخونه دروازه ټپه ړنده ده
څڅېدلې يې څرمن، خړه جامه ده
چا ليکلې پرې له پاسه کليمه ده
خو زما ياده، هغه ورځ
هغه ټکنده غرمه ده
چې مرغيو او پاختکو
جنازه د شهيدانو
د ويرژلي واټ ونه کړه
او هېڅ ژبه دوی له ويرې
د سبا خيرات ونه کړه

زما ياده هغه ورځ ده
چې تعفن ددغې سيمې
پر بربنډو اندامونو
وو يواځې
مخ په قبله باندې ولاړ
پر جنازه باندې ولاړ.

د ښاغلي علم گل سحر په يو شعر کې هم لولو چې دخپل يوه ملگري د ليک په ځواب کې زړه د شعر په ژبه تشوي او د خپل چاپېريال يو دردوونکي تصوير وړاندې کوي. په دې شعر کې ليدل کېږي چې شاعر د ډېرو غمونو حکايت کوي خو بيا هم وايي چې دا کم دي زه حيران يم چې اول کوم غم درته وژاړم، د ښوونځي د سوزولو کيسه درته اول وکړم، که پر واده د بمبارد، د ځان وژنې د پېښې حال اول درکړم او که د بې گناه ملکي کسانو پر کور د شپنيو عملياتو او په هغه کې د ښځو او ماشومانو د مرگ ژوبلې:

غمونه زښته ډېر دي
اول نو کوم يو درته ووايمه
وطن مې اور کې سوځي
زړونو کې کرکې شنې دي
اوه، هغه دی بيا يې مکتب وسوځاوه
زموږه خپلو خلکو
وايي مکتب کې درس د کفر وايي
اه هغه دی بيا توري چورلکې راغلې
هغه دی بيا له کلي دود پورته شو
بيا په واده باندې بمبارد شوی دی
بيا يوه ناوې د واده جامو کې گور ته درومي
وايي چې بيا ځانمرگی برید شوی دی
یو بهرنی ټپي دی
زموږ پنځه ويشت شهيدان شول په کې
خلکو له سره شروع کړی جنگ د خپل ځان پر ضد
زموږه خلکو بيا تصميم نيولی
چې تر هغو د يوه بل خبره هېڅ وانه وري
څو يې لندن او واشنگټن دواړه نيولي نه وي

مرګ هره ورځ ماته په مخه راځي
غمونه زښته ډېر دي
زه به نو کوم یو درته ووایمه
خو زه هم ورته یوازې نه یم
موږ اراده د ژوند کولو لرو
موږ زړه کې مینه لرو
موږ غواړو وکړو په زړو کې مینه
موږه له خپل وطنه کرکې باسو.

د روانــو حالاتو انځورګر شــاعر نذیــر احمد نذیر یو له هغو کســانو څخه دی چې همدې ورځینو ســتونزو او ناخوالو ته یې لســګونه شــعرونه لیکلي، ډله ییز قبر، قوماندان، د پنځو شپو ماشوم زړه له درز چاودلی او یو شمېر ډېر نور شعرونه لري چې د ټولو راوړل به ممکن نه وي دی. له ده نه مې یوه ورځ په فیسبوک کې وپوښتل چې ولې مو شعرونه ټول ناخوالې دي، ښــاغلي نذیر ډېــر پر ځای ځواب راکړ، د هغه په قول هغه شــاعر چې عمر یې له یوه داسې بدبخته جنګ سره برابر وي، په ژوند کې یې خوشحاله ورځ نه وي لیدلې نو هغه پرته له دې غمجنو پېښو نور څه لري چې شعر یې کړي. د هغه په قول د ډله ییز قبر د پیدا کولو یو خبر مې په رســنیو کې ولید، ورسره سم مې په ذهن کې هغه انسانان سترګو ته ودرېدل چې لاس تړلي د خپل مرګ په انتظار ولاړ وو. د هغوی ماشــومان او مېرمنې مې سترګو ته ودرېدلې چې څنګه به تر اوسه هم د خپل ورک شوي خاوند او پلار لاره څاري، هره ورځ به یې کوچني ماشومان په دې تمه وي چې پلار به یې له دندې یا ښاره بېرته راستنېږي او د لوبو شیان او خوراکي توکي به یې په لاس کې نیولي وي، خو خبر نه دي چې هغه بدمرغه انســانان په ډېر بې رحمانه ډول ژوندي په خاورو کې ښخ شوي دي. ښاغلی نذیر په خپل یوه شــعر [ګل عالمه] کې خپل ولس ته تر بمبارده وروســته دیوې کورنۍ تصویر مخې ته ږدي، د کورنۍ د ماشــومانو د مور چیغې کټ مټ هماغسې را اخلي ته به وایې همدا اوس حادثه تېره شوې ده. د پنځو شپو ماشوم زړه له درز چاودلی شعر به یې ولولو چې په څومره رومانتیک انداز کیسه د ماشومانو نجونو له لوبو او نانځکو نه پیل کوي، د ماشومانو هلکانو د لوبو یو تصویر راته وړاندې کوي بیا نو ورو ورو د همدې ماشــومانو شــهیدېدلو او د کلي د مېرمنو د زړه اوازونه راته په شعر کې انځوروي:

څو ماشومې نجونې بوختې دي په لوبو
د نانځکو ودول دی او خوښي ده
ساندې نه پیژنی مړې په کې نه شته

د خنداوو اورېدل دي او خوښي ده

لړ ترې لرې څو تنکی هلکان بوخت دي
د باچا او د غله لوبه پيل شوې
جنګ روان دی، خو د خلکو وژل نه شته
د رښتينو له خوا سوبه پيل شوې

يوه مور لګيا ده تی په خوله کې ورکړي
نوی زېږی ماشوم درد پسې اخيستی
روغتون نشته، مور يی هم ده بې سواده
بې سترغلي کسی ګرد پسې اخيستی

يو څو وري دی شوخ ماشوم دي ايله کړي
بغ او بوغ دی، دی له ميږو نه تاويږي
د خاورينې کلا مخ ته دوه سپي غاپي
ملنګ خير غواړي خو نه اورېدل کيږي

د اتلسو کلونو ښکلې پيغله
د نيا سر کې وهي ګوتې، زړه يې تنګ شو
تير کال دغه شپې بمبار وو شهيد کړی
چې ورياد ورته همزولی ((ګل ملنګ)) شو

يوه بله مور د ځوانې نږور تر څنګه
ده روانه چې د زوی بيرغ يې زوړ دی
کال پوره شو شين بيرغ به پرې دريږي
دا بيرغ چې چا د زړه په وينو جوړ دی

کلی ټول له نارينه وو خالي شوی
څوک يې جنګ ته تللي څوک يی مساپر دي
لنډه دا چې ډېر يې مړه دي او نور ډېر يې
دي بدمرغه چې په دې کلی کې ستر دي

دادي بیا د الوتکو غږ راپیټ شو
دا دي بیا د بم اواز په ځمکه خور شو
دا دي بیا له خاورین کلی دوړې خیژي
دادي بیا د چا په مېنه کې بل اور شو

د سپېرو جنډو نانځکې سپېرې نه شوې
رنګینه شوې د انسان په وینو سرې شوې
یوه مور د زوی پاشلي غړي غواړي
دادي بیا د وی. او اخ الله نارې شوې

د پنځو شپو ماشوم زړه له درز چاودلی
د پنځو شپو زچه مور چرې خوړلي
د پنځو شپو میاشت ښکاریږي ماذیګر شو
پنځو غړو د هر کور چرې خوړلي

نړیوال ځواکونه ځمکې ته راپیټ شول
دادي اوس نو کور په کور باندې خواره شول
مړه واړه دي، ږیرور ورپکې نشته
یوه سرتیري ته یې خپل واړه په زړه شول

اونی. وروسته دادي کور ته روانیږي
ځان سره وایې بیا نه راځم قسم دی
روغ ماشوم وي، خو زموږ له وېرې ومري
ما په ضد د تروریسټ اېښی قدم دی.

یو شـمېر شـعر پوهان په دې باور دي چې روانو حالاتو که له یوه پلوه پر شـعر دا اغېزه کړې چې د شـعر ژبه یې عاطفي کړې او یوازې د درد د بیان وسـیله یې ګرځولې نو له بله پلوه یې شـعر له بې مضمونی. نه هم ژغورلی، په یو شـمېر پخوانیو شعرونو کې وینو چې د پـسرلي یادونـه فقط یوه بهاریه وي، د مرګ او ژوند خبرې یوازې د لذت اخیسـتلو او یا له مرګ څخه د ویرې په خاطر شعر کېږي، خو اوسني شعرونه د پسرلي تشه داسې یادونه نه کوي چې پسرلی راغی، باغونه، شـنه شول، غرونو راغونو ګلونه وټوکول. دلته اوس پسرلی

د ژوند ربښتيني تصويرونه له ځانه سره راوړي. د سعيد زابلي په يو غزل کې پسرلی له يوه نوي مضمون سره راته معرفي کېږي چې دا ډول مضمون په پخواني شعر کې نه لرو. دی د پسرلي په يادولو د افغانستان د روانو حالاتو يو ډېر ښه تصوير د تاريخ حافظې ته سپاري، وايي:

مور ته سپرلي تازه جنگونه راوړي
په دې توپير راته بهار معلوم دی

او يا :

چې موسم يې د جنگونو پيلامه وي
دې وطن کې پسرلی هم بې ايمان دی

د لرې پښتونخوا د وتلي نقاد او شاعر ښاغلي فيصل فاران پام هم پر اوسني پښتو شعر د جنگ تاثيراتو ته اوښتی، ده د ښاغلي سعيد زابلي د شعري ټولگې "ستورو ته ناست يم له سېتاره سره" سريزه کې دغه ډول غزلونو ته بيانيه غزل ويلی او په وينا يې دا ډول شعرونه د نن وخت الميه د شعور له غبږې نه د شعر جولۍ ته سپاري چې دا جوهر په پخوانيو شعرونو کې يا نه ليدل کېږي او يا خو کم دی. په پورتني بيت کې مور ته د سپرلي له راتگ سره د تازه جنگونو کيسه کېږي، دا ځکه چې پسرلی هوا ښه وی، غرونو کې واورې ويلې کېږي، لـه گاونډيـو هېوادونو نه د جنگياليو د تگ راتگ کار اسـانه شي او د جنگ دواړه لوري په يوه او بل نامه خپل عمليات اعلانوي. دلته نو شـاعر د موسمونو د بدن پېښه هم له جنگ سره تړي او په هنري ډول د خپل ولس د بدمرغيو له حاله مو خبروي. د ښـاغلي زابلي په شـعرونو کې نور هم داسې مواد شته چې د ورځيني ژوند پېښې او انځورونه په کې ليدلی شو، دی په يو ځای ډېره نوې خبره کوي:

دا زنده گي به زنده گي وشمېرو
چې شي ماښام نو خپل سرې وشمېرو
چې بې بمباره تر خپل کوره راشي
دغه واده به بيا ښادي وشمېرو
سعيده وروسته له چاودنې څخه
تشې خولۍ، څپلۍ، کالي وشمېرو.

د رحـمان بابا پـه وينا په غزل کې خو يو بيـت وي انتخاب- تر دې وړانـدې ما فکر کاوه چـې غـزل د مضامينو د تنوع لـه مخې يو نيم بيت د جنگ د ناخوالـو په اړه ولري مگر د

ډېرو شـــاعرانو په شعرونو کې مې ولیدل چې د غزل محتوا یې ټوله همدا جنګ او د جنګ بدمرغۍ دي، ښــایي له همدې پوښتنې سره به چېرته مخ شوی وي چې ښاغلي زابلي په یو غزل کې ویلي:

سعیده تا هم له دې خپل ماحوله رنګ اخیستی
څه عجیبه ده مرګ او ژوند دې په شعرو کې ښکاري

د جنـــګ د روانـــو غمیزو یـــوه بله لویه ناخوالـــه دا وه چې زموږ ځینـــې دیني او کلتوري ارزښـــتونه یې هم زیانمن کړل، په جوماتونو کې چاودنې، په پګړیو کې د بمونو ایښـــودل، دشـــېې د خلکو کورونو ته ننوتل، سر پرې کول، په اور د ژوندیو انســـانانو سوځول، په بمبار کـــې د ټـــول کلي په ډله ییـــزه توګه وژل دا ټول هغه څه دي چې د افغانســـتان په پخواني تاریخ کې بېســـاري دي، شـــاعر چې په ټولنه کې ژوند کوي دداســـې خـــبرو په اورېدو یې روحیات متاثره کېږي، نو مجبور دی چې د خپل ولس د پوهاوي په خاطر د ګل او بلبل پر ځای یا د خال او رنجو پرځای دې موضوع ته لومړیتوب ورکړي   او ووایي:

بیا د درنې چاودنې غږ له سپین جوماته راغی
خدایه قرآن دی پاڼې پاڼې په مینار ځړېږي

او یا هم د جلال خپلواک دا بیتونه:
نه توپ نه تیارې شته او نه زغرې په جومات کې
باداره بیا نو څه کوي لښکرې په جومات کې
دا کونډې یتیمانې دا زموږ د پښتنو دي
هر چېرته چې قطار وینې سوالګرې په جومات کې
اې خدایه داسې وخت د وروروليۍ به کله راشي؟
چې یو ځای وي (پیکپې) او (رېنجرې) په جومات کې
چې دا زموږ ولس وي او دا یو تر بل وژل وي
جلاله په خدای وابه ورې سندرې په جومات کې

د جنګونو یوه بله بدمرغي دا وه چې کور، کلی، حجره، جومات یو هم په امن کې پاتې نه شـــول او په یوه کې هم انســـانان ځان مصون نه احساسوي، داسې پېښې خبرې پیدا شوي چـــې په جومات کې بمونه ږدي، په حجره کې ځانمرګی کوي، په کلي او کور ډزې کوي، په خوړ او پټي کې نامعلومه کســـان راوځي او بې ګناه انسانان وژني، دا ټول هغه دي چې زموږ ولس ورسره مخ دی او ددوی په شعر کې هم ځان ښیي. د وژنو او ویرونو دا لړۍ یوازې په بره پښـــتونخوا کې نه ده روانه بلکې لره پښـــتونخوا یې هم په خپله غېږه کې نغاړلې ده،

د عثــمان علي عثمان په یو غــزل کې به وګورو چې په لره پښــتونخوا کې د خپلو حجرو او جوماتونو څه ډول تصویر مو مخې ته ږدي:

زما د کور کلي جومات او د حجرو قاتله
پټ مخ څرګند به دې شي یه د پښتنو قاتله
ستا د بارودو د لوګو نه لاندې لمر نه وتو
دا ځل ګرمۍ کې هېڅ پوی نه شوم په ګرمو قاتله
زما توی شوې وینه هم چاته بدل نه پرېږدي
ستا توري مړ کړم خو ستا تورې زنګ وهو قاتله
دا خو زما د پښتون شکل نه دی بل بل څه دی
هغه خو نه دی داسې تا چې ځنګ ښودو قاتله
زما او ستا ترمنځ تضاد و خو بس دومره قدرې
تا اوروو قاتله ما به مړ کوو قاتله
په شین سپرلي کې بنګړیوالې زموږ چم ته راځي
په شین سپرلي کې شي هغه د شنو بنګړو قاتله

د عثــمان علی عثــمان په څېر یو بل دردېدلی شــاعر ممتاز اورکزی هــم د خپل کلي او جومات په ورانولو ویر کوي، په بمونو د زیارتونو د الوزولو کیســه راته کوي، په خپل ښارکې د وینو د فوارو تصویرونه راښــیي او چیغې وهي چې نور مې ســترګې د جنګ د ناخوالو له لیدلو ســتړې شــوي دي، اخر تر څو به وي هره خوا جنګ جنګ جنګ، دی په خپل شــعر کې د ډیورنډ د کرښــې دواړو غاړو ته راپېښې شــوې ټولې هغه پېښې شاعرانه کوي چې د جنګ د پدیدې نه زېږېدلي دي، لکه د ګل غوندې ماشومانو په سینه کې د بمونو ټومبل، د جرګو د مشرانو وژل، د انسانانو د مریو پرې کېدل او زندۍ کېدل، په ډله ییز ډول د بې ګناه ځوانانو وژل کېدل او لسګونه نورې داسې واقعې په موزونو الفاظو د شعر په جامه کې نغاړي او خپلو مخاطبینو ته یې وړاندې کوي:

د وینو فوارې دي هرخوا جنګ جنګ جنګ دی
زمونږ زړونه اري دي هر خوا جنګ جنګ جنګ دی
پردي خلک راغلي دي خپلوان را ځخه وژني
تور سرې او سپین ږیري او ځوانان را ځخه وژني
جرګې به راته څوک کوي مشران راځخه وژني
د ګل په سینه بم تړي کمکیان را ځخه وژني

نادودې مسخرې دي هرخواجنګ جنګ دی
زمونږ زړونه ارې دي هر خوا جنګ جنګ جنګ دی
دا څوک دي په بمونو يې تباه کړل زيارتونه ؟
بابا عبدالرحمان له پښتنو نه کړي سوالونه
څوک شته چې د ټوپک والا نه ونيسي لاسونه ؟
محفوظ نه دي ، د خاورو لاندې هم زمونږ هډونه
د چا په ا شارې دي هره خواجنګ جنګ جنګ دی
زمونږ زړونه ارې دي هره خوا جنګ جنګ جنګ دی
يو خوا توره لونګۍ او بل خوا سپينه شان ماښۍ ده
په مينځ کې يې راګېره دا زمونږه دنياګۍ ده
چې تاو رانه چاپيره د زنځير هره کړۍ ده
دنيا چاوی ښايسته ده ، د بارودو يوه ډېری ده
په شونډو مو نعرې دي هرخواجنګ جنګ جنګ دی
زمونږ زړونه ارې دي هر خوا جنګ جنګ جنګ دی
دا څه ظلم يې وليده عالم راته ژړيږي
زما په لاس کې ګوره دا قلم راته ژړيږي
هر ګل راته ژړيږي او شبنم راته ژړيږي
زما غم يې چې وليدلو غم راته ژړيږي
مرۍ دي ، غرغرې دي هرخواجنګ جنګ جنګ دی
زمونږ زړونه ارې دي هر خوا جنګ جنګ جنګ دی
چې نن زمونږه داسې دی سبا به وي لا څنګه ؟
تور تم کې رالوی شوي يو ر ڼا به وي لا څنګه ؟
طالب به وي لا څنګه او ملا به وي لا څنګه ؟
اشنا ! بلا دي واخلمه بلا به وي لا څنګه
هم دغه څو څهرې دي هر خوا جنګ جنګ جنګ دی
زمونږ زړونه ارې دي هر خوا جنګ جنګ جنګ دی
تور خمه تانه پورې او راپورې دي جنګونه
پردو راته سوغات کې نن راوړي دي مرګونه
له څېرمې ليونې يو رانه هيردي خپل نومونه
توپير نه شو کولی،کوم ازغي دي کوم ګلونه
نسکورې منارې دي هرخوا جنګ جنګ جنګ دی
زمونږ زړونه ارې دي هر خوا جنګ جنګ جنګ دی

په شعر کې جنګي اصطلاحات

د زړګي بم مې ستا د سترګو په ريموټ تړلی
يو سترګک ووهه زما د شهادت لپاره
(محمدعليم بسمل)

افغانســتان پــه تېرو پنځه ديرشــو کلونو کې د بحرانونو او پېښــو ځمکــه وه، له سر نه تر پښــو دا خــاوره په ګوليو، چاودنــو او ټپونو کې پټــه وه. نړيوالو په کې ډول ډول وســلې د تش لاســه ولس پر ضد اســتعمال کړې او د وســلو ديوه لابرتوار په توګه يې ددې وطن له کليو او ښــارونو نه کار واخيســته. دا چې ددغو جنګي وســايلو او وســيلو نومونه او يادونه هره ورځ په ولس کې کېږي، نو پښــتو شــعر ته يې هم لاره پيدا کړې. په ډېرو اوسنيو پښتو شعرونو کې د ځانمرګي، ريموټ کنټرول بم، بې پيلوټه الوتکو، ټانګونو، راکټ، کلاشنکوف، کلاکوف، تــوپ، پسرلني عملياتو، نظامي توپانونو او غورځنګونو، د بدرعملياتو او نورو ډېرو وســايلو، عملياتــو او نظامي تجهيزاتو نومونه وينو، خو هغه څــه چې په نظمونو او غزلو کې ډېر يادېږي هغه ځانمرګي، استشــهادي، انتحاري بريدونه دي. لامل به يې ښــايي دا وي چې دغه حملې ډېرې ويرونکي دي، په دې وروســتيو کې د ډله ييزو ځانمرګو حملو پېښو د افغانســتان د خلکو ذهن ته ټکان ورکړ، شــاعران او ليکوال يې دومره متاثره کړل چې په ليکنو او شعرونو کې يې دې مسايلو ته پوره پام واوښت:

هـــر يـــو تـــوری د غـــزل زمـــا خپل زړه خـــوري
زه ځـــانـــمرګـــی يـــمـــه خپل زړګـــي ته بـــم ړدم

(غني هاشمي)

د ښــاغلي پيرمحمد کاروان [چنار خبرې کوي] مجموعه يو له هغو شعري ټولګو څخه ده چې دجنګ د ناخوالو ډول ډول هنري انځورونه په کې ليدلی شــو، د چنار خبرې کوي او ورپسې د ښاپېرۍ د ورغوي شعرونه زياتره دجنګ موضوعاتو ته ځانګړي شوي، پر هېواد او هېوادوالو د راپېښــو حادثو او بدمرغيو په دې انځورګريو کې کله کله ښاغلي کاروان دومره ژور تللی چې د شعر زياته برخه يې د همدغو جنګي وسايلو او تجهيزاتو نومونو احاطه کړې،

په لاندې شــعر کې به وګورو چې د څومره جنګی وسایلو نومونه یې شعر ته ور ننوتي او ده څومره شاعرانه کړې دي:

زموږ ژوند لکه نجلۍ زموږ د کلي
چې د جنګ په ورځ پیدا شي
او د جنګ په شپه شي پېغله
د ښایست په ایینه کې
اول موسکه شي، بیا کټ کټ په خندا شي
چې نلۍ یې شي رجړومه
دسل ډزې ماشینګڼې
سلایي یې ماته ستن د کلاکوف شي
د خنجر په څوکه خال پر زنه کېږدي
له ناچاودي بم نه وباسي
نري نري تارونه
په کې وپیي مرۍ او مرغلرې
په ځونډیو کې یې پټې کړې هنداري
ترینه جوړ کا امیلونه او هارونه

په پورتني شــعر کې موږ د څو جنګي وسایلو نومونه لکه سل ډزی ماشینګڼې، کله کوف او ناچــاودی بــم نومونه وینو چې ښــاغلي کاروان شــاعرانه کړي او د خپــل ولس د ژوند ښــه تفسیر یې کړی. ښایي ځینو لوســتونکو به لیدلي وي، چې زموږ پر کلیو دومره بمونه اورېدلي چې وروسته بیا خلکو لویو مرمیو له پوچکو او سرګلولو نه د خپلو بامبوټیو او برنډو په ښکلي کولو کې کار اخیستی. لکه څنګه چې د ښاغلي کاروان په شعر کې لیدل کېږي ښــایي ډېر ي داســې نجونې وي چې د مرمیو له پوچکو نه یې ځانته رنجړومې جوړې کړې وي او نارنجک بمونه خو ما په خپلو ســترګو لیدلي چې خلک یې اوس د نسوارو د دبلي په توګه استعمالوي. د ښاغلي پیرمحمد کاروان دې شعر راته په شلمې پېړۍ کې د افغانستان د یــوه کلي او د هغــه کلي د ولس انځور وړاندې کړی دی. د هېواد دوتلي کیســه لیکوال ښــاغلي سعدالدین شــپون په شعرونو کې هم دافغانســتان د دوه دوه نیمو لسیزوپیښې او تراژیدۍ وینو او په ځانګړي ډول هغه اصطلاحات او نومونه چې د روســانو له یرغل سره یو ځای افغانســتان ته راغلي دي، د ښاغلي شپون په شــعرونو کې بیا له نورو شاعرانو سره لږ څه توپیر شــته هغه دا چې دی د جنګ له ناخوالو شکایت ته هم حماسي شکل ورکوي. د ښــاغلي پیرمحمد کاروان په وینا: د ښــکلایوه معنی هم د هر څه په ځای او مناسبه کارونه ده . د شپون د شاعرۍ د تخیل کمال په دې کې دی چې حماسه په تغزل کې نغاړي او د

هنر یوه ښکلې تابلو ترې جوړیږي، لاندې بېلګه وګورئ چې د شوبلو (ټانګونو) نوم په شعر کې ښکلي او په څه شاعرانه انداز خوندي کوي:

ستا دسترګو شوبلې راغلې
د زړه کلي ورانوي
کېږي وروځې نرې ملا دې
ښتانه روسانوي

یا دا بیتونه:
نیمه شپه کې راغله تورې سترګې سره لاسونه
تورې غوړې څڼې لکه سوي درمندونه

ټيک یې په تیاره کې پړکیده لکه برېښنا
شرنګ یې د بنګړیو لکه کړچنده ټانکونه

په پورته شعر کې وینو چې موضوعاتو، کلماتو او د جنګي وسایلو نومونو ته څومره مناسبه زمینه سازي شوې ده. ډېر شډل کلمات او تصویرونه په داسې ځای کې راوړل شوي چې ښکلي ښکاري .د غوړو څڼو لپاره سوي درمندونه که له یوې خوا نادره تشبیه ده،نو له بلې خوا د جنګ هغه شېبې انځوروي چې د انسانانو تر څنګ فصلونه او درمندونه همد جګړې آژدها تر ستوني تیرول . ټانکونه ظاهراً څومره ویروونکي، ورانوونکي او غیر شاعرانه ښکاري خو دا چې دبنګړو د شرنګ ملګری شوي دي، همدا کړچنده ټانکونه ښه لګیږي او لوستونکي دتغزل تر څنګد جنګ له ژوبلو او لولپه شېبو نه هم بې خبره نه پاتې کیږي .

 په تېرو لســو کلونو کې بیا په شــعر کې د ټانګونو او شوبلو خبرې نه کېږي، ځکه د جنګ بڼې او شکل توپیر موندلی دی، اوس که کوم ځانګړي عملیات نه وي، نو د ټانګونو کتارونه چې پخوا به خلکو ورته قوه ویله نه لیدل کېږي، هغسې درځن درځن الوتکې هم په اسمان نه ښکاري، اوس که بمبار هم کېږي نو د بې پیلوټه او «بی ۵۲ » په وسیله کېږي. ددې دور په شــعر کې ناڅاپي او چریکي حملې دي، حادثــې دي، ځانمرګي دي، د سرونو پرېکول دي، د ژوندي انســانانو او ښارونو ســوځول دي، د شپې عملیات، ډله ییز بریدونه او داسې نور... د ښــاغلي جیلاني جلان یو ازاد نظم به ولولو چې په اوسني وخت کې د افغانستان دیوه ښار یو دردوونکی تصویر مو مخې ته ودروي.

د ښار هېنداره کې مو اوړي تصویرونه عجیبه عجیبه
د شپې تصویر په لمبو زیږ د ورځې سور په وینو
او د ښار ځمکه توره سوې کنډوله کنډوله
پکې غبار د ویرې ،وهم او وحشت تاویږي
د ښار وګړي ته وا مړي له قبرو راوتي
الوتی رنګ، سپیره مخونه
او د ډار تبه د هرچا په وجود ښخه ده
ته وا چې خدای پرې خوره کړې د قیامت ورځ ده

د ښار هېنداره کې مو اوړي تصویرونه عجیبه عجیبه
هلته دښار په یوه لوی واټ کې تصویر د یوې چاودنې ښکاري
د واټ په ګردو دیوالونو ښخې
ددغه ښار د انسانانو غوښې
دنارینه وو، ښځینه وو او معصومو ماشومانو غوښې
او هرې خواته چې ته مخ اړوې
درد، ویر او سلګۍ وریږي
دښار محیط باندې د سره قتل ږلۍ وریږي

د ښار هېنداره کې مو اوړي تصویرونه عجیبه عجیبه
کله نه کله پکې یو نیم تت تصویرد ژوندانه د ښکلاګانو راشي
خو هغه دومره تت وي
چې ان د زړه په سترګو هم نه ښکاري
لکه د یوې شیبې خوب راشي په شیبه کې لاړ شي

د ښار هېنداره کې مو اوړي تصویرونه عجیبه عجیبه
خو یو مغرور تصویر، شانداره تصویر
ددې هېندارې پر مخ ډېر د هغه چا راځي چې
دانسانانو د سرونو په غونډۍ ولاړ دی
اوس یې هم توره لاس کې سره نیولې
د خپل وحشت دخپل بدرنګ هوس په زور
ددغه ښار دانسانانو وینې
لکه روا شراب په سر اړوي

د ښار هینداره کې مو اوړي تصویرونه عجیبه عجیبه
ټول تصویرونه د غمیزو، بدمرغیو د دردنو ډکې
ټول تصویرونه یو پیغام ورکوي
د ناهیلۍ په ایرو خړ پیغام د ښار لپاره.

نه پوهېږم چا راته دا خبره کړې وه چې د جنګ د بدمرغیو په اړه ویل شویو شعرونو کې یوازې پیغام او د پېښې ګزارش لېږدول کېږي، دغه شعرونه یوازې محتوا ته پاملرنه کوي او د ژبې تکنیکونه، جوړښت او شعریت ته دومره پاملرنه نه کېږي. مګر د ښاغلي جیلاني جلان پورتنی شعر او د ځینو نورو شاعرانو شعرونه ښیي چې یوازې د پیغام لېږدولو او د پېښې د ګزارش ورکولو ادعا سمه نه ده. د جیلاني جلان په شعر کې تصویرونه، کلیواله ژبه، پیغام او استعارې ټول هغه څه دي چې د یو ښه شعرټول لازم مواد پوره کوي او شعریت یې په ازبات رسوي. دغه شعر خپلو مخاطبینو ته دا ثابتوي چې د جنګ سببونه په وارخطایۍ نه دي بیان شوي، په شعر کې شعار نه شته چې تور او سپین سره بېل کړي یوازې هغه دردونه او دردوونکي تصویرونه دي چې هره ورځ ورسره افغان ولس مخ کېږي. ددغسې هنري شعرونو په لیدو کله کله خو ماته دا فکر پیدا شي چې ادبیات به مو که خیر وي تر جنګه وروسته وده وکړي، ځکه زما د معلوماتو له مخې د نړۍ یو شمېر لوړ اثار تر جنګونو وروسته لیکل شوي دي. اوس چې په فیس بوک او ویبپاڼو کې کوم شعرونه لیدل کېږي په زیاترو کې دجنګ موضوعات په ډېره هنري توګه شاعرانه شوې وي، له دې کاره داسې پایله هم اخیستل کېدای شي چې جنګ که زموږ ژوند ګډ وډ کړی دی، نو له بلې خوا یې پښتو شعر له بې موضوعۍ نه راویستلی، شاعر چې هره خوا مخ اړوي له یوې پېښې او حادثې سره مخ کېږي او که چېرته په خپل هنر برلاسی وي نو بیا کولای شي همدې پېښو ته هنري رنګ ورکړي او ټولنې ته یې وړاندې کړي. د مجید قرار دوه بیتونه به ولولو چې مینه او غمیزه یې سره غاړه غړۍ کړې ده، که یوه خوا راته په کنایي ژبه د خپل جانان د ښایست زور رانښیي نو له بلې خوا خپله مینه هم هغه انتحاري کس ته ورته بولي چې په یوه ځل بڼې کیګاڼلو خپل ټول ژوند تماموي:

دخپلې مینې مې جانان ته اظهار نه و کړی
اوس په دې پوی شومه چې دا مې ښه کار نه و کړی
زه څه خبر وم چې په تا پسې کتل څه مانا
که زه خبر وای ما به دا انتحار نه و کړی

(مجید قرار)

لکه دمخه چې مې یادونه وکړه د انتحار او ځانمرګو موضوع په اوسنیو شعرونو کې تر

نورو مسـايلو زيات ليدل کېږي، ښـايي لامل يې دا وي چې يا خو له ځانمرګو خلک سخت ويرېـدلي او يـا هم دغه کار ورته يو نوی کار ښـکاري او ددوی په افکارو او تخيلاتو يې هم تاثير کړی. په غزلو کې داسـې ډېر بيتونه ليدلی شو چې د ځانمرګو تصويرونه د تاريخ په حافظـه کې خوندي کوي او په شـعر کې د نويو اصطلاحاتو له پلـوه نوې زياتونې کېږي. لاندې بيتونه ولولئ:

غيږدګلبدنوخوشرره انتحاردی
څنګه به نوروغ له انتحاره سړی راشی

د دې ولس لاس خدای خبرکومې بلا څټلی؟
څوک يې ځانمرګي کې مری، څوک يې دبمبارندرانه

(ارشاد رغاند)

ډېرې سترګې درپسې دي ښار ته مه ځه
دځانمرګو اوازې دي ښار ته مه ځه

(بسم الله ارمان)

راشه لږ مې زړه تر خپل انکاره وروسته وګوره
حال ددغه ښار تر انتحاره وروسته وګوره

(شمسزی)

دا هم د ځانمرګي اراده غواړي
عشق په هره لار خطر کرلی دی

(مصطفی سالک)

پـه پورته بيتونو کې مـو وليدل چې په ارادي او غير ارادي ډول د شـاعرانو په بيتونو کې ځانمرګی ياد شـوی او په يوه نه يو ډول له يو څه سره تشـبيه کې راوسـتل شوی، اوس که شاعران تشبيهاتو او استعارو ته هم مخ اړوي، نو کله کله به په کې همدا د جنګي وسيلو او وسايلو نومونه اخيستل کېږي، د صفی الله باران په يوه لنډکي ازاد شعر کې به ولولو چې د جانان جدايي د ټوپک له مرمۍ سره تشـبيه کوي، خپلې مينې ته وايي دټوپک د مرمۍ په څېر تېز او لرې لاړې، دومره لرې چې بېرته راتګ دې ممکن نه دی:

ګلې دا څه دې وکړل!!!؟

مانه په سهوه دومره لرې لاړې
لکه مرمۍ چې په یوه ماشه راښکلو باندې
له ټوپک لاړه شي بیا نه رادرومي.

دمحمدالله کمال دا بیتونه وګورئ چې څومره جنګ ځپلي دي، د جنګ ناخوالو یې ذهن دومره اغېزمن کړی او په سترګو یې داسې توره تیاره راغلې چې اوس توره بلبله هم هوا کې ورته الوتکه ښکاري او بیا د هغې له لیدو سره سلګونه ویرې او اندېښنې یې زړه کې پیدا کېږي:

څه بې پروا او څه زړه توري چې له ناز ښکارېږي
د کلي ښکلي نن په بل ډول انداز ښکارېږي

کوم جادوګر مې خدای خبر په سترګو څه کړي دي
توره بلبله هم هوا کې راته جاز ښکارېږي

دا یو منل شوی اصل دی چې د شاعر پر ذهن دچاپېریال تاوده او ساړه اغېز لري، د افغانستان د ځوان نسل شاعري په جنګي حالاتو کې وده کړې ده، دجنګ پېښې، د حالاتو تصویرونو او بیا ډېره مهمه خبره داده چې دیویني قاتل او مقتول یې دواړه خپل دي، دواړه دیوې کلیمې وروڼه دي، ددواړو عقیده یوه ده، دواړه ځان په حقه ګڼي خو د پردیو له خوا له یو بله ناخبر ساتل شوي دي،

که لر غورځېږي که بر غورځېږي
بم مو د زړونو په سر غورځېږي

(نصرت الهام)

سوله په شعر کې

مودې مودې ویده وې په ټپي ټپي مړوند
را ویښ شه اوس د شنو بنګړیو شرنګه ځوانیمرګه
(شرر ساپی)

سوله لوی نعمت او الهي امر دی، چې په شتون کې یې د انسانانو عزت،سوکالي او ارامي خوندي وي . د اسلام مبارک دین چې ټول بشریت ته د سولې او ښو اخلاقو لارښوونه کوي، تل یې خپلو پیروانو ته امر کړی چې خپلې سیاسي او ټولنیزې غوښتنې په یوه داسې چوکاټ کې مطرح کړي چې ټولنیز نظام ګډوډ نه شي او د انسانانو ترمنځه ستونزې را ولاړې نه کړئ. د اسلام د مقدس دین د ارشاداتو فلسفه داده چې انسانان باید په یوه ارامه او سوکاله ټولنه کې ژوند وکړي ځکه سوله دیوې ټولنې تر ټولو مهم او لوی ضرورت دی.

د افغانستان په څېر جنګ ځپلې ټولنې چې د جګړو له لاسه یې څو کاله پرله پسې ورانی ، د ابادیو تباهی او د انسانانو بېساري مرګ ژوبلې لیدلي تر ټولو زیات سولې او ټیکاو ته اړتیا لري. زموږ د وطن او وطنوالو غوندې نورو نړیوالو هم د جنګونو ناتار لیدلی دی، پر هغوی هم جنګ ځمکه سره تبی ګرځولې وه او فریادونو یې د اسمان تر شنې ګومبزې لاندې زړه غوځوونکې ازانګې کړې دي، خو یو شی چې زموږ د هېواد له حالاتو سره توپیر لري هغه داده هر کله چې دې جنګ ځپلو ملتونو له خپلې اوږې نه د جګړې درونږ بار غورځولی نو امن ته ورغاړې وتي دي. هغه تېروتنې یې جوړې کړې چې د جنګ په شېبو کې ترې شوې وې، دخپلو هېوادونو ورانې ویجاړې یې یوه په بله پسې داسې ابادې کړې چې د ورانی نښه هم په کې پاتې نه شوه، دوی په نیمه ګېډه خو په پیاوړي هوډ سختو کارونو ته ملاوې وتړلې، پیاوړی هوډ او اخلاص هغه د چا خبره تور کمر کې لاره باسي او د غرونو د رحمتونو اوبه تر وچو للمو رسوي، د نړۍ ډېرو جنګ ځپلو ملتونو دا هوښیاري کړې چې له خپلو تېروتنو یې عبرت اخیستی، ځانونه او ذهنونه یې جوړ کړي او له نوي سره د ژوند په ډګر کې په ښو ودرېدلي دي چې زموږ اسیایي هېواد جاپان یې ژوندی مثال دی.

زموږد هېواد خلک مسلمانان دي او اسلام مسلمانانو ته حکم کوي چې په خپلو منځونو

کې اخوت او ورورګلوۍ کې ژوند وکړي. په پښتو اوسنیو شعرونو کې هغه څه چې په دې وروستیو کې زیات لیدلی شو هغه دسولې او سوکالۍ غوښتنه ده. پښتنو شاعرانو درک کړي چې د افغانستان خلک په تېرو پنځه دېرشو کلونو کې ډېر دردونه او کړاوونه ولیدل او ددې کړاوونو لامل همدا و چې یو او بل مو نه شول زغملی. همدا اوس هم په هېواد کې وسلوالې جګړې روانې دي، د وسلو د ډېروالي او د ډول ډول جنګي وسلو او وسایلو په استعمالولو هره ورځ لسګونه بې ګناه وګړي شهیدانېږي، چې دا ولس نور دداسې ناخوالو د زغملو تاب نه لري. په اوسنیو شعرونو کې له هېواد سره مینه تر ټولو سیاسي پولو پراخه ده، ګډ دین او ګډ رنځ هغه مشترک توکي دي چې دځوانو شاعرانو په شعرونو کې سر راښکاره کوي. زیاتره اوسني پښتو شعرونه که وځېړل شي نو درې سرچينې به لري: مینه، نفسیات او د هېواد ناخوالې. د پښتنو شاعرانو له نظره سوله یوازې د ددو متخاصمو ډلو له خوا د جګړې بندیز ته نه وایي، بلکې په پښتو شعر کې له سولې نه لوی او پراخ مفهوم اخیستل کېږي چې د انسانانو له فردي اخلاقو را نیولې تر ټولنیزو او سیاسي چلندونو ټول په ځان کې رانغاړي. ددې شعرونو په مصداق سوله یانې په ژوند کې د فردي او ټولنیز ژوند اصلي رنګ او یوې مطلقې ارامۍ او سوکالۍ ته رسېدل.

شاعر نازک زړه او حساس ذهن لري، په وړه خبره ډېر ځورېږي او په ډېره وړه خبره به خوشحاله شي، همدا یې لامل دی چې د دردېدلو په وخت زموږ د ولس ډېر دردونه ، غمونه او غوښتنې تر ټولو زیات د شاعرانو په کلام کې محسوسېږي، خو همدغه شاعران چې بیا کله د سولې یوه ځړیکه وګوري دومره ورته خوشحاله وي چې خپل ولس ته ژر ژر د خوشحالۍ زیری ورکوي. په پښتو شعرونو کې سلګونه داسې مثالونه لرو چې شاعرانو په کې سوله غوښتې، له جنګه سټړیا او کرکه یې څرګنده کړې او پر ښکېلو خواو او نړیوالو یې غږ کړی چې دې ولس ته نور سکون په کار دی، ارامي او سوکالي ورته په کار دی. شاعر د یوه سوله غوښتونکي موجود په توګه هره خبره سولې او سوکالۍ ته تاووي، دی که د غنمو وږی یادوي،که د شبنم څاڅکي یادوي، که د ماشوم مخې ته پروت کتاب یادوي او که په پسرلي کې غوړېدلي ګلونه دا ټول هغه څه دي چې دده سوله دوستی ذهن یې د ټول انسانیت لپاره غواړي. همدا یې لامل دی چې کله کله په تورو تیارو کې هم ګلالي خیالونهویني له ځان سره وایي چې سوله راتلونکې ده، بالاخره به د سولې او سوکالۍ دښمنان په خپلو کړنو پښېمانه شي او د هېواد د ناخوالو په لیدلو به ددوی په سترګو پښیمانۍ ښکاره شي، دجنګ پر ځای به په خپلو سترګو کې دمینه ناکو نظرونو جنګونه راوړي د جنګي اسونو پر شا به یې د سولې جنډه رپېږي، ښاغلی کاروان وایي:

جنګ به یې وژلی وي د سترګو جنګ به راوړي
ګورې به جنګي اسان د سولې رنګ به راوړي

د شرر ساپي په زړه کې چې بیا کله د سولې هیلې غوړېدلي او د سولې کوم څرک ورته چېرته په وطن کې ښکاره شوی نو له خوشحالۍ او شوخۍ یې د یار په لېچو کې پر ویدو غمجنو بنګړو غږ کړی چې:

مودې مودې ویده وې په ټپي ټپي مړوند
را ویښ شه اوس د شنو بنګړیو شرنګه ځوانیمرګه

که خپلو کلاسیکو ادبیاتو ته وګورو، کلونه کلونه دمخه هم شاعرانو شعر د سولې او دوستۍ د یوه پیغام وړونکي په توګه کارولی، دوی تل هڅه کړې غوره ارزښتونه لکه عدل، احسان، مینه، دوستي او نور په ټولنه کې ژوندي کړي ، دوی په خپلو شعرونو کې پاچاهان او واکمنان عدل او انصاف ته بلل او په خپلو ښکلیو او عاطفي شعرونو یې د دوی په زړه کې د مینې او محبت بځرو ته پوکی ورکاوه. د اوسنیو ځوانو شاعرانو په ځانګړي ډول هغوی چې له جنګ سره یو ځای مزل کوي زیاتره شعرونو کې سوله غوښتل کېږي، له واکمنو څخه غواړي چې نور دې د توري پر ځای دپوهې رڼا په لاس کې ونیسي او د هېواد په ګوټ ګوټ کې دې دا رڼا خوره کړي. د احسان الله درمل په لاندې غزل کې به وګورو چې یو شاعر څنګه د سولې د راتلو په هیله شپې او ورځې سبا کوي، د هېواد د ټولو وګړو په څېر دده لویه هیله هم همدا ده چې افغانان په خپل کور کې په امن کې ورځې شپې تېرې کړي، دوی وایي لوږه، تنده هر څه زغملی شي خو نور د خپلو ورونو د وینو ویالې نه شي لیدلی، دی سولې ته شکایت کوي او وایي چې موږ لکه پرخه دا څو کاله پر اغزو درته شپې تېرې کړې، زړونه مو ستا د راتلو لپاره د انتظار په لمبو ولاړ وو، ډېر وځنډېدلې اوس یې نو وخت دی چې د ګلاب غوندې مخ راواړوې، ځکه چې له ماشومتوبه ان د ځوانۍ تر مرحلې موږ ستا په تمه پر اغزو شپې تېرې کړې دي. احسان الله درمل په تورو جنګي سترګو کې هم سپینه سوله غواړي او وایي چې د انقلاب غوندې دې په کې په ناڅاپي ډول را پیدا شي چې زړونه مو ارامه او خلک مو سوکاله شي:

مونږه لکه پرخې درته شپې پر اغزو تېرې کړې
اوس خو مخ ظالمې! د ګلاب غوندې راواړوه

زړونه ستا راتلو ته پر لمبو د انتظار ولاړ
خدای دې پر دې للمو د سیلاب غوندې راواړوه

خدایه سپینه سوله خو په تورو جنګي سترګو کښې
لړه د سپېڅلي انقلاب غونډې راواړوه

د ډېرو ځوانو شـاعرانو د شـعرونو له محتوا نه ښـکاري چې د افغانستان خلکو که څه هم د خپـل تاریـخ ډېره موده په جنـګ کې تېره کړې، مګر نور نو له جنګه سـتړې دي، نور نو غـواړي خپلـو اولادونو ته د ټوپک پر ځای قلم ورکړي. ددوي په نظر د جنګونو زغرې دا څو کاله کېږي چې په ځوانانو باندې ویشـل کېږي، ځوانان به دجنګ په جامو پوښـل کېږي، مګر ترڅنګ یې د امن غونډې نازکې پېغلې د خپل سرتور سر د پټولو لپاره ټیکری نه لري. شاه سعود وایي:

جنګونو زغرې په ځوانانو باندې و وېشلې
د امن پېغلې راتــه ووېل چې څادر نــه لــرم

دوی وایي په اور کې زیات وسوځېدو، پرون او نن خو مو کورونه و نړېدل ، نو خدایه پاکه د سباني نسل لپاره خو مو کورته امن راوله:
په اور کې وسوځېدم خدایه! له تا امن غواړم
نن که مي ونړېږي کور خو سبا امن غواړم

د نن په ډېرو شـعرونو کې لولو چې شاعر نه غواړي دنیا په وینو کې غرق پرق شي، ګلونه او ګلغوټــۍ پــه باغونو کې ورژېږي، د بېوزلو خلکو ډوډۍ به وینو ککړه شي، د سـهار وږمه قتله شي، د چا په کور ویر او ماتم وګوري او د ژوند ښکلا بدرنګه شي. د نن د شاعر زړه په جنګ کې سـتړی کېږي نو ځکه خو چیغې وهي چې خدایه د امن پرښـتې راولېږه، د امن کوترې راولېږه، داسـې کوترې چې په وزرونو پورې یې لمبې نه وي، د سـمیع الله تړون دا شعر ولولئ:

د رباب غېږه کې یو ترنګ دې جنګ نه لري تبښتي
د ټپو شور د بنګړو شرنګ دې جنګ نه لرې تبښتي

خدایه د امن پرښتي دې رانه ټولې تاو کړه
دا کابلی زړه مې نور تنګ دی جنګ نه لرې تبښتي

څه سپین خو نه دی چې سرې وینې یې په مخ ښکاره شي
جانان د رنګه غنمرنګه دی جنګ نه لرې تښتي

یو لاروی د چم ګاونډه پټ په غلا تېرېږي
ددوی په کلي کې خو جنګ دی جنګ نه لرې تښتي

په پېښور کې یې تسل نه شي له آټکه اوړي
لایې په غوږ د راکټ کړنګ دی جنګ نه لرې تښتي

جانانه مه جنګوه سترګې چې ازارېږي نه کړې
ټرون د خدای ساده ملنګ دی جنګ نه لرې تښتي

د هېواد یوه بله شاعره نبیله غزل بیا خپلو خلکو ته یادونه کوي هر قوم چې د سولې پر ځای جنګ ته مخه کړې ده نو له خپله ژونده یې خوند نه دی اخیستی. د سولې په اړه د ټولو شاعرانو ګډ نظر دی او ټول خپلو خلکو ته وایي چې ویښ شئ، جنګ د اوسني عصر ښېګڼه نه بلکې بدګڼه ده، د پردیو په اشاره لګېدلواورونو کې ستاسې د اولادونو ارامي او سوکالي هم نه شي ډاډمن کېدای، تاسې به د نړۍ ملیونران شئ، بلډینګونه او ودانۍ به ابادۍ کړئ، خو تر هغې چې مو د خپل ولس په زړونو کې د سولې راوستلو له لارې ځان ته ځای نه وي پیدا کړی، ستاسې دا ټوله شتمني به درته بلا شي، د نبیله غزل شعر به ولولو چې نارینه و ته پېغور ورکوي چې ستا د تورو خرپا څه کومه زما په مخ کې دې هغه پخوانی مهربانه رنګ نه شته:

چې په سوله د چا جنګ دی بدل شوی
ګوره وخت یې هم په څنګ دی بدل شوی

د باروتود لوګو له تنفسه
د کابل د حورو رنګ دی بدل شوی

درپسې به د زیړي په رنځ اخته شم
داغ د زړه مې نور په زنګ دی بدل شوی

د شپیلۍ غږ د شپې نه اورم په خوب کې
که زیارت نه جوړ ملنګ دی بدل شوي

زورور شوې چې په زوره ديدن غواړې؟
که انداز دې د قلنګ دی بدل شوي ؟

ته به څه کوې د تورو په خرپا کې ؟
چې زما مخ کې دې رنګ دی بدل شوي

سميرا کوچۍ چې د خپل ولس ناخوالې او بدې ورځېويني نو پاک څښتن ته په ډېره مينه فرياد کوي چې د تخليقونو خاونده دنړۍ ډېر هېوادونه دې ارامه پيدا کړي خو افغان ولس دی چې له کلونو کلونو د جنګ په اور کې سوځي. د اغلې سميرا کوچۍ په دې شعر کې د يوې پښتنې د خولې سوچه خبرې او د ژوند راښه تصويرونه ليدل کېږي، دا هغه څه انځوروي چې د جنګ په دوران کې يې په خپلو سترګو ليدلي، دخپل چاپيرچل تصويرونه يو يو يادوي او خدای پاک ته زارۍ کوي چې خدايه پاکه ستا د تخليق يوه حصه ته ګورې چې له ډېرې مودې نا ارامه ده، نارينه يې جنګ ځپلي، تورسرو يې د ژوند ټولې خوږلنې له لاسه ورکړي ايا ته ددې تورسرو زارۍ او فريادونه اورې او که نه:

د تخليقونو ستر واکمن خاونده
ټول کاينات دې پر ارامه اوسي
ستا د تخليق يوه حصه ده مګر
چې پر دې سيمه نا ارامه اوسي

نارينه نشته ټوله جنګ ته تللي
ستا د تور سرو سوال قبلېږي کنه؟
چې د شاهين له پنجو ځان وباسي
د دې کوترو سوال قبلېږي کنه؟

د يوه وران کاله په وره کې ولاړ
ښکلې ماشوم واړه سوالونه لري
غواړي دعا ستا په طرف ولېږي
مګر نه لپې نه لاسونه لري

یوه درنه یوه سپېڅلې پېغله
راځي په اوښکو یې لمانځنه کوي
د یوه ځوان په پښو کې ځان غورځوي
د تللي ورور ورنه پوښتنه کوي

چې غوړېدلې نه وي ورژېږي
پر ګل غوټۍ دي زړه خوږېږي کنه؟
بیرته چې باسې یې په سره ډولۍ کې
پر ناوکۍ دي زړه خوږېږي کنه؟

د شا زلمو څوڼې خو وسوځېدې
کور مو سوځېږي بورجل اور اخیستی
اوس مو د لېچو بنګړي شرنګ نه لري
پاس پر تندي مو اوربل اور اخیستی

پر سر یې تور دېوان ولاړ مصلح
زموږ د امام په تن زخمونه لګي
دا ستا په کور کې امن پاته نه شو
پر منارو یې راکټونه لګي

نو ای د سترو قدرتو خاونده
و موږ ته سوله راکړه سوله راکړه
چې مو سجدې په کې کافري نه وي
نوی ژوندون له نوي روله راکړه

نارینه نشته ټوله جنګ ته تللي
ستا د تور سرو سوال قبلېږي کنه؟
چې د شاهین له پنجو ځان وباسي
د دې کوترو سوال قبلېږي کنه؟

ځوان شاعر عبدالرحیم هلال بیا د ملالۍ کلي ته راشه تر عنوان لاندې سولې ته زارۍ کوي چې موږ درد لرو خو اوس د ډېر درد له لاسه ان د فریاد ویستلو چل هم رانه هېر شوی دی، خبرې لرو، جرګه او جرګه مار لرو خو د جرګې مارو د راټولو اراده په چا کې نه شته.

د سولې کوترې ته وايي چې په خپلو معصومو وزرونو کې سوله راوړه او زموږ تنده پرې ماته کړه، د ســولې په تمه په دې ليکل شــوي شعر کې خپل ولس ته ډېر هغه انځورونه وړاندې کوي چې د انســان په زړه کې عاطفه راويښــولی شي، د جومات شــهيد کېدل، د رود ټپي کېــدل، په رود کې د مړوندونــو راتلل او ډېر هغه نور تصويرونه چې افغان ځوان نســل يې ډېرې بېلګې په تېرو کلونو کې ليدلي، دی خپل ولس هم چلينج کوي چې موږ اوس بريتور زلمي او شــمله ور سپينږيري لرو خو له بده مرغه له ټولو نه د جرګو او مرکو چل هېر دی او حيران دي چې څه وکړي:

هله ژرشه ملالۍ کلي ته راشه
ته په خپل معصوم وزر کې اوبه راوړه
سندرمارې توتکۍ کلي ته راشه

احساس راوړه دټپوژبه رازده کړه
دردموشته خوموږسندرې هېرې کړي
شمله ورزلمي مولاس ترزنه ناست دي
جرګې شته خوموږخبرې هېرې کړي

رود ټپي دي پکې وينې په څپودي
دځوانانو اندامونه اوبو راوړل
دګودر ټوله صحراپه وينوسره شوه
له بنګړو ډک مړوندونه اوبوراوړل

ملالۍ دکلي غبرګې سترګې تاته
ته اودی خوديوبل له زړونوجوړواست
ملالۍ يوځل له توروخاوروپاڅه
له باتورونګياليو ورونوجوړواست

سپين جومات مودباروتولوګوتورکړ
څوناترسوموښايسته امام شهيدکړ
چې به موږه اقتداپسې کوله
خدای ناترسوموهغه امام شهيد کړ

دسپین ږیرویې دې خولې پلسترکړي
دځوانانویې په تبغ غاړې پرې کړي
ستا همزولې یې په سپیودې داړلي
په زانګوکې ماشومان یې دي وژلي

ملالۍ راشه لږ ژر راپېښه وکړه
زرغونه شه احمدخان درسره راوړه
بیاموکلي سرولمبوپه سراخیستی
یا نازو شه میرویس خان درسره راوړه

ددې برخې په پای کې به د نصرت الهام د سولې په نامه شعر را اخلو چې د هر افغان د زړه ترجماني کوي، دی وایي هر افغان سوله غواړي خو هغسې سوله نه چې یو شمېر ادارې او اشخاص یې تش په نامه چیغې وهي، افغانان له زړه نه د سولې تږي دي، له جنګه ستړې دي او لوی ارمان یې همدغه دی چې کله خپل هېواد ارامه او سوکاله وګوري.

له جنګه ستړی افغان سوله غواړي
همدا یې زړه کې ارمان سوله غواړي
زمونږ په کلي کې جنګونه زیات شي
چې په نړۍ کې انسان سوله غواړي
لا یې قلم چرته لیدلی نه دی
تنکي تنکي ماشومان سوله غواړي
دلته د سولې بیرغ تل پورته دی
کوي به جنګ په میدان سوله غواړي
هغه کافر دی، هغه هم ووژنئ !
هغه چې کوم مسلمان سوله غواړي
د اقتصاد په سر په دي همه
ورسره خواکې جهان سوله غواړي
کله به امن شي مېلمه زمونږه
کله به دلته اسمان سوله غواړي
الهامه اوس به یې منې او کنه
د مینې جنګ دی جانان سوله غواړي

پایله

د اوسنیو شعرونو له محتوا نه دا پایله اخیستلای شو چې ولس نور له جنګ نه ستړی دی. د وچـو ویاړونـو پر ځای او د پلار او نېکه د تورو او فتحو پر ځای باید ورته د مینې او عاطفې زده کـړه ورکـړل شي. دوی باید وپوهول شي چې نور لـه جهالت او ناپوهۍ سره دجهاد او جنګ ضرورت دی، ولس باید په پوهه سمبال شي، دوی ته باید د نړۍ واقعیتونه په هنري ژبه وښودل شي چې موږ له کومو ستونزو او بدمرغیو سره مخ یو، څنګه کولای شو د ټوپک پر ځای خپلو راتلونکو نسلونو ته قلم په لاس کې ورکړو او د پوهې په ګاڼه یې سمبال کړو. د سـاینس او ټکنالوژۍ په دې عصر کې یوازې وچ ویاړونه او تاریخي غورې دربې ولس له کومو سـتونزو سره مخ کولی شي او که همداسـې دوام ورکړو د راتلونکیو نسـلونو برخلیک به څه وي.

لکـه ځینو شـاعرانو چې د ولـس د ناخوالو انځورولو او په هنري ژبه د ولس راویښـولو ته ملاتړلې دغسې باید زموږ نور شاعران هم د افغانانو ترمنځ راپیدا شوې فاصلې ورکې کړي، د مقدس جنګ یانې جهاد تر خلاصېدو وروسـته خـو خپلمنځي جنګونو دلته د نفرت کار وکـړ، نو پوښـتنه داده چې زموږ خلکو د نفرت دا اغزي ولې ونـه رېبل، اخر ولې یې زموږ د زړونـو د ښـتې د ګلونو کر تـه جوړې نه کړې، که موږ په لوی لاس ځـان ته ډاډ ورکړو چې زموږ د هېواد په دې خپلمنځي جګړو کې هېڅ تاوان هم نه دی شـوی نو دا به مو هسـې خپلو ځانونو ته بازي ورکړې وي. حقه خبره داده چې ځینو پېښـو او بدمرغیو زموږ د خلکو او قومونو او د ځینو اوسـېدونکو ترمنځ هدېماتۍ او فاصلې راوسـتي دي او ددې فاصلو د له منځه وړلو لپاره باید په ګډه کار وشي که هغه په شعر کې وي او که په نثر کې، که مخامخ له چا سره خبرې کولی شو او که د رسنیو یا نورو وسیلو له لارې ورسره وصل کېدای شو.

د نړۍ په یو شـمېر ادبیاتو کې وینو چې ځینې وخت تر جنګه وروسـته ډېر ښـه ادبیات پنځېدلي. هغه مهال چې په هېواد کې د جنګ جګړو ناخوالې روانې وي، پر ټولنیز شـعور یـوه خړه پرتـه وي، کله چې ټولنه ورو ورو له جنګ نه خلاصېـږي هغه خړه کېني او ټولنیز شعور لکه د چینې په څېر پاک او صفا شي. هیله من یم چې پښتو شعر کې تر دې وروسته د جنـګ جګړو په پلوۍ نور شـعرونه ونه لیکل شي، ځکـه جنګ په هر حالت کې بدمرغي راولي، زمـوږ دجنګـي قوم په نوم مشـهورېدل کوم افتخار نه دی، ویـاړ دادی چې یو قوم علمي، سـاینسي او نور پرمختګونه او نوښـتونه ولري. پښتانه شـاعران باید په هنري ژبه د

ولس د راويښولو او پوهولو هڅه وکړي.

ځينې اوسني شعرونه په ځانګړي ډول د ځوانانو شعرونه موږ ته ددې هيله راکوي، چې د ځوانانو شعور راويښ شوی، له روانو حالاتو نه رنځ وړي، د جنګ پر ځای غواړي په زړونو کې دمينې زړې وکري، راځئ موږ هم ددوی ددې هيلې لپاره په پاک نيت کار وکړو، نور نو خپله شاعري د جنګ او جګړې د غځېدلو وسيله ونه ګرځوو، نور بس ده جګړې ډېر ماشومان يتميان کړي، ډېرې ښځې او نجونې يې کونډې بورې او وراړې کړې. جګړه پر چا حلوا نه ويشي، موږ د تېرو جګړو ثمره وليده، دهماغو جګړو رواني ناروغۍ، کرکې او بدبينۍ دي چې موږ تر اوسه هم ونه شول کولی يو سوکاله افغانستان ولرو او دا بدې ورځې شپې په ډاډ او اطمينان واړوو.

اخځونه

۱.د اسحق ننګيال د شعرونو منتخبات – يون، محمداسمعيل، سيندونه هم مري، پېښور، ۱۳۸۷ لمريز کال.
۲.جهاني، عبدالباري، د سباوون په تمه، شعري ټولګه، کندهار، ۱۳۸۵ لمريز کال.
۳.دراني، درويش، ستوري په لمن کې، شعري ټولګه، کويټه ۲۰۰۰، م کال.
۴.يون، محمداسمعيل، په اورونو کې سندرې، دويمه شعري ټولګه، پېښور، ۱۳۶۹لمريزکال.
۵.صابر، صاحب شاه، قامتونه قيامتونه، شعري ټولګه، پېښور،۱۳۸۵ لمريزکال.
٦.سالک، مصطفی، دطاووس بڼکه، شعري ټولګه، پېښور، ۱۳۷۷ لمريز کال.
۷.سعود، سيدشاه، داسې ډېر لرې به نه ځو، شعري ټولګه، پېښور، ۲۰۱۰م کال.
۸.ساحل، محمدنبي، د سولې ګډه مشاعره، غورچاڼ، کابل، ۱۳۸۷ لمريز کال.
۹.شمس، شمس الدين، د زړه بام، دويمه شعري ټولګه، کابل، ۱۳۹۰ لمريز کال.
۱۰.زابلی، سعيد، ستورو ته ناست يم له سپېتاره سره، شعري ټولګه، پېښور، ۱۳۹۱، لمريز کال.
۱۱.هاند، جعفر، نوره دې نه يادوم، شعري ټولګه، پېښور، ۱۳۸۹ لمريز کال.
۱۲.نيازي، ومان، دراوی، شعري ټولګه، کابل، ۱۳۹۱ لمريز کال.
۱۳.يون، محمد اسمعيل، د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه، پېښور، ۱۳۸۷ لمريز کال.
۱۴.اکبر، ډاکټر محمداکبر، دګوتوخاپې،شعري ټولګه، پېښور، ۱۳۷۹ لمريز کال.
۱۵.شمسزی، عزت الله، د نښترو او ګورګرو څو سندرې، د لغمان د شاعرانو تذکره، پېښور، ۱۳۸۰ لمريز کال.
۱٦.فردا، فاروق، سيوری، شعري ټولګه، کابل، ۱۳۷۰لمريز کال.
۱٦.بېلابېل پښتو ويبسايټونه او فيس بوک پاڼې.

۱۶ جوزا ۱۳۸۱

کتاب پیژندنه

دکتاب نوم:	پر پښتو شعر د جنګ اغېزې
لیکوال:	عزت الله شمسزی
خپرندوي:	د افغانستان د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون
ایډیټر:	خوشال خلیل
دپښتۍ طرحه:	محمد مظفري
ډیزاین:	محمدتقي حسن‌زاده
چاپشمېر:	لومړی وار ۵۰۰ ټوکه
چاپځای:	د کمیسیون چاپ خونه
نیټه:	۱۳۹۱/ مرغومی

پته:	٦ مه ناحیه، پل سرخ، کارته سه، کابل، افغانستان.
ټیلفون:	۰۰۹۳(۰۲۰)۲۵۰۰٦۷٦-۲۵۰۰٦۷۷
بریښنالیک:	aihrc@aihrc.org.af
ویبپاڼه:	www.aihrc.org.af